

คิด for คิดส์
ศูนย์วิจัยนโยบายเด็กและครอบครัว

สสส

101PUB
101 Public Policy Think Tank

เด็กและครอบครัวไทย ในสามวิกฤต:

รายงานสถานการณ์เด็กและครอบครัว
ประจำปี 2022

ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและครอบครัว (คิด for คิดส์)

ฉัตร คำแสง, วรธร เลิศรัตน์ และ เจณิตตา จันทวงษา

สิงหาคม 2022

เด็กและครอบครัวไทยในสามวิกฤต: รายงานสถานการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัว ปี 2022

ฉัตร คำแสง, วรตริ เลิศรัตน์ และ เจณิตตา จันทวงษา

ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและครอบครัว (คิด for คิดส์)

โดยความร่วมมือระหว่าง

สำนักสนับสนุนสุขภาวะเด็ก เยาวชน และครอบครัว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
กับ ศูนย์ความรู้นโยบายสาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลง บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด

สิงหาคม 2022

(ฉบับร่างสำหรับนำเสนอในงานเสวนาสาธารณะ “เด็กและครอบครัวไทยในสามวิกฤต”
ในวันที่ 22 สิงหาคม 2022)

สารบัญ

เด็กและครอบครัวไทยในสามวิกฤต.....	5
วิกฤตโรคระบาดโควิด-19	5
วิกฤตความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา	6
วิกฤตสังคมและการเมือง	8
สามวิกฤตในโลกที่ท้าทาย	9
7 แนวโน้มสำคัญของสถานการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัว	10
เด็กและเยาวชนเผชิญภาวะการเรียนรู้ถดถอย พัฒนาการหยุดชะงัก	12
การปิดสถานศึกษาในช่วงโควิด ส่งผลให้พัฒนาการของเด็กถดถอย	12
การเรียนรู้ถดถอยทั่วโลก แต่เด็กไทยยิ่งเจ็บหนัก	13
ยิ่งพัฒนาการช้าลงหรือหยุดชะงัก เด็กยิ่งมีทุนต่ำลงตลอดชีวิต	15
ตั้งหลักระบบการศึกษาใหม่ เพื่อชดเชยช่วงเวลาที่สูญหาย	16
เด็กรอต่อ: เมื่อจุดเปลี่ยนชีวิตมีโควิด-19 เข้ามาแทรก	18
เด็กและครอบครัวเข้าถึงบริการของรัฐได้ยากขึ้น ในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด.....	20
การทุ่มทรัพยากรรัฐเพื่อแก้โควิดทำให้เด็กและครอบครัวเข้าถึงบริการสาธารณสุขลดลง	20
ปิดโรงเรียน-ศูนย์เด็กเล็ก ภาวะโภชนาการเด็กเริ่มน่าเป็นห่วง	22
บริการรัฐต้องต่อเนื่อง ทว่าถึง ยืดหยุ่น และพร้อมรับมือวิกฤต	24
ยังไม่ทันตั้งไข่ เด็กไทยก็ถูกทอดทิ้งจากรัฐ	25
เด็กและเยาวชนถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์โดยขาดฐานที่จำเป็น	26
มาตรการโควิดผลักเด็กและเยาวชนเข้าสู่โลกออนไลน์	26
เด็กและเยาวชนต้องเข้าสู่โลกออนไลน์โดยขาดทักษะที่จำเป็นและเท่าเทียม	26
ผู้ประกอบการและครูมีทักษะ MIDL ต่ำ จึงสนับสนุนเด็กและเยาวชนได้จำกัด	27
เด็กและเยาวชนจำนวนมากประสบปัญหาในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต	28
การถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์ส่งผลกระทบยาวต่อพัฒนาการ สวัสดิภาพ และจิตใจ	29
ฟื้นฟูผลจากวิกฤตเก่า สร้างฐานที่จำเป็น-เท่าเทียม เตรียมรับวิกฤตใหม่	30
อาชีพะเรียนออนไลน์อย่างไร เมื่อการเรียนทางไกลไม่ได้เหมาะกับทุกคน	31
เด็กและเยาวชนเครียดและมีปัญหาสุขภาพจิตมากขึ้น.....	32
เด็กไทยเครียดมากขึ้นและมีความเสี่ยงทางสุขภาพจิตเพิ่มขึ้นทุกด้าน	32

การศึกษาและการทำงานเป็นสาเหตุหลักของความเครียดในเยาวชนทุกช่วงวัย	33
ปัญหาสุขภาพจิตสามารถส่งผลกระทบต่อชีวิต	35
ไม่ใช่เด็กทุกคนที่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพจิตได้	35
ต้องทำบริการสุขภาพจิตให้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น เพิ่มบุคลากรให้เพียงพอ	36
ความฝันที่ไม่มีคำตอบ	37
เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ภาครัฐสกัดกั้นด้วยความรุนแรงมากขึ้น	38
เด็กและเยาวชนตื่นตัวทางการเมือง	38
เยาวชนเน้นมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบเป็นปัจเจก ไม่ผ่านองค์กรจัดตั้ง และตอบสนองสถานการณ์เฉพาะเรื่อง	39
เยาวชนประท้วงเรียกร้องทั้งผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มและผลประโยชน์ร่วมของสังคม	40
เด็กและเยาวชนขาดช่องทางการมีส่วนร่วมที่เป็นทางการและมีความหมาย	41
รัฐบาลกดปราบการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนอย่างละเมิดสิทธิมนุษยชน	43
การกดปราบไม่ช่วยแก้ปัญหา แต่เพิ่มความขัดแย้ง	43
รัฐบาลต้องหยุดกดปราบและขยายช่องทางการมีส่วนร่วมที่มีความหมาย	44
โครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัยสมบูรณ์ ครอบครัวมีขนาดเล็กและเปราะบางยิ่งขึ้น	46
‘เกิดน้อย อายุยืน’ ความท้าทายของโครงสร้างประชากรไทย	46
ขนาดครอบครัวไทยเล็กลงต่อเนื่อง	48
ความสูญเสียช่วงโควิด ซ้ำเติมปัญหาเด็กกำพร้า	49
เด็กคือผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนไป	49
คุ้มครอง เยียวยา ดูแลเด็กเปราะบางที่รับผลกระทบก่อนเป็นอันดับแรก	50
ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นรุนแรงขึ้น บทบาทความสัมพันธ์ภายในครอบครัว.....	52
เด็กและเยาวชนจำนวนมากมีแนวคิดขัดแย้งกับผู้ใหญ่	52
ความขัดแย้งทางความคิดเป็นฐานของความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นในครอบครัว	54
ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นทำให้ครอบครัวไม่ใช่พื้นที่สบายใจของเด็กและเยาวชน	56
สร้างทักษะในการอยู่ร่วมกัน ลดความเหลื่อมล้ำ พร้อมรับสถานการณ์เลวร้าย	57
ตั้งหลักใหม่ เติมความฝันเด็กและครอบครัวไทย.....	60
3 เสาหลัก เติมความฝันเด็กและครอบครัวไทย	61
ส่งท้าย: กระบวนการนโยบายที่ตอบโจทย์สังคมไทยในโลกยุคใหม่	66
เชิงอรรถ.....	67

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ P.1	รายได้ต่อหัวประชากรต่อเดือนและจำนวนเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 21 ปี แยกตามเดโชล์รายได้ครัวเรือน	6
แผนภูมิที่ P.2	ผลกระทบจากวิกฤตที่ไม่เท่าเทียมต่ออัตราการมีงานทำของแรงงานรายได้ต่ำและรายได้สูง	7
แผนภูมิที่ 1.1	ช่วงเวลาการเปิด-ปิดโรงเรียนในประเทศไทย ปี 2020-2022	12
แผนภูมิที่ 1.2	ภาวะการเรียนรู้ที่สูญเสียมจากการปิดโรงเรียนในต่างประเทศ	14
แผนภูมิที่ 1.3	ภาวะถดถอยด้านผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของนักเรียนไทยโดยเฉลี่ย แยกตามระดับชั้นและรายวิชา	15
แผนภูมิที่ 1.4	จำนวนนักเรียนยากจนพิเศษรายปี ปีการศึกษา 2018-2021	16
แผนภูมิที่ 2.1	อัตราหญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการฝากครรภ์ครั้งแรก ปี 2020-2021	21
แผนภูมิที่ 2.2	อัตราหญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการดูแลก่อนคลอด 5 ครั้งตามเกณฑ์ ปี 2020-2022	21
แผนภูมิที่ 2.3	อัตราความครอบคลุมของเด็กอายุ 1 ปี และ 7 ปีที่ได้รับวัคซีนครบตามเกณฑ์ ปี 2019-2022	22
แผนภูมิที่ 2.4	ผลสำรวจภาวะความไม่มั่นคงทางโภชนาการในครัวเรือนประเภทต่างๆ	23
แผนภูมิที่ 2.5	อัตราส่วนเด็กอายุ 0-14 ปีที่เจริญเติบโตสมวัย ปี 2019-2021	24
แผนภูมิที่ 3.1	คะแนนประเมินทักษะรู้เท่าทันสื่อ-สารสนเทศ (MIDL) ด้วยตนเองโดยเฉลี่ยของเยาวชนอายุ 15-25 ปี แยกตามควินไทล์รายได้ครัวเรือน	27
แผนภูมิที่ 3.2	คะแนนทักษะรู้เท่าทันสื่อ-สารสนเทศ (MIDL) แยกตามช่วงอายุและกลุ่มอาชีพ	28
แผนภูมิที่ 3.3	สัดส่วนของค่าบริการสัญญาณมือถือโดยเฉลี่ยต่อรายได้ต่อหัวประชากร โดยเฉลี่ย แยกตามควินไทล์รายได้ครัวเรือน	29
แผนภูมิที่ 4.1	ผลการประเมินสุขภาพจิตตนเองของเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 20 ปี ปี 2020-2022	32
แผนภูมิที่ 4.2	การประเมินสุขภาพจิตคนไทย ปี 2021 จำแนกตามกลุ่มอายุ	33
แผนภูมิที่ 4.3	ปัญหาที่เยาวชนรายงานว่าทำให้เกิดความเครียดมากที่สุด	34
แผนภูมิที่ 5.1	สัดส่วนของเยาวชนอายุ 15-25 ปีที่สนใจติดตามการเมืองค่อนข้างมากถึงมากที่สุด แยกตามที่อยู่ปัจจุบัน ควินไทล์รายได้ครัวเรือนและระดับการศึกษา	39

แผนภูมิที่ 5.2	สัดส่วนของเยาวชนที่เคยมีส่วนร่วมทางการเมืองในแต่ละรูปแบบ แยกตามที่อยู่ปัจจุบัน	40
แผนภูมิที่ 6.1	สัดส่วนประชากรตามช่วงอายุต่อประชากรไทยทั้งหมด ปี 2010 และ 2020 และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในปี 2030 และ 2040	47
แผนภูมิที่ 6.2	จำนวนประชากรเด็กเกิดใหม่และจำนวนผู้เสียชีวิต ปี 2012-2021	47
แผนภูมิที่ 6.3	สัดส่วนครัวเรือนวัยแรงงาน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัย ปี 2000 ปี 2020 และแนวโน้มสัดส่วนปี 2030	48
แผนภูมิที่ 6.4	อัตราการพึงพิงของผู้สูงอายุ (65 ปีขึ้นไป) และเด็ก (0-14 ปี) ปี 2010-2020 และแนวโน้มในปี 2030 ปี 2035 และ ปี 2040	50
แผนภูมิที่ 7.1	สัดส่วนของเยาวชนที่รายงานว่าคิดขัดแย้งกับผู้ใหญ่ในครอบครัว ค่อนข้างมากถึงมากที่สุด แยกตามประเด็นและกลุ่มอายุ	53
แผนภูมิที่ 7.2	สัดส่วนของเยาวชนที่รายงานว่าคิดขัดแย้งกับผู้ใหญ่ในครอบครัว ค่อนข้างมากถึงมากที่สุด แยกตามประเด็นและโครงสร้างครอบครัว	54
แผนภูมิที่ 7.3	สัดส่วนของเยาวชนที่รายงานว่าความขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรค สำคัญที่สุดต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว แยกตามช่วงอายุ ระดับรายได้ครัวเรือนที่แบ่งเป็นควินไทล์ และระดับการศึกษา	55
แผนภูมิที่ 7.4	เปรียบเทียบเยาวชนที่รายงานว่าความขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรคสำคัญ ที่สุดต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว กับเยาวชนที่รายงานว่าไม่มีอุปสรรคต่อ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว	56
แผนภูมิที่ E.1	เสาหลักของนโยบายเด็กและครอบครัวแห่งอนาคต	62
แผนภูมิที่ E.2	ผลตอบแทนของการลงทุนในเด็กช่วงวัยต่างๆ	64

บทนำ

เด็กและครอบครัวไทยในสามวิกฤต

ปี 2021-2022 เป็นปีที่ท้าทายสำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัวไทย วิกฤตสามด้าน – ทั้ง วิกฤตโรคระบาดโควิด-19 (COVID-19) วิกฤตความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา และวิกฤตสังคมและการเมือง – ยังคงทอดเงาทะมึนยาวต่อเนื่องจากปีก่อนหน้า ทาบทับและทำลายชีวิตของเด็ก เยาวชน และครอบครัวอย่างน่าวิตกกังวล

วิกฤตโรคระบาดโควิด-19

หลังจากพบการแพร่ระบาดครั้งแรกในปี 2020 ประเทศไทยต้องเผชิญการระบาดของโควิด-19 อีกสามระลอกใหญ่ในช่วงปี 2021-2022 ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตสะสมราว 3.1 หมื่นคน และติดเชื้อสะสมราว 4.6 ล้านคน โดยเป็นผู้ติดเชื้อช่วงอายุ 0-19 ปีจำนวนอย่างน้อย 7.7 แสนคน นับถึงเดือนกรกฎาคม 2022¹

แม้เด็กและเยาวชนจะมีใช่กลุ่มผู้ติดเชื้อรุนแรงหรือผู้เสียชีวิตหลัก แต่ก็ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 รวมถึงมาตรการที่รัฐบาลใช้ชะลอการแพร่ระบาด การปิดสถานศึกษาโดยปราศจากแนวทางสนับสนุนที่เหมาะสมส่งผลให้เด็กและเยาวชนประสบปัญหาการเรียนรู่ถดถอยและทุพโภชนาการ เมื่อประกอบกับการทุบทุบยากรของระบบสาธารณสุขไปกับการจัดการโรคระบาด ยังเป็นเหตุให้ทั้งหญิงตั้งครรภ์ เด็ก และเยาวชนเข้าถึงบริการสุขภาพได้ยากขึ้น ทำให้มิได้รับการดูแลป้องกันความเสี่ยงด้านสุขภาพเท่าที่ควร

ยิ่งไปกว่านั้น การปิดสถานที่ ตลอดจนการห้ามดำเนินกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามปกติ ยังส่งผลให้ครัวเรือนจำนวนมากสูญเสียรายได้และสนับสนุนเด็กและเยาวชนได้จำกัดยิ่งขึ้น สถานการณ์ทั้งหมดนี้กดดันและกระตุ้นให้เด็กและเยาวชนเครียด กังวล และมีปัญหาสุขภาพจิต ไม่นับรวมว่าหลายคนยังต้องเผชิญการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักจากโรคระบาดอีกด้วย²

วิกฤตโรคระบาดโควิด-19 ได้รับความและเปลี่ยนแปลงวิถีของเด็ก เยาวชน และครอบครัวอย่างกว้างขวางและฉับพลัน ซ้ำเติมให้ผลกระทบจากวิกฤตความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา กับวิกฤตสังคมและการเมืองซับซ้อนและรุนแรงมากยิ่งขึ้น

วิกฤตความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา

เด็ก เยาวชน และครอบครัวไทยเผชิญวิกฤตความเหลื่อมล้ำที่รุนแรงมาช้านาน โดยเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่เกิดและเติบโตในครัวเรือนยากจนที่มีทรัพยากรในการสนับสนุนสุขภาพและพัฒนาการจำกัดมาก จากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในปี 2021 เด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 21 ปี จำนวน 2.9 ล้านคน จากทั้งหมด 14.0 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 20.7 อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดร้อยละ 10 (เดโชล์ที่ 1) ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนเพียง 2,577 บาท ขณะที่ 4.4 แสนคน หรือร้อยละ 3.2 อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุดร้อยละ 10 (เดโชล์ที่ 10) ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อคนถึง 38,699 บาท หรือกว่า 15 เท่าของครัวเรือนเดโชล์ที่ 1³

แผนภูมิที่ P.1 รายได้ต่อหัวประชากรต่อเดือนและจำนวนเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 21 ปี แยกตามเดโชล์รายได้ครัวเรือน

เดโชล์รายได้ครัวเรือน	รายได้ต่อหัวต่อเดือน (บาท)	จำนวนเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 21 ปี (คน)	ร้อยละต่อจำนวนเด็กและเยาวชนทั้งหมด (%)
1	2,577	2,896,048	20.7
2	3,938	2,197,097	15.7
3	4,983	1,862,837	13.3
4	6,093	1,630,713	11.7
5	7,383	1,379,261	9.9
6	8,985	1,164,797	8.3
7	10,976	1,014,997	7.3
8	13,685	753,972	5.4
9	18,265	646,013	4.6
10	38,699	442,458	3.2

ที่มา: คัด for คัดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (2021)

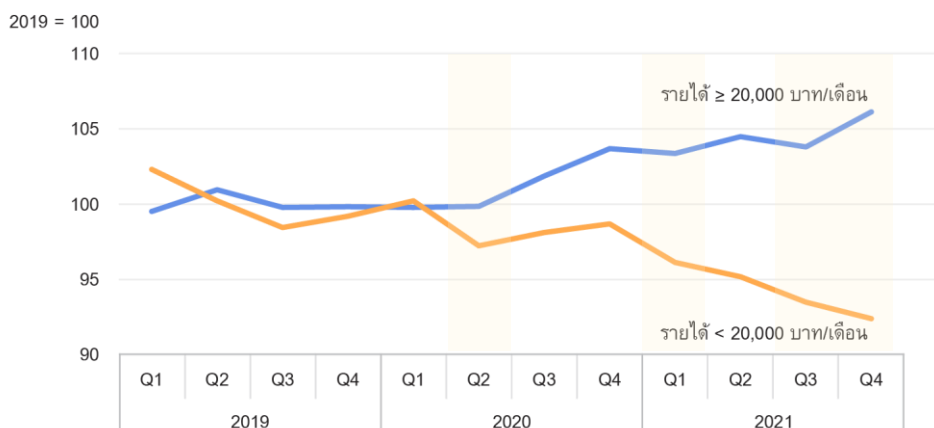
หากพิจารณาตามข้อมูลบัญชีการโอนประชาชาติในปี 2019 ว่าครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการเลี้ยงดูเด็กหนึ่งคนตั้งแต่เกิดจนอายุ 21 ปีราว 1.5 ล้านบาท หรือ 6,250 บาทต่อเดือน⁴ จะมีเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 21 ปีมากถึง 8.6 ล้านคน หรือร้อยละ 61.4 อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนน้อยกว่าระดับค่าใช้จ่ายดังกล่าว (เดโชล์ที่ 1-4) ซึ่งอนุมานได้ว่าพวกเขาไม่มีเงินสำหรับใช้จ่ายด้านการเรียนรู้ ซึ่งอาหารบริโภค ดูแลสุขภาพ และสนับสนุนพัฒนาการด้านอื่น ไม่เพียงพอตามมาตรฐานเฉลี่ยของประเทศ

ในความเป็นจริง สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางความสามารถในการสนับสนุนเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มแย่กว่าที่ข้อมูลความเหลื่อมล้ำทางรายได้สะท้อนให้เห็น เพราะไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำทางความมั่งคั่งสูงสุดในโลกด้วย โดยในปี 2021 กลุ่มประชากรที่มั่งคั่งที่สุดร้อยละ 1 ถือครองความมั่งคั่งของประเทศถึงร้อยละ 44.4 ขณะที่กลุ่มยากจนที่สุดร้อยละ 50 ถือครองรวมกันเพียงร้อยละ 1.5 เท่านั้น⁵

วิกฤตโควิด-19 ยิ่งซ้ำเติมวิกฤตความเหลื่อมล้ำนี้ให้รุนแรงขึ้น มาตรการชะลอการแพร่ระบาดทำให้ครัวเรือนยากจนมีรายได้ต่อหัวลดลงมากถึงร้อยละ 28.1⁶ ซึ่งกลุ่มผู้มีรายได้น้อยยังมีรายได้ลดลงรุนแรงกว่ากลุ่มผู้มีรายได้สูงที่ไม่ค่อยได้รับผลกระทบมากนัก แม้จะรวมผลของเงินช่วยเหลือจากรัฐแล้ว⁷ นอกจากนี้ การจ้างงานแรงงานรายได้น้อยยังต่ำลงต่อเนื่อง สวนทางกับกลุ่มที่มีรายได้สูง จนผลกระทบและการฟื้นตัวมีลักษณะเป็นตัว K (แผนภูมิที่ P.2) ท่ามกลางช่วงเวลาที่ยากลำบากสำหรับกลุ่มแรงงานและครัวเรือนยากจน ทรัพย์สินของมหาเศรษฐียังคงเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง โดยระหว่างปี 2020-2022 มหาเศรษฐีที่ร่ำรวยที่สุด 10 อันดับแรกของประเทศมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นรวมกันราว 1.8 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐหรือร้อยละ 21.0⁸

นอกจากนี้ โควิด-19 ยังมีแนวโน้มส่งผลกระทบต่อกลุ่มเด็ก เยาวชน และครอบครัวที่ยากจนมากกว่าและยาวนานกว่ากลุ่มร่ำรวย เพราะกลุ่มยากจนมีทรัพยากรสำหรับรับมือกับผลกระทบและฟื้นฟูตัวเองจากวิกฤตน้อยกว่า เช่น เข้าถึงอุปกรณ์ในการเรียน การทำงาน และกิจกรรมอื่นแบบออนไลน์ยากกว่า อีกทั้งยังเข้าถึงสวัสดิการรัฐได้น้อยลงในวันที่พวกเขาต้องพึ่งพามากที่สุด เนื่องจากการงดหรือลดให้บริการพื้นฐานอย่างบริการการศึกษาและสุขภาพ

แผนภูมิที่ P.2 ผลกระทบจากวิกฤตที่ไม่เท่าเทียมต่ออัตราการมีงานทำของแรงงานรายได้น้อยและรายได้อ่อน

ที่มา: คิด for คิตส์ คำนวณจากข้อมูลสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนทิศทางการพัฒนาประเทศที่ไม่ทั่วถึงและทั้งคนส่วนใหญ่ไว้ข้างหลัง ขาดการกระจายทรัพยากรที่เป็นธรรม และขาดสวัสดิการที่เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตและพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่และเสมอภาค หากความเหลื่อมล้ำที่เด็กและเยาวชนต้องเผชิญไม่ได้รับการแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพ เด็กยากจนจะยังคงมีสุขภาพะ พัฒนาการ ความรู้ ทักษะ ตลอดจนโอกาสในการประสบความสำเร็จตามความฝันและเลื่อนชั้นทางสังคมน้อยกว่า กลายเป็นรากฐานของความเหลื่อมล้ำตลอดชีวิตของพวกเขา ซึ่งอาจส่งต่อสู่คนรุ่นถัดไปด้วย

วิกฤตสังคมและการเมือง

ในช่วงกว่า 100 ปีที่ผ่านมา อายุขัยเฉลี่ยของมนุษย์ทั่วโลกเพิ่มขึ้นจาก 32 ปีในปี 1900 เป็น 71 ปีในปี 2020 การมีอายุยืนยาวมากขึ้นหมายความว่ามนุษย์มีโอกาสที่จะอยู่ร่วมกับคนต่างรุ่นมากขึ้น โดยในปัจจุบันโลกมีคน 7 รุ่นอาศัยอยู่ร่วมกัน ได้แก่ Greatest Generation (เกิด 1901-1927) Silent Generation (เกิด 1928-1945) Baby Boomers (เกิด 1946-1964) Generation X (เกิด 1965-1980) Generation Y (เกิด 1981-1996) Generation Z (เกิด 1997-2012) และ Generation Alpha (เกิด 2012–ปัจจุบัน) นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่มีคนต่างวัยอยู่ร่วมกันมากขนาดนี้

การเติบโตภายใต้เงื่อนไขและสภาพแวดล้อมต่างแบบทำให้คนแต่ละรุ่นมีความไม่ลงรอยทางความคิด ความเชื่อ การให้คุณค่า และพฤติกรรมการรับข้อมูลข่าวสารอย่างมีนัยสำคัญ จนทำให้ ‘ความไม่ลงรอยกันระหว่างคนต่างรุ่น’ ปรากฏชัดมากขึ้นและหลายครั้งได้กลายเป็นปัญหาทางสังคมและการเมืองที่แทบทุกสังคมต้องเผชิญคล้ายกัน

โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมแบบช่วงชั้น รวมถึงวิกฤตความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา ทำให้ความไม่ลงรอยกันระหว่างคนต่างรุ่นกลายเป็นวิกฤตทางสังคมและการเมืองในประเทศไทยที่รุนแรงมากเป็นพิเศษ เด็กและเยาวชนไทยต้องเติบโตขึ้นท่ามกลางการจำกัดอิสระในการคิดและการแสดงออก การละเมิดสิทธิในสถานศึกษา ตลอดจนระบอบเผด็จการอำนาจนิยม พวกเขาจึงก้าวเข้ามามีบทบาทนำในการตั้งคำถาม แสดงความเห็น และเคลื่อนไหวเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลาย แห่ลมคมและโดดเด่นที่สุดเท่าที่ปรากฏในรอบหลายทศวรรษ

อย่างไรก็ดี ข้อเรียกร้องของเด็กและเยาวชนกลับมักไม่ถูกรับฟังและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เด็กและเยาวชนจำนวนมากจึงยกระดับการวิพากษ์และการเคลื่อนไหวเข้มข้นยิ่งขึ้นนับตั้งแต่ปี 2020 เป็นต้นมา ทั้งในรูปแบบการเคลื่อนไหวผ่านสื่อออนไลน์ การแสดงสัญลักษณ์ และการชุมนุมประท้วง ตัวอย่างสำคัญได้แก่ ขบวนการโบว์ขาวที่ต่อต้านอำนาจนิยมในสถานศึกษาและรัฐบาลเผด็จการในช่วงปี 2020

ในการเคลื่อนไหวประเด็นการเมืองต่อรัฐบาลหลายกรณี รัฐบาลตอบโต้โดยกดปราบการแสดงออกของเด็กและเยาวชนด้วยความรุนแรง รวมถึงการจับกุมและดำเนินคดีกับเยาวชนหลายร้อยคน

ส่งผลให้สถานการณ์พื้นผิวดูเหมือนสงบลง แต่ความไม่พอใจของเด็กและเยาวชนยังคงคุกรุ่นและพร้อมปะทุเป็นวิกฤติในอนาคต

นอกจากการเมืองบนท้องถนน การเรียกร้องและไม่ถูกรับฟังในสถาบันทางสังคมอื่นยังขบขันความขัดแย้งทางความคิดและความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นให้รุนแรงยิ่งขึ้น บันทึบความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและเยาวชนกับผู้ใหญ่ ไม่เว้นแม้กระทั่งสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา จึงมีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อสวัสดิภาพ สุขภาพจิต พัฒนาการ และความสุขของเด็กและเยาวชนอย่างมีนัยสำคัญ

สามวิกฤติในโลกที่ท้าทาย

โลกแห่งอนาคตอยู่ในสภาวะที่ผันผวน-ซับซ้อน-ไม่แน่นอน-คลุมเครือ หรือที่เรียกว่า VUCA world วิกฤติทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ตลอดจนการเมืองระหว่างประเทศ ล้วนยากจะคาดการณ์และรับมือ เด็กและเยาวชนที่เติบโตขึ้นในยุคนี้ต้องเผชิญหน้ากับโลกที่ท้าทายมากกว่าเดิม เต็มไปด้วยความเสี่ยงหลายอย่างที่คนรุ่นก่อนไม่เคยเผชิญ

ประเด็นความเสี่ยงระดับโลกที่น่ากังวลมากที่สุดคือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ย่ำแย่ลง โดยเฉพาะเมื่อปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกทะยานขึ้นอย่างรวดเร็วระหว่างที่ทั่วโลกบังคับใช้มาตรการลดคาร์บอน และประชาคมระหว่างประเทศยังล้มเหลวในการร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาดังกล่าว

ความเสี่ยงที่น่ากังวลรองลงมาคือ ความเป็นปึกแผ่นของสังคมที่พังทลายลง ทั้งจากการแบ่งขั้วทางสังคมที่รุนแรงขึ้น วิกฤติทางมนุษยธรรมในหลายประเทศ และการโยกย้ายถิ่นฐานที่เพิ่มมากขึ้น ปัญหาทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่เรื้อรังก็ยังคงซ้ำเติมจากวิกฤติโควิด-19 ส่งผลให้ช่องว่างการพัฒนา ระหว่างกลุ่มร่ำรวยและยากจนกว้างขวางมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ความตึงเครียดทางภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างประเทศที่สูงขึ้น ยังทำให้การประสานความร่วมมือเพื่อเยียวยาบาดแผลจากวิกฤติที่ผ่านมาและการรับมือกับวิกฤติในวันข้างหน้าร่วมกันเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้นด้วย⁹

การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างรวดเร็วก็เป็นอีกหนึ่งความท้าทายของการทำงานในอนาคต มีการคาดการณ์ว่าภายในปี 2025 เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์จะเข้ามาทดแทนหรือเสริมตำแหน่งงานที่ปัจจุบันทำโดยมนุษย์มากขึ้น ซึ่งจะทำให้งานกว่า 85 ล้านตำแหน่งหายไป โดยเฉพาะงานในรูปแบบซ้ำๆ (routine work) ที่ระบบคอมพิวเตอร์สามารถทำแทนได้ ในขณะเดียวกัน งานที่เคยเป็นที่เข้าใจว่าต้องใช้ทักษะของมนุษย์เป็นหลักอย่างการติดต่อสื่อสาร การให้เหตุผลและการตัดสินใจ ก็มีแนวโน้มว่าหุ่นยนต์จะทดแทนได้มากขึ้นเนื่องจากการพัฒนาการของเทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ สัดส่วนการทำงานระหว่างมนุษย์และเครื่องจักรที่เปลี่ยนไปนี้จะส่งผลให้แรงงานทักษะระดับต่ำและกลางเสี่ยงตกงานมากขึ้น และช่องว่างค่าตอบแทนห่างกับแรงงานทักษะสูงยิ่งกว่าเดิม¹⁰

ภายใต้บริบทโลกที่ผันผวนไม่แน่นอนมากขึ้นนี้ ประเทศไทยกลับยิ่งเปราะบาง โดยเฉพาะต่อปัญหาอุบัติใหม่ เพราะขาดตาข่ายทางสังคมเพื่อรองรับผู้ได้รับผลกระทบ และขีดความสามารถของภาครัฐในการตอบสนองต่อปัญหาต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิผล วิกฤตสามด้านที่กล่าวถึงในรายงานฉบับนี้เป็นภาพตอกย้ำโลกที่ผันผวน ยากต่อการคาดการณ์และรับมือ แต่ขณะเดียวกัน วิกฤตเหล่านั้นส่งผลให้เด็ก เยาวชน และครอบครัวไทยอยู่ในภาวะเปราะบางยิ่งขึ้นไปอีก จนทำให้พวกเขาจะไม่พร้อมรับความท้าทายใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

นโยบายเด็กและครอบครัวยุควิกฤตสามด้านในโลกที่ท้าทาย จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจสถานการณ์และแนวโน้มสำคัญของเด็ก เยาวชน และครอบครัวไทย และตั้งหลักในการออกแบบนโยบายให้สอดคล้องกับโลกใหม่ รายงานฉบับนี้จึงวางเป้าหมายเป็นฐานในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัวตลอดช่วงปี 2021-2022 เพื่อเป็นข้อมูลตั้งต้นสู่การกำหนดนโยบายแห่งอนาคต

7 แนวโน้มสำคัญของสถานการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัว

วิกฤตสามด้าน – วิกฤตโรคระบาดโควิด-19 วิกฤตความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา และวิกฤตสังคมและการเมือง – รวมถึงบริบทโลกที่ผันผวนไม่แน่นอนและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่รวดเร็ว ประกอบกันเป็นบริบทสถานการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัวไทยในปี 2021-2022 ซึ่งปรากฏแนวโน้มสำคัญ 7 ประการ ได้แก่

1. เด็กและเยาวชนเผชิญภาวะการเรียนรู้ถดถอย พัฒนาการหยุดชะงัก
2. เด็กและครอบครัวเข้าถึงบริการของรัฐได้ยากขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด
3. เด็กและเยาวชนถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์โดยขาดฐานที่จำเป็น
4. เด็กและเยาวชนเครียดและมีปัญหาสุขภาพจิตสูงขึ้น
5. เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมทางการเมืองแต่ภาครัฐสกัดกั้นด้วยความรุนแรงมากขึ้น
6. โครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัยสมบูรณ์ ครอบครัวมีขนาดเล็กและเปราะบางยิ่งขึ้น
7. ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นรุนแรงขึ้น บั่นทอนความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ทั้ง 7 แนวโน้มของสถานการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัวไทยคือ ปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญ เป็นทั้ง ‘แผลสด’ ที่ส่งผลกระทบต่อในปัจจุบัน และมีความรุนแรงมากพอที่จะกลายเป็น ‘แผลเป็น’ ที่ส่งผลกระทบต่อระยะยาวไปตลอดชีวิต หากไม่ได้รับการจัดการอย่างถูกต้อง

ในสถานการณ์เช่นนี้รัฐบาลจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้อง ‘ตั้งหลักใหม่’ ปรับแนวคิดและวิธีการดำเนินนโยบายครั้งใหญ่ในทุกมิติ ทั้งนี้ไม่เพียงแต่เพื่อลดผลกระทบของแผลที่เกิดจากวิกฤตเท่านั้น แต่ต้องเตรียมพร้อมสำหรับความท้าทายของโลกอนาคตไปพร้อมกันด้วย

คิด for คิดส์ เชื่อว่า นโยบายสาธารณะที่ออกแบบบนฐานความรู้ และยึดสวัสดิภาพของเด็ก เยาวชน และครอบครัวเป็นศูนย์กลาง เป็นหัวใจสำคัญในการเยียวยาและฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของเด็ก เยาวชน และครอบครัวไทย โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางจำนวนมากที่ได้รับผลกระทบรุนแรงกว่ากลุ่มอื่น

รายงานฉบับนี้จึงเสนอด้วยว่า รัฐบาลควรตั้งเป้าให้เด็กและครอบครัวสามารถฟื้นตัวจากวิกฤต โดยเร็ว และกลับมาพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพและต่อเนื่อง บนพื้นฐานของการสร้างสังคมเสมอหน้า โดยให้ความสำคัญกับการดำเนินนโยบายบน 3 เสาหลัก ได้แก่

- 1) การจัดหาทรัพยากรให้เพียงพอและทั่วถึงสำหรับการดูแลพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัว
- 2) การเพิ่มทางเลือกและคุณภาพของบริการสาธารณะ ให้เป็นทางเลือกคุณภาพที่เข้าถึงได้จริง
- 3) การส่งเสริมสิทธิเด็กและการมีส่วนร่วมของเด็กตลอดกระบวนการนโยบาย

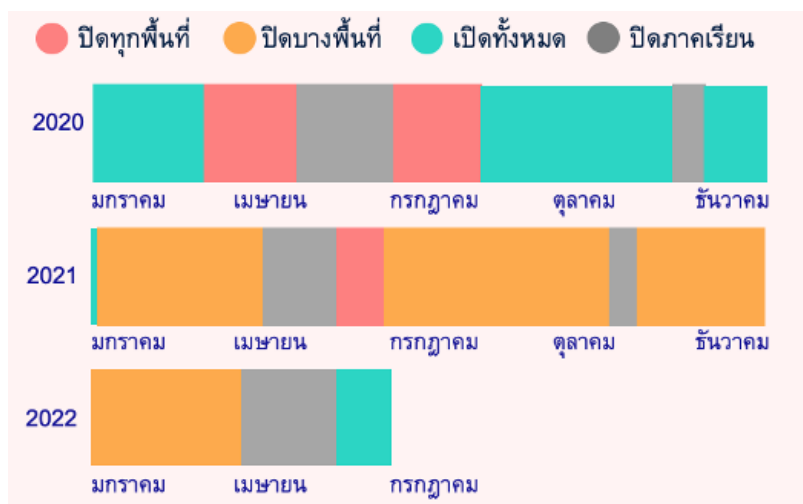
เด็กและเยาวชนเผชิญภาวะการเรียนรู้ถดถอย พัฒนาการหยุดชะงัก

ตลอด 2 ปีที่ประเทศไทยเผชิญกับวิกฤตโรคระบาดโควิด รัฐบาลสั่งปิดและจำกัดการเข้าถึงสถานที่ต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันและยับยั้งการแพร่ระบาด สถานศึกษาทุกระดับตั้งแต่ศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน และมหาวิทยาลัย เป็นสถานที่ลำดับแรกๆ ที่ถูกสั่งปิดและกลับมาเปิดเป็นลำดับท้าย ราคาที่ต้องจ่ายเพื่อควบคุมโรคคือ ภาวะการเรียนรู้ถดถอยครั้งใหญ่ (learning loss) ของเด็กและเยาวชนไทย ทั้งการสูญเสียความรู้ที่เคยร่ำเรียนมา เสียโอกาสพัฒนาทักษะใหม่ตามช่วงวัยที่เหมาะสม ประสิทธิภาพการเรียนรู้ลดลงเมื่อต้องเรียนออนไลน์ และเด็กบางกลุ่มอาจต้องหยุดเรียนกลางคัน พัฒนาการที่พวกเขาสูญเสียไปในช่วงเวลานี้ย่อมส่งผลกระทบต่อศักยภาพการเรียนรู้ ศักยภาพในการหารายได้ และศักยภาพที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพในระยะยาวตลอดช่วงชีวิต

การปิดสถานศึกษาในช่วงโควิด ส่งผลให้พัฒนาการของเด็กถดถอย

มาตรการปิดสถานศึกษาเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโควิดถูกประกาศใช้ครั้งแรกในเดือนมีนาคม ปี 2020 เมื่อจำนวนผู้ติดเชื้อโควิด-19 ในประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้น โดยในระยะแรกเป็นการสั่งปิดทุกพื้นที่ทั่วประเทศ¹¹ ก่อนจะกลับมาเปิดเป็นปกติในไตรมาส 4/2020 เมื่อการแพร่ระบาดชะลอลง

แผนภูมิที่ 1.1 ช่วงเวลาการเปิด-ปิดโรงเรียนในประเทศไทย ปี 2020-2022

ที่มา: องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) (2022)

รัฐบาลได้ออกคำสั่งปิดสถานศึกษาอีกครั้งเมื่อการระบาดระลอกใหม่เกิดขึ้นในช่วงไตรมาส 1/2021 โดยเป็นการสั่งปิดสถานศึกษาในจังหวัดพื้นที่ควบคุมสูงสุด 28 จังหวัด¹² ยาวนานตลอดปี 2021 จนถึงไตรมาสแรกของปี 2022 หากนับตั้งแต่ปี 2020 จนถึงปัจจุบัน สถานศึกษาทุกพื้นที่ถูกปิดทั้งหมด 16 สัปดาห์ และบางพื้นที่ถูกปิดยาวนานถึง 53 สัปดาห์¹³

การปิดภาคเรียนที่ยาวนานส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ของนักเรียนโดยตรง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนเป็นการเรียนออนไลน์หรือทางไกล แต่ก็มีข้อจำกัดและอุปสรรคทางการเรียนรู้มากกว่าการเรียนปกติ พัฒนาการของเด็กและเยาวชนจึงล่าช้า ถดถอย และบกพร่องมากยิ่งขึ้น กว่าช่วงหยุดเรียนตามปกติ ซึ่งเห็นผลชัดใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านวิชาการความรู้ โดยเฉพาะทักษะอ่าน-เขียน และการคำนวณ 2) ด้านพัฒนาการ เช่น ทักษะทางร่างกายและความสามารถในการจดจำ 3) ด้านอารมณ์และสังคม ขาดโอกาสปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ขาดทักษะการสื่อสาร และมีความเครียดมากยิ่งขึ้น¹⁴

“ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ทุกชีวิตตกอยู่ในวิกฤตแห่งโรคระบาด...ฉันต้องเรียนผ่านระบบออนไลน์ บนอุปกรณ์สื่อสารที่ตนเองมี มันอาจจะดูทันสมัย สะดวกสบาย และง่ายต่อการเข้าถึง แต่ในความเป็นจริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้น

การเรียนที่เป็นการสื่อสารทางเดียว ภาระงานที่มากมายก่องเป็นภูเขาสูงที่ทำให้ทำไม่ได้ก็ดูเหมือนว่าจะไม่มีวันจบ ตรงข้ามกับความรู้ที่ได้กลับมีเพียงน้อยนิด [...] ทำให้ฉันและเด็กๆ อีกหลายคนรู้สึกท้อแท้ และไม่เข้าใจว่าพวกเราจะเสียเวลาเรียนไปเพื่ออะไร

ในเมื่อการเรียนในตอนนี้อยู่ไม่สามารรถตอบโจทย์ที่พวกฉัน หรือสังคมคาดหวังจากพวกฉันเลยแม้แต่น้อย...พวกฉันจะต้องเสียเวลา เสียสุขภาพจิตไปเพื่อสิ่งใด แต่สุดท้ายพวกฉันก็ต้องจำใจเรียนต่อไป...”

– พรนัชชา อายุ 17 ปี

การเรียนรู้ถดถอยทั่วโลก แต่เด็กไทยยังเจ็บหนัก

การเรียนการสอนในห้องเรียนที่หายไปและการหยุดเรียนเป็นระยะเวลานานทำให้พัฒนาการด้านการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนหยุดชะงัก ล่าช้า และถดถอยลง องค์การกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ประเมินว่า เด็กและเยาวชนกว่า 1.6 พันล้านคนทั่วโลกต้องเผชิญกับภาวะสูญเสียการเรียนรู้ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในประเทศกลุ่มรายได้ต่ำและปานกลาง¹⁵

หลายประเทศได้ประเมินการเรียนรู้ที่นักเรียนสูญเสียไปจากการไม่ได้ไปโรงเรียน พบว่ายิ่งระยะเวลาปิดโรงเรียนยาวนาน ความสูญเสียทางการเรียนรู้ของผู้เรียนก็ยิ่งมากขึ้นตามไปด้วย จากแผนภูมิที่ 1.2 ประเทศเม็กซิโกที่ปิดโรงเรียนไปเป็นเวลา 48 สัปดาห์ นักเรียนมีการเรียนรู้ถดถอยลงมาก

ถึง 1.7 ปีการศึกษา หรือกระทั่งประเทศที่ระบบการศึกษามีคุณภาพสูงอย่างประเทศนอร์เวย์ก็ยังคงเกิดภาวะถดถอยทางการเรียนรู้ไป 0.7 ปีการศึกษา เมื่อปิดโรงเรียนไปเพียง 7 สัปดาห์

แผนภูมิที่ 1.2 ภาวะการเรียนรู้ที่สูญเสียจากการปิดโรงเรียนในต่างประเทศ

ประเทศ	ระยะเวลาปิดโรงเรียน (สัปดาห์)	ความสูญเสียทางการเรียนรู้ โดยเฉลี่ย (SD)	เทียบจำนวนปี การศึกษาที่สูญหาย
เม็กซิโก	48	-0.55	1.7
บราซิล	26	-0.32	1.0
นอร์เวย์	7	-0.24	0.7
แอฟริกาใต้	22	-0.22	0.6
สหรัฐอเมริกา	23	-0.14	0.4
รัสเซีย	8-20	-0.27	0.8
จีน	7	-0.22	0.6

หมายเหตุ: 0.33 SD เท่ากับ 1 ปีการศึกษา

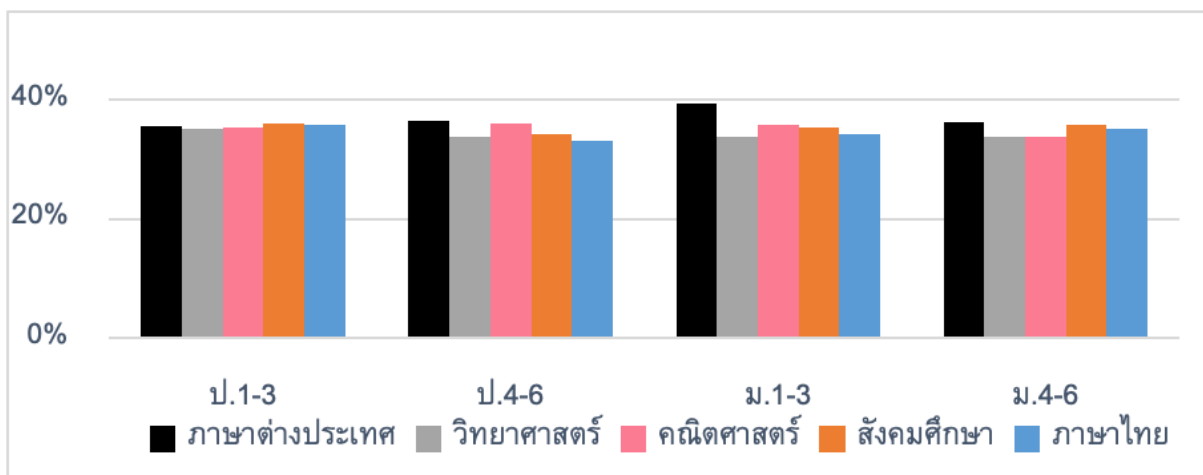
ที่มา: World Bank (2021)

สำหรับประเทศไทย มีการประเมินภาวะถดถอยทางการเรียนรู้อันเนื่องมาจากการปิดโรงเรียนในช่วงการแพร่ระบาดของโควิดในเด็กบางกลุ่มแล้วเช่นกัน งานวิจัยโดยสถาบันวิจัยเพื่อการประเมินและออกแบบนโยบาย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย พบว่าการปิดโรงเรียน 1 เดือน ส่งผลให้เด็กปฐมวัยเกิดภาวะถดถอยอย่างมีนัยสำคัญเมื่อเทียบกับเด็กวัยเดียวกันที่สามารถไปโรงเรียนได้ปกติ โดยทักษะด้านวิชาการถดถอยลงราวร้อยละ 99 และทักษะด้านความจำใช้งาน (working memory) ถดถอยลงร้อยละ 98¹⁶ อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบหลักฐานว่าเกิดภาวะถดถอยด้านพฤติกรรม (non-cognitive skills) เช่น ทักษะทางอารมณ์และทักษะการเข้าสังคม เป็นต้น

การประเมินภาวะถดถอยเชิงผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียนในระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ซึ่งใช้วิธีให้ผู้เรียนประเมินความรู้ในวิชาพื้นฐานด้วยตนเองผ่านชุดคำถามแบบปลายปิด พบว่า ภาวะถดถอยทางความรู้เกิดขึ้นกับผู้เรียนทุกระดับชั้น ความรู้

ใน 5 รายวิชาหลักถดถอยลงเฉลี่ยร้อยละ 35.3 และวิชาที่ถดถอยมากที่สุดในแทบทุกระดับชั้นคือ ภาษาต่างประเทศ คณิตศาสตร์ และสังคมศึกษาตามลำดับ¹⁷ (แผนภูมิที่ 1.3)

แผนภูมิที่ 1.3 ภาวะถดถอยด้านผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของนักเรียนไทยโดยเฉลี่ย แยกตามระดับชั้น และรายวิชา

ที่มา: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2022)

ยิ่งพัฒนาการช้าลงหรือหยุดชะงัก เด็กยิ่งมีทุนต่ำลงตลอดชีวิต

ช่วงวัยเรียนเป็นช่วงเวลาสำคัญที่เด็กและเยาวชนจะได้พัฒนาความรู้และทักษะด้านต่างๆ เพื่อสร้างฐานที่แข็งแกร่งในการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ แต่หากการเรียนรู้ในช่วงเวลานี้ล่าช้าลงหรือถูกหยุดระหว่างทางจะทำให้พื้นฐานอ่อนแอ ศักยภาพในต่อยอดความรู้ ทักษะทำงาน และการหารายได้ตลอดชีวิตก็ยิ่งน้อยลง

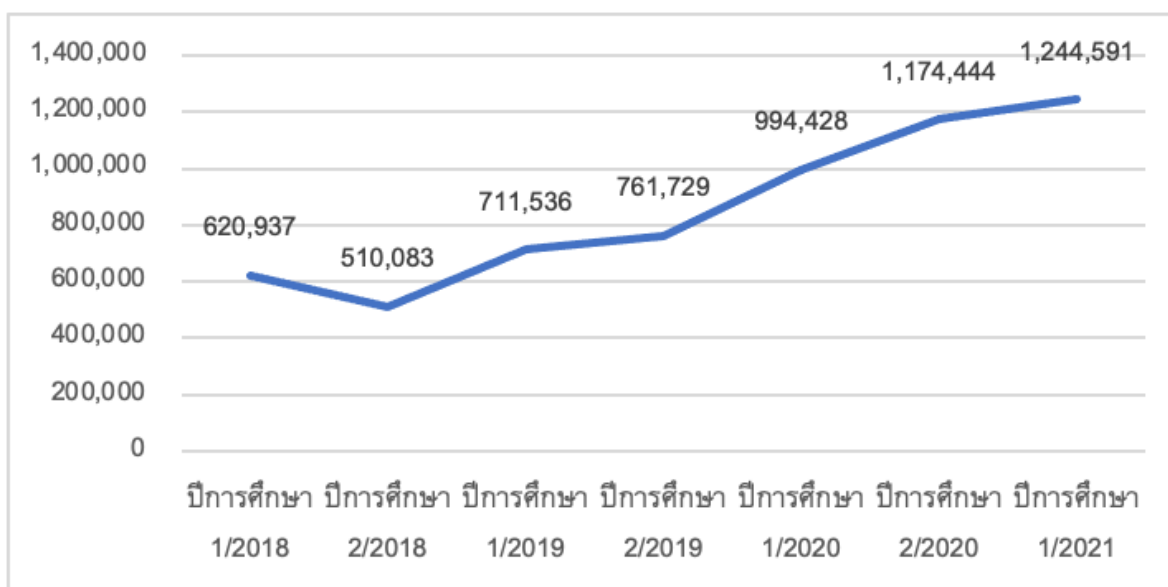
ช่วงวัย 7 ปีแรกนับเป็น ‘เวลาทอง’ หรือเป็นช่วงเวลาสำคัญที่สุดในการเสริมสร้างพัฒนาการ โดยเฉพาะการพัฒนาทักษะสมองส่วนหน้า (Executive Functions: EF) ที่ควบคุมกระบวนการคิด การรับรู้ การยับยั้งชั่งใจ และความจำ ทักษะเหล่านี้สามารถพัฒนาได้ดีเมื่อเด็กอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและได้รับประสบการณ์การเรียนรู้อย่างเต็มที่ เช่น มีการเคลื่อนไหวร่างกาย ทำกิจกรรมที่กระตุ้นความคิด และปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในห้องเรียน การไม่ได้ไปโรงเรียนเป็นเวลานานจึงส่งผลให้การพัฒนาทักษะ EF ของเด็กเล็กช้าลงหรือบกพร่อง กระทบกับความสามารถในการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้นต่อไป

เช่นเดียวกับเด็กช่วงวัยอื่นก็มีแนวโน้มที่จะเรียนรู้ได้ช้าลง จนส่งผลให้ความสามารถในการหารายได้ทั้งชีวิตต่ำลง ธนาคารโลกประเมินว่า ช่วงเวลาการเรียนรู้ที่สูญเสียไปจากการปิดโรงเรียน ทำให้เด็กทั่วโลกสูญเสียรายได้ทั้งชีวิตคิดเป็นมูลค่าราว 850,000 บาท¹⁸ ในกรณีของประเทศไทยที่ใช้

มาตรการปิดโรงเรียนอย่างเป็นทางการเป็นวงกว้างและยาวนานกว่าหลายประเทศ มูลค่ารายได้ทั้งชีวิตที่เด็กและเยาวชนไทยต้องสูญเสียไปก็อาจสูงกว่าที่ธนาคารโลกประเมินไว้

ยิ่งไปกว่านั้น ผลกระทบของวิกฤตโรคระบาดที่ทำให้รายได้ครัวเรือนลดลงยังบีบให้เด็กและเยาวชนต้องหยุดเรียนกลางคัน (drop-out) ในปีการศึกษา 2021 มีเด็กและเยาวชนหลุดออกจากระบบการศึกษาเป็นจำนวน 238,707 คน¹⁹ ข้อมูลจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ยังชี้ว่า ในภาคเรียนที่ 1 ของปีการศึกษา 2021 มีนักเรียนยากจนพิเศษจำนวน 1,244,591 คน เพิ่มขึ้นจากช่วงก่อนสถานการณ์โควิดถึงร้อยละ 75²⁰ และเป็นประชากรเด็กกลุ่มใหญ่ที่เสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษาในลำดับถัดไป โดยนักเรียนเหล่านี้อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้ต่อกันต่อเดือนเฉลี่ยเพียง 1,332 บาทเท่านั้น

แผนภูมิที่ 1.4 จำนวนนักเรียนยากจนพิเศษรายปี ปีการศึกษา 2018-2021 (คน)

ที่มา: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (2022)

ตั้งหลักระบบการศึกษาใหม่ เพื่อชดเชยช่วงเวลาที่สูญหาย

การปิดโรงเรียนแม้เป็นเพียงเวลาสั้นๆ ก็สร้างความสูญเสียทางการเรียนรู้มหาศาลให้กับเด็กและเยาวชนไทย หากเกิดโรคระบาดอีกครั้งในอนาคต รัฐบาลควรดำเนินมาตรการนี้อย่างจำกัดที่สุด เฉพาะเมื่อเกิดการแพร่ระบาดเป็นวงกว้างและรุนแรงเท่านั้น หรืออาจให้อำนาจท้องถิ่นประเมินและพิจารณาปิดโรงเรียนในพื้นที่ด้วยตนเอง แทนการออกคำสั่งปิดทุกพื้นที่โดยรัฐบาล

สำหรับแนวทางฟื้นฟูภาวะการเรียนรู้ที่ถดถอยของเด็กไทย ในขั้นแรกควรเร่งให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนกลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบจากการปิดโรงเรียนมากที่สุด โดยเฉพาะการติดตาม

เด็กที่หลุดออกจากระบบการศึกษา ตลอดจนให้การสนับสนุนด้านทุนทรัพย์แก่เด็กกลุ่มนี้ เพื่อบรรเทาผลกระทบทางเศรษฐกิจอันเป็นสาเหตุสำคัญที่เด็กส่วนใหญ่ต้องหยุดเรียนกลางคัน การสนับสนุนทางการเงินเพื่อตัดวงจรการหลุดออกจากระบบการศึกษาเช่นนี้ นอกจากการให้เงินช่วยเหลือค่าครองชีพโดยทั่วไปแล้ว ยังสามารถเสริมด้วยความช่วยเหลืออย่างมีเงื่อนไข ให้เด็กหรือเยาวชนเปราะบางกลับเข้าเรียนได้ตามเกณฑ์ที่กำหนด

ในปัจจุบันที่การเรียนการสอนกลับมาสู่ห้องเรียนแล้ว ควรปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุดในจำนวนชั่วโมงเรียนปกติเพื่อชดเชยความรู้ที่หายไป แทนการเพิ่มชั่วโมงเรียนในวันหยุดหรือช่วงปิดภาคเรียน เนื่องจากเวลาเรียน 8 ชั่วโมงต่อวันของนักเรียนไทยในปัจจุบันยังไม่ได้สร้างผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาที่มีคุณภาพมากนัก²¹ การเพิ่มชั่วโมงเรียนภายใต้วิธีการเรียนการสอนแบบเดิมแทนที่จะฟื้นฟูการเรียนรู้ จะยิ่งสร้างความเครียดและกดดันให้กับเด็กมากขึ้น และเพิ่มการสูญเสียโอกาสในการช่วยครอบครัวหารายได้ของกลุ่มเด็กเปราะบาง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้สร้างความเสี่ยงทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนย่ำแย่ลง

ทั้งนี้ การปรับกระบวนการเรียนการสอนสามารถทำได้หลากหลายวิธี ทั้งการทำห้องเรียนที่เน้นการถกเถียง แลกเปลี่ยน และทำกิจกรรม มากกว่าการถ่ายทอดเนื้อหาโดยผู้สอนเพียงอย่างเดียว รวมถึงลดทอนรายวิชาที่ไม่จำเป็นและแทนที่ด้วยวิชาที่เสริมทักษะจำเป็นต่อการใช้ชีวิตในโลกและสังคมปัจจุบัน เช่น ทักษะการจัดการอารมณ์และความเครียด การคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา และการสื่อสาร เป็นต้น

ท้ายที่สุด รัฐบาลควรพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทั่วประเทศให้มีคุณภาพสม่ำเสมอและกระจายตัวครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยอาจสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและท้องถิ่น เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีทางเลือกในการเรียนรู้ที่หลากหลาย ในระยะสั้น ควรเร่งปรับปรุงคุณภาพแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่เดิม เช่น พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้มีเนื้อหาตอบรับกับความสนใจของเด็กและเยาวชน รวมถึงพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ออนไลน์ โดยอาจพิจารณานำระบบการมอบประกาศนียบัตรและสะสมหน่วยกิตมาใช้เพื่อกระจายช่องทางเสริมสร้างความรู้จากสถานศึกษาในระบบ และเพื่อให้แหล่งเรียนรู้นอกระบบเหล่านี้เปิดพื้นที่เรียนรู้ให้แก่เด็กทุกกลุ่ม

เด็กรอยต่อ: เมื่อจุดเปลี่ยนชีวิตมีโควิด-19 เข้ามาแทรก

ณัชชา คุณแม่ของลูกเล็กเตรียมขึ้น ป.1 อายุ 40 ปี

“ลูกชายคนโตของพี่อายุ 5 ขวบ 10 เดือน กำลังจะ 6 ขวบปลายเดือนหน้า ตอนนี้เรียนอยู่ชั้นอนุบาล 3 กำลังจะเข้าป.1 เดือนมิถุนายน เลื่อนจากกำหนดการเดิมคือช่วงเดือนพฤษภาคม ส่วนลูกคนเล็กอายุเพิ่งจะ 2 ขวบ กำลังเรียนเตรียมอนุบาล แต่ช่วงนี้ต้องหยุดอยู่บ้านกันทั้งคู่เพราะมีโควิด-19 ก็อยู่ด้วยกันพ่อแม่ลูก 4 คน

“พอโรงเรียนประกาศหยุดตามคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการจนถึงสิ้นเดือนมกราคม ทางโรงเรียนของลูกชายคนโตก็เลือกใช้วิธีติดต่อผ่านไลน์กลุ่มครูกับผู้ปกครอง ส่งแบบฝึกหัดให้น้องมาหัดเขียนอ่าน กำหนดว่าวันนี้ให้อ่านหนังสือหน้าไหนบ้างแทนการเรียนออนไลน์ เพราะทางโรงเรียนคิดว่าการเรียนออนไลน์อาจสร้างภาระให้ผู้ปกครอง ผู้ปกครองบางคนอาจต้องออกไปทำงาน ไม่สะดวกคอยดูแลเด็กให้เรียนออนไลน์ช่วงกลางวัน หรือเด็กบางคนอยู่กับครอบครัวต่างจังหวัด อาจจะไม่สะดวกเรื่องการสื่อสารหรือมีเครื่องมือต่าง ๆ ไม่ครบถ้วน”

“ส่วนลูกคนเล็ก ครูก็คอยส่งภาพวิดีโอกิจกรรมมาให้ทางไลน์กลุ่ม เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนจะจัดในแต่ละวันในภาวะปกติ เพื่อให้ผู้ปกครองดูเป็นตัวอย่างและนำไปปรับใช้กับน้อง ๆ เช่น วิดีโอการเล่นสีเพื่อพัฒนากล้ามเนื้อมัดเล็กมัดใหญ่ ทั้งนี้แล้วแต่ความสะดวกของผู้ปกครอง อีกอย่างหนึ่งคือครูจะคอยนัดหมายวิดีโอกับน้อง ๆ และผู้ปกครองอาทิตย์ละหนึ่งครั้ง ครั้งละประมาณ 20 นาที”

“ช่วงนี้ก็ถือว่าหนักเหมือนกันสำหรับเราที่เป็นคุณแม่ทำงานนอกบ้าน เพราะกลับมาต้องดูแลเด็ก ๆ ไม่ว่าจะเรื่องอาหารการกิน เสื้อผ้า รวมไปถึงกิจกรรมที่ต้องให้เขาทำ พัฒนาทักษะเขาให้เป็นไปตามวัย มันเหนื่อยอยู่แล้ว ยิ่งเป็นช่วงที่งานเยอะก็ยิ่งเหนื่อย แต่เราก็ทิ้งสิ่งเหล่านี้ไปไม่ได้ เราต้องเลือก และพี่ก็เลือกจะสละงาน ไม่เอามาทำที่บ้าน หรือถ้าจะทำก็ต้องรอให้เด็ก ๆ เข้านอนก่อนค่อยทำ”

“ถ้าในอนาคต สถานการณ์รุนแรงจนต้องเลื่อนเปิดโรงเรียนไปเรื่อย ๆ พี่ก็กังวลนะ เพราะเมื่อเปิดเทอมมา การเรียนการสอนอาจจะเข้มข้นขึ้น มีชั่วโมงเรียนนานขึ้นเพื่อทำให้น้องเรียนทันเนื้อหาในแต่ละภาคเรียน แต่พี่เชื่อว่าครูคงไม่เลือกป้อนข้อมูลให้เด็กประถมเยอะเกินไปจนเด็กรับไม่ไหว หรือถ้าต้องให้ผู้ปกครองสอนน้องที่บ้าน พี่ก็จะพยายาม ถึงแม้จะไม่ดีเท่าคุณครู แต่ก็จะทำอย่างดีที่สุดเพื่อลูก”

โอปอ นักเรียน ม.3 ขึ้น ม.4 อายุ 14 ปี

“ช่วงโควิด-19 เริ่มระบาดใหม่ๆ โรงเรียนหนูไม่พูดอะไรเลย ให้เรียนปกติมาตลอด จนวันหนึ่งจู่ๆ ก็ให้ไปเรียนออนไลน์ ไม่ได้บอกอะไรล่วงหน้าสักนิด ตอนเรียนออนไลน์แรกๆ ก็ทูลุกๆ เลมาก เพราะเด็กหลายคนยังไม่เคยใช้โปรแกรมพวกนี้เลย เหมือนเขาคิดไปเองว่า เด็กรุ่นใหม่รู้เรื่องการใช้อินเทอร์เน็ตอยู่แล้ว”

“ส่วนครูบางท่านก็มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้อินเทอร์เน็ตเหมือนกัน ตั้งแต่เรียนออนไลน์มาจนถึงทุกวันนี้ หนูยังไม่ได้เรียนวิชาประวัติศาสตร์เลย เพราะครูใช้ zoom ไม่เป็น ก็ได้แต่ส่งงานและบอกว่าเป็นการค้นหาความรู้นอกห้องเรียน”

“เรื่องอุปกรณ์การเรียนก็เป็นปัญหาสำหรับบางคนเหมือนกัน อย่างห้องหนูมีคนที่เปิดกล้องในคอมฯ ไม่ได้ ก็เลยไม่ได้เช็คชื่อ เพราะครูจะเช็คชื่อเฉพาะคนที่เปิดกล้องได้เท่านั้น ไม่ได้มองว่าบางคนอาจจะเปิดกล้องไม่ได้จริงๆ อีกอย่างคือ โรงเรียนยังหาวิธีส่งชีทมาถึงนักเรียนไม่ได้เลย พุดง่าย ๆ คือเขายังจัดการกับการเรียนออนไลน์ไม่ได้นั่นแหละ”

“ตอนนี้หนูเหนื่อยมาก เหมือนโดนตีบอภาคไปเรื่อย ๆ บางทีหนูต้องอ่านหนังสือหน้าห้องเพื่อเอาคะแนนเข้าชื่อ แล้วค่อยไปตามงานเอาที่หลัง แต่พ่อแม่ก็มองอีกว่าทำไมหนูไม่ตั้งใจเรียนเลย เหมือนคิดว่าหนูเป็นแค่เด็กม.3 ที่ยังไม่ทำอะไรในชีวิตต้องเครียด การสอบเข้าม.4 ไม่ได้ยากขนาดนั้นหรอก หนูก็พยายามคุยกับเขาจะนะ แต่เขาไม่เข้าใจเลย เพื่อนหนูคนหนึ่งเครียดหนักมากจนต้องไปพบแพทย์เลยด้วยซ้ำ”

“ถ้าพูดกับผู้ใหญ่ได้ หนูอยากบอกว่าอย่าตัดสินเราด้วยอายุ อย่ามองว่าเด็กน้อยไม่เครียดหรอก อย่ามองว่าปัญหาของเด็กก็เป็นแค่ปัญหาเล็กๆ อยากให้มองว่าเราเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่เกิดมาอย่างเต็มที่ จากการจัดการแปลก ๆ ของผู้ใหญ่ อยากให้ช่วยซัพพอร์ตเราเท่าที่ทำได้และช่วยดูแลอนาคตของพวกเราด้วย เพราะพวกคุณคือส่วนสำคัญที่จะทำให้อนาคตของพวกเราดีขึ้นเหมือนกัน”

“โควิด-19 อาจจะไม่ได้กระทบความฝันในระยะยาวของหนูมาก เพราะหนูรู้ตัวแล้วว่าอยากทำงานเกี่ยวกับศิลปะ ถ้าในประเทศหาทางไม่ได้ก็เริ่มมองไกลไปถึงต่างประเทศแล้ว พูดตรง ๆ คือหนูไม่ค่อยอยากอยู่ที่นี้แล้ว เพราะประเทศไทยไม่ได้ให้ความสำคัญกับวงการศิลปะเท่าที่ควร เขาไม่ได้ซัพพอร์ตความฝันเรา ไม่ได้ให้พื้นที่เราเติบโต หนูมีความสุขกับการเติบโตไปเรื่อย ๆ ในสายงานที่หนูชอบ แต่ประเทศดับความฝันของหนู กัดกินเราไปเรื่อย ๆ เด็กไม่ได้เรียนในสิ่งที่อยากเรียน ไม่ได้ทำในสิ่งที่อยากทำ”

เอย์ นักเรียนม.6 เตรียมเข้ามหาวิทยาลัย อายุ 17 ปี

“ในระบบ TCAS ช่วงนี้เป็นช่วงที่มหาวิทยาลัยเปิดรับพอร์ตโฟลิโอ เป็นรอบแรกในการรับเด็กเข้ามหาวิทยาลัย หนูเองก็เพิ่งส่งพอร์ตไป ส่วนตัวหนูอยากเรียนด้านวาดรูปเลยตั้งใจยื่นรอบพอร์ตรอบเดียวหวังได้แค่รอบเดียว แต่สำหรับเพื่อนที่ต้องรอบรอบอื่น ๆ ที่จะตามมา หนูก็เห็นว่าเขาต้องเตรียมตัวหนัก ส่วนใหญ่ต้องอ่านหนังสือกันทั้งวัน แทบไม่ได้นอนเลย เพราะถึงจะมีโควิด-19 แต่กำหนดการสอบต่างๆ ในตอนนี้ยังไม่ได้เลื่อนออกไป เราต้องคอยติดตามข่าวตลอดว่าจะเลื่อนสอบใหม่ หรือเปลี่ยนวิธีการสอบไปยังไงด้วย”

“โควิด-19 สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อการเรียนในโรงเรียนเหมือนกัน อย่างการปิดโรงเรียนคราวก่อน ใช้วิธีเรียนออนไลน์ กับให้นักเรียนเลขคู่เลขคี่สลับกันมาเรียน พอเปิดเทอมสองเมื่อเดือนธันวาคมที่ผ่านมา ตอนแรกก็ไปเรียนกันแบบปกติ แต่พอโควิด-19 กลับมาใหม่ก็ต้องเปลี่ยนมาเรียนออนไลน์ทั้งหมดเลย”

“จริงๆ การเรียนออนไลน์สำหรับหนูไม่ได้ยากอะไร ถึงจะมีปัญหาว่าอาจจะต้องเรียนรู้เพิ่มด้วยตัวเองมากขึ้น บางทีเน็ตไม่ค่อยดี เห็นภาพไม่ค่อยชัด ไม่ได้ถามครูเหมือนตอนเรียนในห้อง หรือน่าเบื่อไปบ้าง แต่มันก็ยังเรียนรู้เรื่อง สิ่งที่เป็นปัญหาจริงๆ คือ เราไม่มีคะแนนเข้าห้องเรียน คะแนนเก็บจากการส่งงานในห้อง หรือคะแนนสอบย่อยในห้องเลย ทำให้ครูมักจะสั่งชิ้นงานให้เราทำแทน จนงานมันเพิ่มขึ้นเยอะมาก อยากรู้ว่าเรามีสอบเก็บคะแนนในห้องสัก 10 คะแนน ก็กลายเป็นว่าเราจะต้องทำงาน 5 คะแนน 2 ชิ้นเพื่อทดแทนการสอบแค่ครั้งเดียว”

“อีกเรื่องคือเรายังยึดกรอบเวลาเรียนเหมือนไปโรงเรียนปกติ ต้องเข้าเรียนคาบแรก 8.15 น. แล้วเรียนต่อไปเรื่อยๆ 6-7 วิชาต่อวัน จนถึงบ่ายสาม บางทีส่งงานตอนช่วงเช้า จะเอาตอนเย็นหลังเลิกเรียน ทั้งที่ระหว่างนั้นเราก็ต้องจดจ่อกับวิชาอื่น มันแทบไม่มีเวลาทำ แต่ถ้าไม่ทำ ก็เสียคะแนนตรงนั้นไป”

“ตอนนี้หนูอยากให้ครูที่โรงเรียนสั่งงานน้อยลงหน่อย (หัวเราะ) มันเยอะจริงๆ นะ แล้วก็อยากให้จัดตารางเวลาเรียนใหม่เหมือนกัน เพราะเรียนออนไลน์กับเรียนที่โรงเรียนยังไงก็ไม่เหมือนกันอยู่แล้ว ทั้งเรื่องเวลา เรื่องเนื้อหา หรืออื่นๆ เพื่อนๆ จะได้มีเวลาอ่านหนังสือมากขึ้นด้วย”

ดูเพิ่มเติม: ภาววรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์, “มนุษย์รอยต่อ : เมื่อจุดเปลี่ยนชีวิตมีโควิด-19 เข้ามาแทรก,” *The101.world*, 3 กุมภาพันธ์ 2021, <https://www.the101.world/covid-19-change-life/>.

2

เด็กและครอบครัวเข้าถึงบริการของรัฐได้มากขึ้น ในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด

การทุ่มเททรัพยากรรัฐจำนวนมากเพื่อรับมือวิกฤตโรคระบาดส่งผลให้บริการสาธารณะด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของเด็กและครอบครัวถูกลดทอนความสำคัญลง และไม่สามารถจัดบริการให้แก่ประชาชนได้อย่างเต็มศักยภาพดั้งเดิม ผลลัพธ์ที่ตามมาคือเด็ก เยาวชน และครอบครัวต้องเผชิญความเสี่ยงด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ยังเพิ่มขึ้น

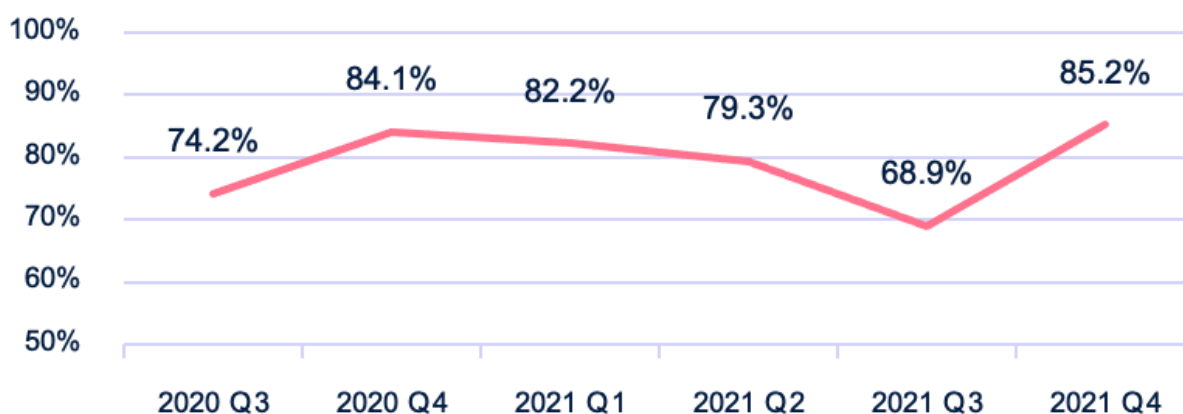
การทุ่มเททรัพยากรรัฐเพื่อแก้โควิดทำให้เด็กและครอบครัวเข้าถึงบริการสาธารณสุขลดลง

การแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลให้เด็กและครอบครัวสามารถเข้ารับบริการสุขภาพได้มากขึ้น ทั้งด้วยปัจจัยด้านบุคลากรทางการแพทย์และอุปกรณ์ที่ขาดแคลน ข้อจำกัดในการเดินทางมาเข้ารับบริการที่มากขึ้น รวมถึงความกังวลว่าจะติดเชื้อโควิด-19 ของประชาชน²²

กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือ หญิงตั้งครรภ์และเด็กในครรภ์ ตั้งแต่ไตรมาสแรกของปี 2021 อัตราหญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการฝากครรภ์ครั้งแรก (เมื่ออายุครรภ์น้อยกว่าหรือเท่ากับ 12 สัปดาห์) ลดลงจากปีก่อนหน้าอย่างต่อเนื่อง และลดลงมากที่สุดในไตรมาส 3/2021 (ช่วงการแพร่ระบาดระลอกที่ 3 ในประเทศไทย) อยู่ที่ร้อยละ 68.9²³ ยิ่งไปกว่านั้น อัตราหญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการดูแลก่อนคลอด 5 ครั้งตามเกณฑ์ที่กำหนดก็ลดต่ำลงอย่างมากในช่วงเวลาเดียวกัน จากร้อยละ 79.5 ในไตรมาส 4/2020 เหลือร้อยละ 56.1 ในไตรมาส 3/2021²⁴

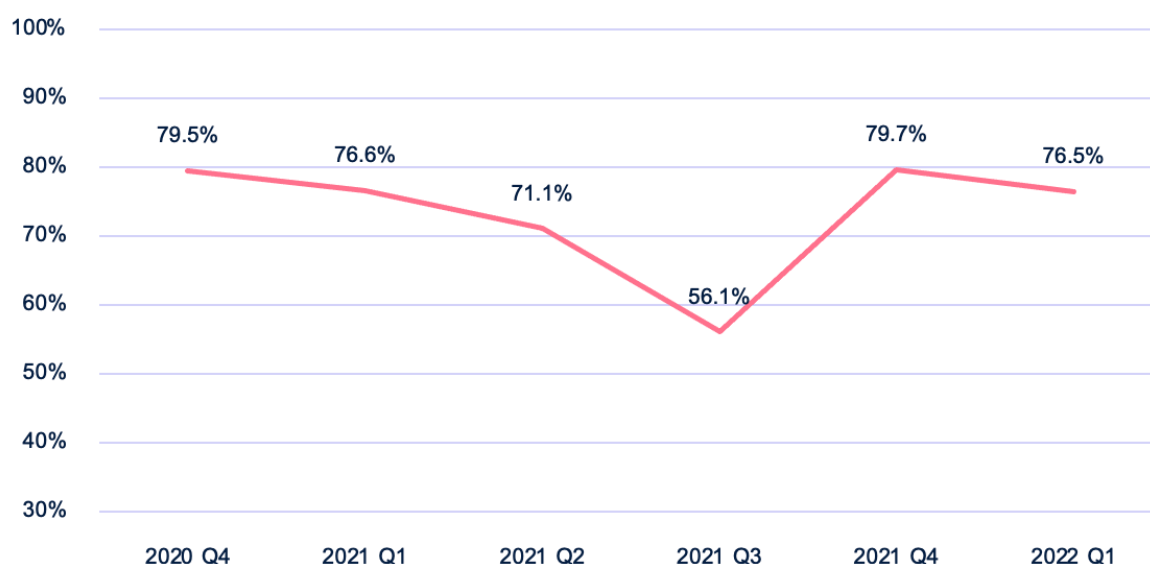
การไม่ได้เข้ารับบริการฝากครรภ์ในช่วงเวลาที่เหมาะสมและดูแลสุขภาพก่อนคลอดตามเกณฑ์ที่กำหนด อาจส่งผลให้แม่และเด็กจำนวนหนึ่งไม่ได้รับการคัดกรองและประเมินความเสี่ยงในการตั้งครรภ์ ไม่ได้รับการตรวจสุขภาพอย่างครบถ้วน และอาจไม่ได้รับคำแนะนำในการเลี้ยงดูเด็กตามมาตรฐาน ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพของแม่และเด็ก ตลอดจนและพัฒนาการของเด็กในช่วงแรกเกิด ซึ่งจะส่งผลอย่างสำคัญต่อพัฒนาการและคุณภาพชีวิตในระยะยาว

แผนภูมิที่ 2.1 อัตราหญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการฝากครรภ์ครั้งแรก

ที่มา: ฐานข้อมูลกระทรวงสาธารณสุข (2022)

แผนภูมิที่ 2.2 อัตราหญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการดูแลก่อนคลอด 5 ครั้งตามเกณฑ์ตั้งแต่ไตรมาสที่ 4/2020-ไตรมาสที่ 1/2022

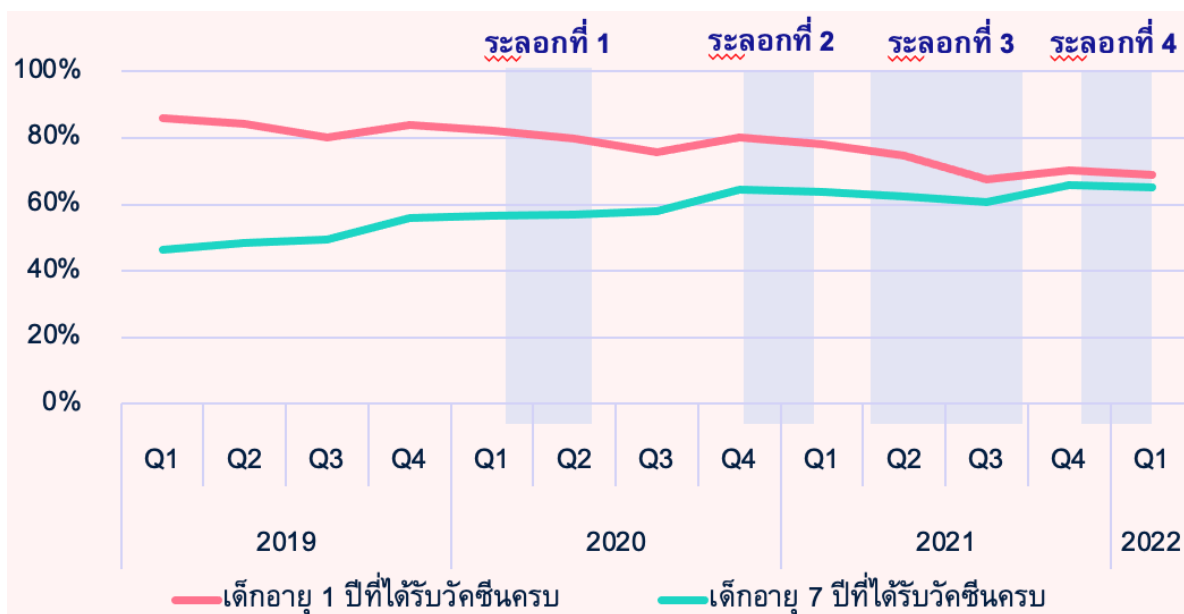

ที่มา: ฐานข้อมูลกระทรวงสาธารณสุข (2022)

นอกจากนี้ จำนวนเด็กอายุ 1 ปีที่ได้รับวัคซีนครบตามเกณฑ์ก็ลดลงจากช่วงก่อนการแพร่ระบาดราวร้อยละ 10.8 ในช่วงไตรมาส 4/2019 อัตราความครอบคลุมของเด็กอายุ 1 ปีที่ได้รับวัคซีนครบตามเกณฑ์อยู่ที่ร้อยละ 83.8 และหลังจากปี 2020 เป็นต้นมาก็ลดลงต่อเนื่องในทุกะลอกของการแพร่ระบาด โดยเฉพาะในไตรมาส 3/2021 ลดลงเหลือร้อยละ 67.6²⁵

สำหรับจำนวนเด็กอายุ 7 ปีที่ได้รับวัคซีนครบตามเกณฑ์ แม้จะไม่ลดลงจากเดิม แต่ความครอบคลุมก็เพิ่มขึ้นในอัตราที่ช้าลงเมื่อเทียบกับช่วงก่อนการแพร่ระบาด²⁶ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการปิดโรงเรียนซึ่งเดิมเป็นสถานที่รับวัคซีนหลัก

แผนภูมิที่ 2.3 อัตราความครอบคลุมของเด็กอายุ 1 ปี และ 7 ปีที่ได้รับวัคซีนครบตามเกณฑ์

ที่มา: ฐานข้อมูลกระทรวงสาธารณสุข (2022)

ปิดโรงเรียน-ศูนย์เด็กเล็ก ภาวะโภชนาการเด็กเริ่มน่าเป็นห่วง

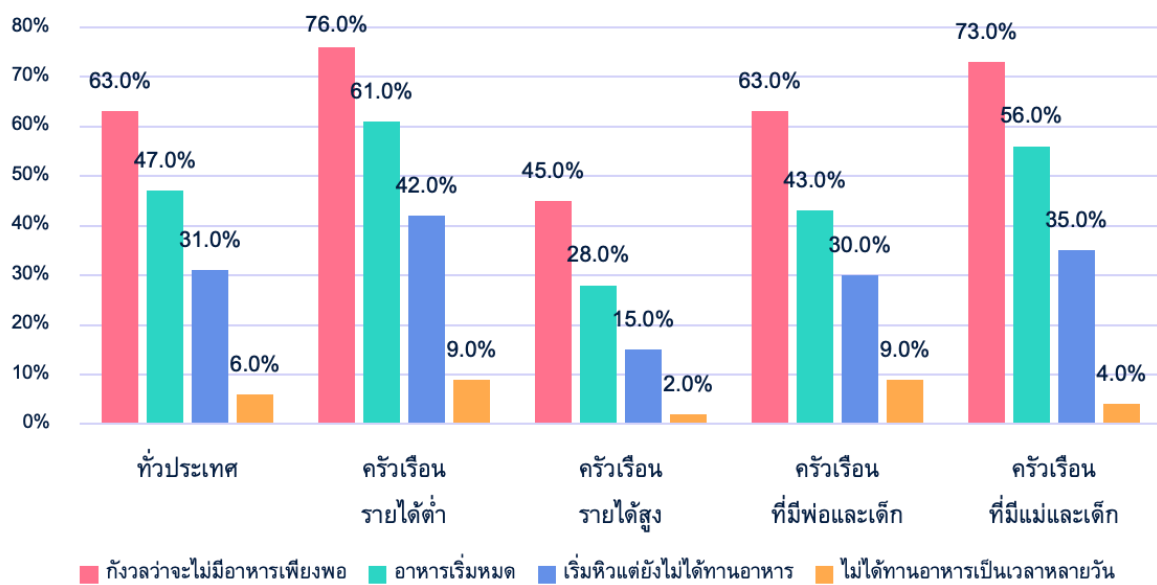
ในช่วงเวลาปกติ โรงเรียนและศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัยไม่เพียงเป็นสถานที่ให้ความรู้และให้บริการวัคซีนแก่เด็กและเยาวชนเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่จัดสรรสวัสดิการที่จำเป็นอย่างอาหารกลางวันและนมโรงเรียนให้แก่เด็กนักเรียนจำนวนมาก สวัสดิการพื้นฐานเหล่านี้ช่วยให้เด็ก โดยเฉพาะเด็กในครัวเรือนรายได้น้อย ได้รับสารอาหารครบถ้วนมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ การปิดสถานศึกษาเพื่อมุ่งแก้ปัญหาโรคระบาดจึงไม่ได้สร้างความเสียหายในด้านการเรียนรู้เท่านั้น แต่ยังกระทบต่อภาวะโภชนาการของเด็กและเยาวชนอีกด้วย

จากผลสำรวจของธนาคารโลก (World Bank) ในเดือนเมษายน-มิถุนายน 2021 ครัวเรือนที่มีความเปราะบางทางโภชนาการมากที่สุดในช่วงวิกฤตโควิด คือ ครัวเรือนรายได้น้อยและครัวเรือนที่มีแม่และเด็ก โดยร้อยละ 61 ของครัวเรือนรายได้น้อยรายงานว่าอาหารในบ้านเริ่มหมด และร้อยละ 42 กำลังอยู่ในภาวะหิวโหย ครัวเรือนเหล่านี้มีความเสี่ยงที่จะไม่ได้รับสารอาหารเพียงพอมากกว่าครัวเรือนรายได้น้อยถึงร้อยละ 30²⁷ ส่วนครัวเรือนที่มีแม่และเด็กกว่าร้อยละ 73 ก็มีความกังวลว่าอาหารจะไม่

เพียงพอ และอีกร้อยละ 56 อาหารในบ้านเริ่มหมด ในขณะที่สถานการณ์ของครัวเรือนที่มีพ่อและเด็กค่อนข้างใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยของครัวเรือนทั่วประเทศ

การต้องหยุดเรียนเป็นระยะเวลาอันส่งผลให้เด็กในครัวเรือนยากจนซึ่งต้องพึ่งพาอาหารโรงเรียนเป็นหลักและประสบปัญหาภาวะทุพโภชนาการมากกว่าเด็กกลุ่มอื่นเป็นทุนเดิมนั้น เสี่ยงตกอยู่ในภาวะทุพโภชนาการมากขึ้น อีกทั้งการไม่ได้รับสารอาหารที่เพียงพอตามช่วงวัยยังมีแนวโน้มบั่นทอนพัฒนาการและศักยภาพในการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในระยะยาว

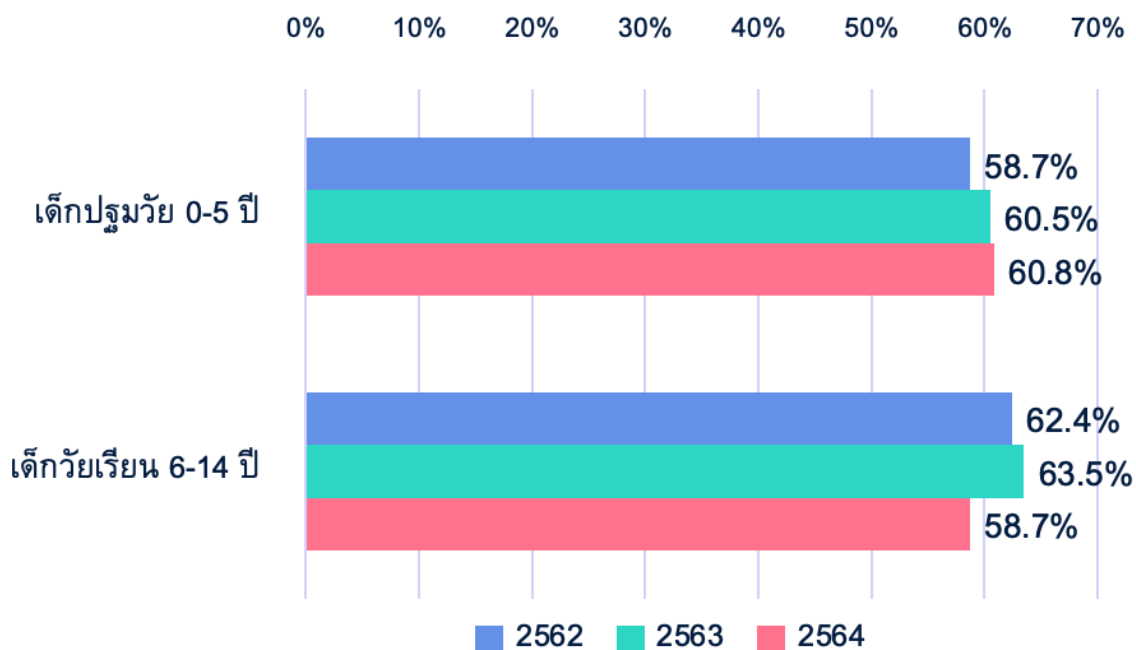
แผนภูมิที่ 2.4 ผลสำรวจภาวะความไม่มั่นคงทางโภชนาการในครัวเรือนประเภทต่างๆ

ที่มา: World Bank (2021)

เด็กวัยเรียนอายุ 6-14 ปีเป็นกลุ่มที่เสี่ยงไม่ได้รับโภชนาการที่เหมาะสมมากที่สุดเมื่อเทียบกับเด็กอายุ 0-5 ปี ข้อมูลจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ในเดือนพฤษภาคม 2021 พบว่า เด็กอายุ 6-14 ปี มีภาวะเริ่มอ้วนและอ้วนเต็มเพิ่มขึ้นร้อยละ 12.4²⁸ รวมถึงอัตราส่วนของเด็กที่สูงดีสมส่วนในช่วงอายุนี้นั้นปี 2021 ยังลดลงจากปีก่อนหน้าร้อยละ 5 เหลือร้อยละ 58.7²⁹ เป็นสัญญาณว่าสถานการณ์ภาวะโภชนาการของเด็กและเยาวชนเริ่มน่าเป็นห่วงมากขึ้น

แผนภูมิที่ 2.5 อัตราส่วนเด็กอายุ 0-14 ปีที่เจริญเติบโตสมวัย ปี 2019-2021

ที่มา: กรมอนามัย (2021)

บริการรัฐต้องต่อเนือง ทัวถึง ยืดหยุ่น และพร้อมรับมือวิกฤต

บริการสาธารณะที่ถูกลดทอนประสิทธิภาพและเข้าถึงได้ยากขึ้นนั้นส่งผลให้คุณภาพชีวิตของเด็กและครอบครัวไทยย่ำแย่ลง มาตรการเร่งด่วนที่สุดที่รัฐควรดำเนินการคือ เร่งเยียวยาและให้ความช่วยเหลือกับประชาชนกลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบ ทั้งการสร้างฐานข้อมูลระดับพื้นที่ของประชาชนอย่างเป็นระบบ เพื่อวิเคราะห์ความต้องการและจัดสรรบริการได้อย่างตรงจุด รวมถึงจัดบริการเชิงรุกให้ประชาชนที่เข้าถึงบริการได้ยากหรืออาศัยในพื้นที่ห่างไกล ผ่านการทำงานร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น อาทิ จัดบริการฉีดวัคซีนสำหรับเด็กเล็ก จัดสรรนมและอาหารกลางวันให้ถึงมือเด็กในครัวเรือนยากจน โดยอาจดำเนินการทั้งในรูปแบบแจกจ่ายอาหารโดยตรง จัดสรรเงินอุดหนุนให้เพียงพอมากขึ้น หรือใช้ระบบคูปองแลกอาหาร ตลอดจนให้ความรู้ด้านโภชนาการแก่ครัวเรือน

มากไปกว่านั้น ควรปรับปรุงประสิทธิภาพการให้บริการของรัฐ ผ่านการวางแผนจัดกำลังบุคลากรและทรัพยากรให้สามารถดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานให้กับประชาชนได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพแม้ในยามวิกฤต ตลอดจนเตรียมแผนรับมือหากต้องเพิ่มกำลังบุคลากรและทรัพยากรในสถานการณ์เฉพาะหน้า เช่น การอบรมทักษะการให้บริการที่จำเป็นแก่บุคลากรทางการแพทย์และอาสาสมัครอย่างเร่งด่วน ท้ายที่สุด ควรเพิ่มทางเลือกการใช้บริการสาธารณะให้ประชาชนอย่างครอบคลุมและเข้าถึงได้จริง เช่น บริการสาธารณสุขใกล้บ้านและชุมชน และระบบการให้บริการทางไกล

ยังไม่ทันตั้งไข่ เด็กไทยก็ถูกทอดทิ้งจากรัฐ

วันนี้แม่เจ็บบ กัญญารัตน์ แก้วแล้ว อายุ 33 ปี พาลูกสาวสองคน – มายมีนธ์ อายุ 9 ปี และ ไบหม่อน อายุ 4 ปี – มารับข้าวสารอาหารแห้ง นมผง และขนมที่ศูนย์เด็กเล็กใกล้บ้าน พิชโควิด-19 ทำให้รายได้ของครอบครัวหดหาย จากเดิมเธอและสามีประกอบอาชีพรับซื้อของเก่า ได้เงินหลักร้อยต่อวัน (“ถ้าของเยอะก็พอได้วันละพันกว่าบาท”) มาตอนนี้เธอย้ำว่าแต่จะทำมาหากินลำบาก กระทั่งจะออกไปไหนมาไหนก็ยังคิดหนัก

เท่าที่เรานึกภาพได้จากคำบอกเล่า ห้องเช่าของแม่เจ็บบก็ไม่ได้กว้างสักเท่าไร ลำพังวางฟูกนอนก็กินพื้นที่ไปเกือบครึ่ง เหลือพื้นว่างๆ บนเสื่อน้ำมันให้พอใช้สอยได้บ้างนิดหน่อย มีห้องน้ำเล็กๆ ห้องหนึ่ง และครัวแยกออกไปอยู่นอกบ้าน ทั้งหมดสนนราคาเดือนละ 3,000 กว่าบาท ไม่รวมค่าน้ำ ค่าไฟ

“เลี้ยงลูกไม่ค่อยสะดวกเท่าไรหรอกคะ ที่มันแคบ น้องไม่ค่อยมีที่อยู่”

“เอาเข้าจริง ตอนนี้ค่าห้องก็ยังไม่ได้จ่ายเขาเลย” ดูเหมือนว่าการที่ลูกๆ ต้องอยู่บ้านในช่วงโควิดจะยิ่งทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มสูงขึ้นทางกับรายได้ ทั้งค่าอาหาร ค่าอินเทอร์เน็ตเรียนออนไลน์ ของที่ใช้ป้องกันโรคอย่างหน้ากากอนามัยและเจลแอลกอฮอล์ และอื่นๆ อีกมาก

“ค่ากับข้าววันหนึ่ง 300 ก็เอาไม่อยู่ ปกติไปโรงเรียนน้องยังมีข้าวฟรีให้เช้าเที่ยง กลับมากินข้าวเย็นที่บ้านมือเดียว ตอนนี้จ่ายกันเองหมด ไหนจะมีค่านม ค่าขนม เราทำได้แค่เอาเงินเก่ามากิน เงินเก็บนะ เอามากินหมดแล้ว” เธอเสริมว่าช่วงนี้ต้องอาศัยเงินค่ากินอยู่จากบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นหลัก ใช้โครงการคนละครึ่งช่วยลดค่าใช้จ่าย รวมถึงรับของแจกจากศูนย์เด็กเล็กเพื่อให้ผ่านไปได้ในแต่ละวัน

ว่ากันตามตรง แม่เจ็บบควรได้รับมากกว่านั้น เพราะไบหม่อนคือกลุ่มเด็กเล็กที่เข้าเกณฑ์ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐจำนวน 600 บาททุกเดือนตามโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด 0-6 ปี และแม่เจ็บบเองก็เคยลงทะเบียนรับเงินดังกล่าวที่สำนักงานเขตแล้ว

แต่หลังจากยื่นเอกสารเมื่อแรกเกิด รอจนลูกสาวอายุ 9 เดือนถึงได้เงินก้อนแรกย้อนหลังราว 8,000-9,000 บาท ยังไม่ทันตั้งใจที่มีเงินมาช่วยค่านม ค่าแพมเพิร์ส เมื่อไบหม่อนอายุ 1 ขวบสองเดือน แม่เจ็บบก็ไม่ได้รับเงินอุดหนุนอีกเลย

“เขาไม่ได้บอกอะไรเลยว่าจะทำไมหยุดส่ง แม่ไปติดต่อเขตใหม่อีกรอบ เจ้าหน้าที่บอกให้กรอกข้อมูลใหม่แมก้ส่งข้อมูลใหม่ไปให้เขา เป็นเอกสารชุดเดิมเลย แต่ก็เจ็บบเหมือนเดิม” เธอเล่าหนึ่งๆ

“เราตามนะ ตามสองรอบก็แล้ว โทรก็แล้ว ถามเจ้าหน้าที่ เขาบอกให้รอ ก็รอจนถึงตอนนี้แหละ จนลูกจะห้าหกขวบแล้ว”

จริงอยู่ที่การเลี้ยงลูกคนหนึ่งย่อมใช้เงินมากกว่า 600 บาท แต่สำหรับครอบครัวที่มีรายได้ไม่มาก เงินจำนวนนี้ทำให้เด็กๆ ได้กินอิม อยู่อิม มีโอกาสเข้าเรียนมากขึ้น กระทั่งได้รับการรักษาที่ดีขึ้น – อย่างครั้งหนึ่ง ไบหม่อนป่วยเป็นไส้อักเสบท่อนอายุ 9 เดือน ต้องนอนโรงพยาบาลอยู่หลายคืน แม่เจ็บบก็ใช้เงินอุดหนุนย้อนหลังก้อนนั้นมาช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่าย

ดูเพิ่มเติม: ภาววรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์, “ยังไม่ทันตั้งไข่ เด็กไทยก็ถูกทอดทิ้งจากรัฐ: เมื่อ ‘เงินอุดหนุนเด็กเล็ก’ ไปไม่ถึงทุกคน,” *The101.world*, 15 สิงหาคม 2021, <https://www.the101.world/child-welfare-documentary/>.

3

เด็กและเยาวชนถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์โดยขาดฐานที่จำเป็น

การปิดสถานที่เพื่อชะลอการแพร่ระบาดของโควิด-19 อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ช่วงปี 2021-2022 ส่งผลให้กิจกรรมหลายอย่างในชีวิตเด็กและเยาวชนต้องย้ายจากโลกกายภาพไปสู่โลกออนไลน์ อย่างไรก็ตาม การปิดสถานที่โดยขาดมาตรการรองรับผลกระทบที่เหมาะสมและเพียงพอ ประกอบกับปัญหาความเหลื่อมล้ำที่รุนแรงและเรื้อรังมาตั้งแต่ก่อนเกิดโรคระบาด ทำให้เด็กและเยาวชนจำนวนมากถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์โดยขาดทักษะและอุปกรณ์ที่จำเป็นและเท่าเทียม

มาตรการโควิดผลักเด็กและเยาวชนเข้าสู่โลกออนไลน์

การปิดสถานที่ในช่วงสองปีที่ผ่านมาเร่งให้เด็กต้องเข้าสู่โลกออนไลน์เร็วขึ้น โดยผู้ปกครองส่วนใหญ่เริ่มให้เด็กใช้สื่อดิจิทัลตั้งแต่อายุเพียง 2-3 ปี ตามผลสำรวจของ สสส. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และสถาบันสื่อเด็กและเยาวชนในเดือนมกราคม 2021³⁰

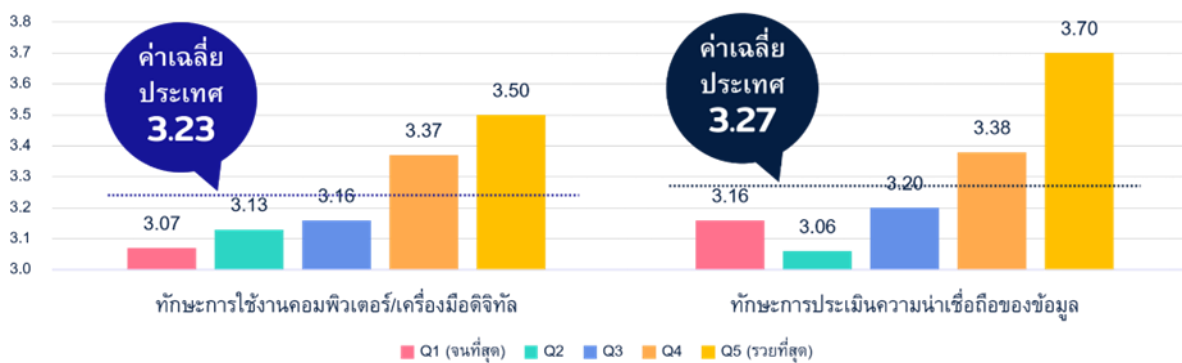
ยิ่งไปกว่านั้น เด็กและเยาวชนยังต้องใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในโลกออนไลน์ จากผลสำรวจของ คิด for คิดส์ ในเดือนพฤษภาคม 2022 เยาวชนอายุ 15-25 ปีใช้เวลารับสื่อออนไลน์เฉลี่ยมากกว่า 12 ชั่วโมงต่อวัน โดยกลุ่มที่เรียนเต็มเวลาร้อยละ 97.0 ใช้อินเทอร์เน็ตในการเรียน ส่วนกลุ่มที่ทำงานเต็มเวลาร้อยละ 70.5 ใช้อินเทอร์เน็ตในการทำงาน เยาวชนเกือบทั้งหมดยังใช้อินเทอร์เน็ตโทรและส่งข้อความ (ร้อยละ 97.6) ค้นคว้าข้อมูล (ร้อยละ 97.1) ใช้โซเชียลมีเดีย (ร้อยละ 94.7) ซื้อสินค้า (ร้อยละ 86.8) และเล่นเกม (ร้อยละ 81.8)

เด็กและเยาวชนต้องเข้าสู่โลกออนไลน์โดยขาดทักษะที่จำเป็นและเท่าเทียม

แม้เด็กและเยาวชนจะต้องใช้ชีวิตในโลกออนไลน์มาก แต่ยังคงขาดทักษะรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล (media, information, and digital literacy หรือ MIDL) ซึ่งจำเป็นยิ่งต่อการใช้อินเทอร์เน็ตอย่างปลอดภัย มีประสิทธิผล และมีประสิทธิภาพ จากผลสำรวจของ คิด for คิดส์ เยาวชนอายุ 15-25 ปี ประเมินตนเองว่ามีทักษะการใช้คอมพิวเตอร์และเครื่องมือดิจิทัลอยู่ที่ระดับคะแนนเฉลี่ยเพียง 3.23 เต็ม 5 และมีทักษะการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลอยู่ที่ 3.27 เต็ม 5 เท่านั้น

ปัญหาการขาดทักษะนี้มีแนวโน้มรุนแรงกว่าในเด็กและเยาวชนจากครัวเรือนรายได้ต่ำ โดยเยาวชนจากครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำสุดร้อยละ 60 (ควินไทล์ที่ 1-3) มีระดับคะแนนเฉลี่ยในทั้งสองทักษะต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ หากเปรียบเทียบระหว่างเยาวชนจากครัวเรือนในควินไทล์ที่ 1 (รายได้ต่ำสุด) กับควินไทล์ที่ 5 (รายได้สูงสุด) จะเห็นได้ว่าควินไทล์ที่ 1 มีระดับคะแนนเฉลี่ยในทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ (3.07) และทักษะการประเมินข้อมูล (3.16) น้อยกว่าควินไทล์ที่ 5 (3.50 และ 3.70 ตามลำดับ) กว่าร้อยละ 10

แผนภูมิที่ 3.1 คะแนนประเมินทักษะ MIDL ด้วยตนเองโดยเฉลี่ยของเยาวชนอายุ 15-25 ปี แยกตามควินไทล์รายได้ครัวเรือน

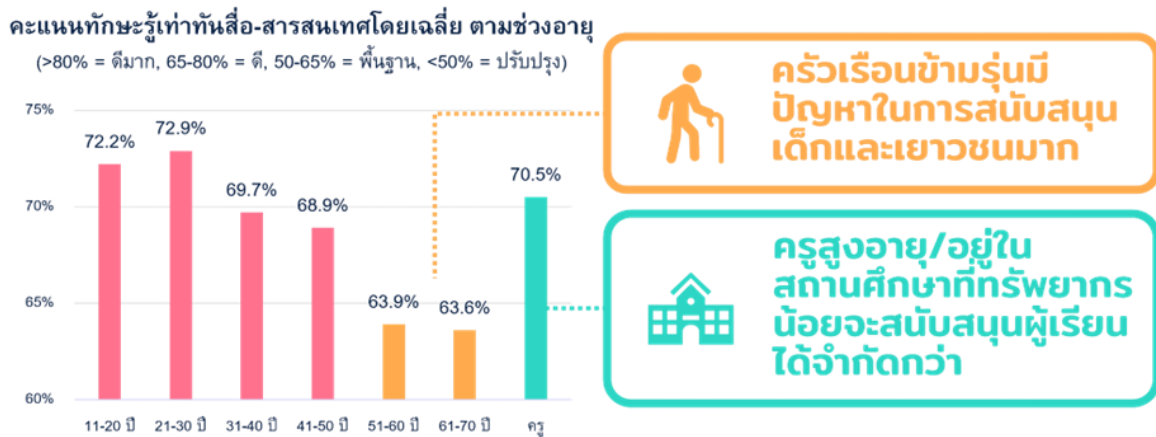
ที่มา: ผลสำรวจเยาวชนของ คิด for คิดส์ (2022)

ผู้ปกครองและครูมีทักษะ MIDL ต่ำ จึงสนับสนุนเด็กและเยาวชนได้จำกัด

ปัญหาการขาดทักษะ MIDL ดังกล่าวนับว่าน่ากังวลยิ่ง เมื่อพิจารณาว่าผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดเด็กและเยาวชนอย่างผู้ปกครองและครู สามารถแนะนำ ช่วยเหลือ และสนับสนุนเด็กและเยาวชนได้จำกัด เพราะมีทักษะ MIDL ต่ำยิ่งกว่า จากการประเมินของมหาวิทยาลัยมหิดลและกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ในเดือนพฤศจิกายน 2020 ผู้ใหญ่อายุ 31 ปีขึ้นไปมีทักษะ MIDL น้อยกว่าเด็กและเยาวชนอายุ 11-30 ปี และระดับทักษะของผู้ใหญ่มีแนวโน้มลดลงตามกลุ่มอายุที่เพิ่มขึ้น โดยกลุ่มอายุ 51-70 ปีมีทักษะระดับพื้นฐานเท่านั้น³¹ ในแง่นี้ ครัวเรือนข้ามรุ่นจึงประสบปัญหาในการสนับสนุนเด็กและเยาวชนมาก

ในกรณีของครู แม้ว่าจะมีทักษะ MIDL สูงกว่าค่าเฉลี่ยของผู้ใหญ่ทั่วไป แต่ก็ยังต่ำกว่าเด็กและเยาวชนที่เป็นผู้เรียน³² โดยกลุ่มครูสูงอายุหรืออยู่ในสถานศึกษาที่มีทรัพยากรน้อยมีแนวโน้มจะสนับสนุนผู้เรียนได้จำกัดกว่า

แผนภูมิที่ 3.2 คะแนนทักษะ MIDL แยกตามช่วงอายุและกลุ่มอาชีพ

ที่มา: มหาวิทยาลัยมหิดล (2021)

เด็กและเยาวชนจำนวนมากประสบปัญหาในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต

นอกจากขาดทักษะแล้ว เด็กและเยาวชนจำนวนมากยังประสบปัญหาในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติในไตรมาส 4/2021 เด็กและเยาวชนอายุ 6-24 ปีราว 3.4 แสนคน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.1 ไม่ได้ใช้งานอินเทอร์เน็ตอย่างสิ้นเชิง โดย 2.4 แสนคน หรือร้อยละ 1.5 อาศัยอยู่ในพื้นที่นอกเขตเทศบาล³³

ในกลุ่มที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ ส่วนใหญ่ก็ขาดแคลนอุปกรณ์สำหรับใช้งานอินเทอร์เน็ต จากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในปี 2021 ครัวเรือนที่สมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนเป็น เยาวชนกว่าร้อยละ 77.8 ไม่มีคอมพิวเตอร์ที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต และร้อยละ 86.9 มีคอมพิวเตอร์น้อยกว่าจำนวนเยาวชนในครัวเรือน ขณะที่ร้อยละ 1.9 ไม่มีสมาร์ทโฟน และร้อยละ 8.8 มีสมาร์ทโฟนน้อยกว่าจำนวนเยาวชน³⁴

“ผมไม่มีดั่งค์ซื้อโน้ตบุ๊ก ผมไม่ได้สิ้นใจไม้ดอกขนาดนั้นหรอก ผมมีไอแพดอยู่ เครื่องหนึ่ง [...] ผมใช้เครื่องนี้แทนคอม และมันยังผ่อนไม่เสร็จจนถึงวันนี้

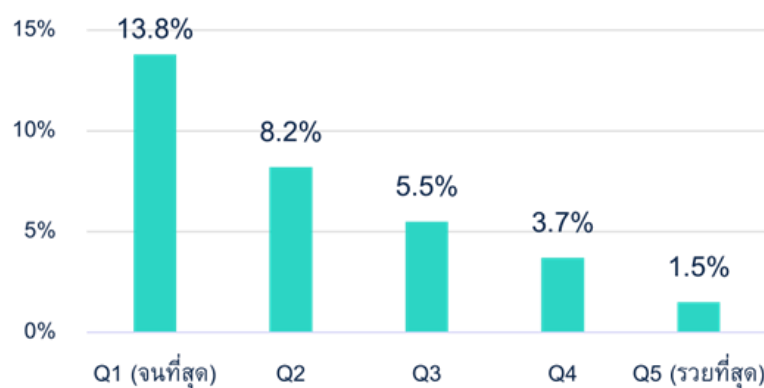
อาจารย์บอกตั้งแต่แรกก่อนเข้าแล้วละ ว่ามันต้องใช้เงิน มันต้องมีอุปกรณ์ แต่ผม จะต้องเสียโอกาสในการเรียนเพราะตัวเอง ‘มีไม่มากพอ’ หรือครับ ผมก็ต้องก้มหน้า ก้มตารับชะตากรรมอีกแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปทำงานส่งในร้านเน็ตหรือจ้าง เพื่อนให้ช่วยทำงานให้ในราคาไม่กี่บาท

พูดตรง ๆ เทอมนั้นผมเรียนไม่รู้เรื่องเลย และก็ยังไม่มีเงินมากพอจะไปซื้อ ผมไม่ ยอยากเป็นตัวสร้างหนี้ให้คนในบ้านอีกแล้ว”

– ณัฐนรี อายุ 17 ปี

ยิ่งไปกว่านั้น ครั้วเรื่อนร้อยละ 42.8 ยังไม่มีอินเทอร์เน็ตประจำที่ความเร็วสูง (อินเทอร์เน็ตบ้าน)³⁵ และต้องใช้งานอินเทอร์เน็ตมือถือเป็นหลัก ซึ่งอาจมีปริมาณและคุณภาพสัญญาณอินเทอร์เน็ตให้ใช้งานไม่เพียงพอ โดยเฉพาะในพื้นที่นอกเขตเมืองและทางหลวงสายหลัก³⁶ อัตราค่าบริการสัญญาณมือถือยังแพงมากสำหรับประชากรในครั้วเรื่อนรายได้ต่ำ โดยในไตรมาส 1/2022 อัตราค่าบริการเฉลี่ยอยู่ที่ 453 บาทต่อเลขหมายต่อเดือน³⁷ คิดเป็นร้อยละ 13.8 ของรายได้ต่อหัวต่อเดือนโดยเฉลี่ยของครั้วเรื่อนในควินไทล์ที่ 1

แผนภูมิที่ 3.3 สัดส่วนของค่าบริการสัญญาณมือถือโดยเฉลี่ยต่อรายได้ต่อหัวประชากรโดยเฉลี่ย แยกตามควินไทล์รายได้ครั้วเรื่อน

ที่มา: คิด for คิดส์ คำนวณจากข้อมูลของ

National Broadcasting and Telecommunications Commission (2022)

การถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์ส่งผลระยะยาวต่อพัฒนาการ สวัสดิภาพ และจิตใจ

การถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์ตั้งแต่ปฐมวัยและใช้เวลาในโลกออนไลน์นานอาจส่งผลเสียต่อพัฒนาการทางกล้ามเนื้อ สายตา สติปัญญา อารมณ์ และบุคลิกภาพของเด็กในระยะยาว อีกทั้งยังทำให้เด็กขาดปฏิสัมพันธ์และทักษะทางสังคมในโลกจริง

ขณะเดียวกัน ปัญหาการขาดทักษะและอุปกรณ์สำหรับใช้งานอินเทอร์เน็ตก็ซ้ำเติมผลกระทบข้างต้นและก่อให้เกิดปัญหาอื่นเพิ่มตามมา โดยทำให้เด็กและเยาวชนวัยเรียนไม่สามารถเรียนออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพเต็มที่ การเรียนรู้และทักษะถดถอย และโอกาสในการได้งานที่ดีลดลง ปัญหาการไม่รู้เท่าทันยังเพิ่มความเสี่ยงที่เด็กและเยาวชนจะถูกหลอก ระบาย (bully) และคุกคาม รวมถึงกลายเป็นผู้กระทำการดังกล่าวเองและผลิตซ้ำข้อมูลเท็จในสังคม ปัญหาข้างต้นทั้งหมดยังส่งผลเสียต่อสุขภาพจิตของเด็กและเยาวชนอีกด้วย

ฟื้นฟูผลจากวิกฤตเก่า สร้างฐานที่จำเป็น-เท่าเทียม เตรียมรับวิกฤตใหม่

ผลกระทบจากการที่เด็กและเยาวชนถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์โดยขาดฐานที่จำเป็นนี้ต้องได้รับการฟื้นฟูอย่างเร่งด่วน ในเบื้องต้น รัฐบาลควรให้สถานศึกษาเน้นจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบที่ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กันในห้องเรียนและกับสังคมภายนอก เพื่อส่งเสริมทักษะทางสังคมและชดเชยการเรียนรู้ที่หายขาด พร้อมทั้งร่วมมือกับภาคเอกชนและประชาสังคมพัฒนาแหล่งเรียนรู้และนันทนาการที่มีคุณภาพ ใกล้บ้านหรือสถานศึกษา และมีค่าธรรมเนียมใช้งานถูก เพื่อดึงดูดให้เด็กและเยาวชนผละออกจากโลกออนไลน์ไปใช้งานเพิ่มขึ้น

ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลควรวางฐานที่จำเป็นให้เด็กและเยาวชนอย่างเท่าเทียมมากขึ้น ในด้านทักษะ ควรส่งเสริมทักษะ MIDL ให้แก่นักเรียนผ่านหลักสูตรและกิจกรรมในสถานศึกษาภาคบังคับ โดยฝึกอบรมครูให้มีทักษะเพียงพอที่จะสนับสนุนนักเรียนได้ ตลอดจนเปิดให้เยาวชนรวมกลุ่มเสนอโครงการเสริมสร้างทักษะเพื่อขอรับงบประมาณไปดำเนินการกับผู้ปกครองและผู้ใหญ่ในชุมชนของตน ในด้านการเข้าถึงอุปกรณ์ ควรจัดให้มีคอมพิวเตอร์สำหรับให้ยืมในสถานศึกษาและห้องสมุดสาธารณะอย่างเพียงพอ ควบคู่กับขยายโครงข่ายอินเทอร์เน็ตให้ครอบคลุมและเข้าถึงได้จริง

อาชีพเรียนออนไลน์อย่างไร เมื่อการเรียนทางไกลไม่ได้เหมาะกับทุกคน

สำหรับนักเรียนสายอาชีพที่การเรียนเน้นปฏิบัติ การเรียนออนไลน์ตามมาตรการชะลอการแพร่ระบาดของโควิด-19 ถือเป็นเรื่องยากกว่านักเรียนสายสามัญมาก มีวิชาสายอาชีพหลายวิชาอย่าง การนวดกดจุด ดูแลเครื่องจักร หรือเชื่อมเหล็ก ซึ่งเรานึกแทบไม่ออกว่าจะสอนทางไกลกันอย่างไร

“พวกเราต้องเน้นปฏิบัติ แต่เรียนทางไกลปฏิบัติไม่ได้”

“ทางวิทยาลัยที่เราเรียน เน้นการปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ แต่พอมีสถานการณ์โควิดแล้วต้องเรียนออนไลน์ ก็เลยใช้การจำลองแทนการปฏิบัติจริง” สารเอก แก้วแสง หรือ ซีอีวี นักเรียนชั้น ปวช.3 แผนกเมคคาทรอนิกส์ และหุ่นยนต์ วิทยาลัยเทคนิคสิงห์บุรี เล่าถึงการเรียนออนไลน์ในช่วงโควิด-19

เมื่อวิชาหลักคือการเขียนโปรแกรมที่ต้องใช้กับเครื่องจักรในโรงงาน การใช้อุปกรณ์จริงจึงจำเป็น แต่เมื่อปรับรูปแบบการเรียนการสอนเป็นออนไลน์ อาจารย์จึงต้องหาโปรแกรมจำลองให้คล้ายกับที่ใช้จริง เพราะไม่สามารถให้นักเรียนเข้าไปใช้อุปกรณ์ที่วิทยาลัยได้

“แล้วพอต้องเรียนวิชาเขียนโปรแกรม ปกติถ้าเรียนที่วิทยาลัย อาจารย์จะมีคอนโทรลเลอร์ตัวเล็กๆ ที่ส่งงานได้ เขียนโปรแกรมได้ แต่พอเรียนออนไลน์เลยต้องซื้อเองเป็นของใครของมันไว้เรียนที่บ้าน” ซีอีวีเล่าถึงภาระที่เพิ่มขึ้นในการเรียนออนไลน์ ซึ่งนักเรียนที่ไม่ได้ทุนการศึกษาต้องรับภาระนี้เองเต็มสัดส่วน

ขึ้นเขาเพื่อหาสัญญาณ และรวมตัวเพื่อเรียนแพทย์แผนไทย

ญาณี แซ่กือ หรือ ณี นักศึกษาสาขาการแพทย์แผนไทย วิทยาลัยชุมชนตาก เป็นอีกหนึ่งในคนที่เผชิญปัญหาการเรียนออนไลน์ตั้งแต่การระบาดแรกของโควิด-19 เนื่องจากบ้านอยู่บนดอยจึงมีปัญหาเรื่องสัญญาณอินเทอร์เน็ต ทำให้ณีและเพื่อนต้องขับรถขึ้นเขาไปแต่เช้าตรู่เพื่อหาสัญญาณอินเทอร์เน็ต

“เราต้องขึ้นไปเขาที่สูงที่สุดเพื่อหาสัญญาณ ซึ่งมีปัญหาเรื่องถนน เนื่องจากเราอยู่ในหมู่บ้านที่ห่างไกลจากเมือง อยู่แต่บนภูเขา ทางเลยไม่ใช่ทางที่ดี เป็นแค่ทางลูกรัง ถ้าฝนตกก็กลายเป็นโคลน เราต้องตื่นตั้งแต่ตี 5 เพราะเริ่มเรียน 8 โมง ใช้เวลาเดินทางเป็นชั่วโมง ... ระยะทางแค่ 10 กิโลเมตร ก็จริง แต่เป็นทางขึ้นเขาลงเขา ยิ่งพอเป็นหน้าฝนก็มีแต่โคลน เลยต้องใช้เวลาอันกว่าจะไปถึงที่มีสัญญาณเรียนได้” ณีเล่า

เนื่องจากณีเรียนสาขาการแพทย์แผนไทย จึงต้องมีการเรียนนวดกดจุด ซึ่งจำเป็นต้องมีการฝึกทำกับคนจริง การเรียนออนไลน์ไม่อาจตอบโจทย์นี้ได้ ทางวิทยาลัยจึงแก้ปัญหาด้วยการให้ตัวแทนนักศึกษามาเรียนในห้อง

ตอนนี้ณีเรียนภาคปฏิบัติจบหมดแล้ว แต่ปัญหาที่ต้องเผชิญต่อคือเรื่องการหาที่ฝึกงาน “พวกเราต้องเรียน 2 ปีครึ่ง ทำให้จบช้ากว่าเพื่อนต่างสถาบัน พอรวมกับฝึกงานอีก 5 เดือน ก็รวมเป็นเรียน 3 ปี แต่ตอนนี้มาติดช่วงโควิด โรงพยาบาลก็ไม่เปิดรับฝึกงาน ตอนนี้ทางอาจารย์ก็พยายามหาช่องทางในการฝึกงานให้อยู่ แต่อาจารย์บอกว่าอาจจะจบช้าหน่อย เราก็ต้องรอ”

ดูเพิ่มเติม: ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย, “อาชีพเรียนออนไลน์อย่างไร เมื่อการเรียนทางไกลไม่ได้เหมาะกับทุกคน,” *The101.world*, 8 ตุลาคม 2021, <https://www.the101.world/online-learning-in-vocational-education/>.

เด็กและเยาวชนเครียดและมีปัญหาสุขภาพจิตมากขึ้น

การใช้ชีวิตท่ามกลางสามวิกฤตมีส่วนทำให้เด็กและเยาวชนเครียด กังวล ตกอยู่ในภาวะซึมเศร้า และมีความเสี่ยงทางสุขภาพจิตอื่นๆ รุนแรงมากขึ้น ที่สำคัญ เด็กและเยาวชนที่เผชิญปัญหาจำนวนมาก ไม่สามารถเข้าถึงบริการดูแลรักษาได้ ปัญหาสุขภาพจิตเหล่านี้ส่งผลเสียต่อสุขภาวะทางกาย จิตใจ การเรียนรู้ และอาจบั่นทอนความฝันและเป้าหมายของพวกเขาในระยะยาว

เด็กไทยเครียดมากขึ้นและมีความเสี่ยงทางสุขภาพจิตเพิ่มขึ้นทุกด้าน

เด็กและเยาวชนที่เผชิญกับความเครียดและปัญหาสุขภาพจิตเพิ่มจำนวนมากขึ้นในช่วงปีที่ผ่านมา จากข้อมูลการประเมินสุขภาพจิตตนเองของกรมสุขภาพจิตในปี 2021 ผู้ตอบแบบประเมินร้อยละ 30.1 ระบุว่าเครียดสูง ร้อยละ 35.3 เสี่ยงตกอยู่ในภาวะซึมเศร้า ร้อยละ 24.4 เสี่ยงที่จะฆ่าตัวตาย และร้อยละ 35 มีความเสี่ยงทางสุขภาพจิตอย่างน้อยหนึ่งด้าน ส่วนผลการประเมินจนถึงเดือนกรกฎาคม ปี 2022 ก็มีแนวโน้มที่น่ากังวล โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนร้อยละ 11.9 ที่เสี่ยงฆ่าตัวตาย และอีกร้อยละ 17.5 ที่กำลังเสี่ยงอยู่ในภาวะซึมเศร้า³⁸

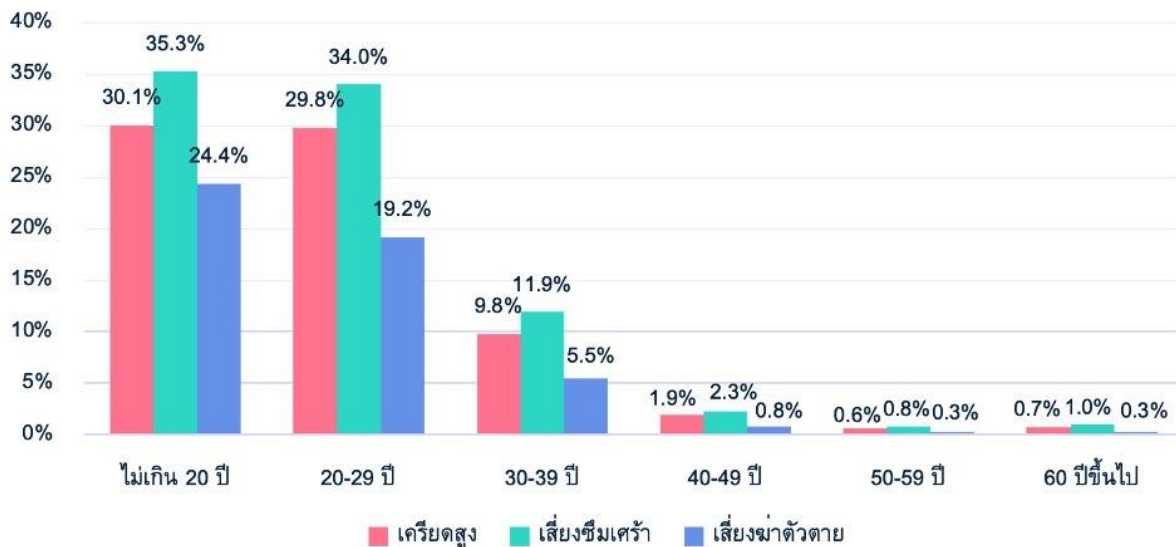
แผนภูมิที่ 4.1 ผลการประเมินสุขภาพจิตตนเองของเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 20 ปี ปี 2020-2022

หมายเหตุ: จำนวนผู้ตอบแบบประเมินปี 2020 29,028 คน ปี 2021 181,629 คน และปี 2022 37,063 คน

เด็กและเยาวชน เป็นกลุ่มที่เผชิญความเสี่ยงทางสุขภาพจิตทุกด้านมากกว่าผู้ใหญ่อย่างชัดเจน (ดูแผนภูมิที่ 4.2) โดยเฉพาะกลุ่มอายุไม่เกิน 20 ปี ซึ่งมีสัดส่วนผู้มีความเครียดสูง เสี่ยงซึมเศร้า และเสี่ยงฆ่าตัวตาย มากกว่าผู้ใหญ่อายุ 40-49 ปีถึง 10-20 เท่า

แผนภูมิที่ 4.2 ข้อมูลการประเมินสุขภาพจิตคนไทย ปี 2021 จำแนกตามกลุ่มอายุ

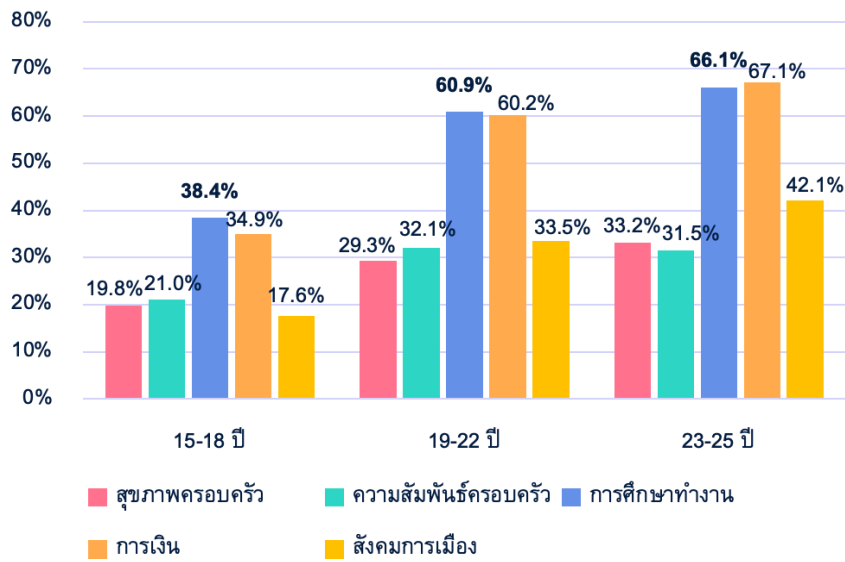
ที่มา: กรมสุขภาพจิต (2021)

การศึกษาและการทำงานเป็นสาเหตุหลักของความเครียดในเยาวชนทุกช่วงวัย

สาเหตุของความเครียดในเยาวชนส่วนใหญ่ได้แก่ การเรียน การทำงานในอนาคต และสถานะทางการเงินของครอบครัว ทั้งนี้ผลจากมาตรการรับมือกับวิกฤตโควิด วิกฤตเศรษฐกิจและการสูญเสียรายได้ของครัวเรือนมีส่วนสำคัญที่ทำให้ความเครียดในประเด็นข้างต้นเพิ่มขึ้นในช่วงปีที่ผ่านมา

จากผลสำรวจเยาวชนของ คิด for คิดส์ การศึกษาและการทำงาน และการเงิน เป็นสองปัจจัยที่ทำให้เยาวชนอายุ 15-25 ปีเกิดความเครียดมากที่สุด สำหรับกลุ่มอายุ 15-18 ปี และ 19-22 ปี การศึกษาและการทำงานเป็นสาเหตุอันดับแรกที่ทำให้พวกเขาเกิดความเครียด (ร้อยละ 38.4 และร้อยละ 60.9 ตามลำดับ) ส่วนสาเหตุรองลงมา ซึ่งมีสัดส่วนใกล้เคียงกับอันดับแรกในทั้งสองกลุ่มอายุคือ การเงิน (ร้อยละ 34.9 และร้อยละ 60.2 ตามลำดับ) ขณะที่กลุ่มอายุ 23-25 ปี เห็นว่าการเงินเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียดมากที่สุด (ร้อยละ 67.1) ตามมาด้วยการศึกษาและการทำงาน (ร้อยละ 66.1) และเรื่องสังคมการเมือง (ร้อยละ 42.1)

แผนภูมิที่ 4.3 ปัญหาที่เยาวชนรายงานว่าทำให้เกิดความเครียดมากที่สุด แยกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: ผลสำรวจเยาวชนของ คิด for คิดส์ (2022)

“ไม่เข้าใจว่าเราจะเรียนหนักขนาดนี้ไปเพื่ออะไร ทำไมเราต้องเรียนพิเศษหรืออ่านหนังสือเพิ่ม จนมันสะสมเป็นความเครียด ฉันเคยพูดถึงเรื่องนี้ให้ผู้ใหญ่ฟัง เขาตอบฉันมาว่า “แค่นี้จะไปเหนื่อยอะไร โตไปเดี๋ยวจะเหนื่อยกว่านี้อีก” มันทำให้ฉันยังรู้สึกบั่นทอน ความจริง ฉันแค่อยากได้กำลังใจดีๆ จากพวกเขาเท่านั้น [...]

ฉันอยากให้ผู้ใหญ่เข้าใจว่าการที่เราพูดคำเหล่านั้นออกไป ไม่ได้ช่วยทำให้ดีขึ้น กลับกันมันอาจแยลง เด็กได้รับความกดดันเพิ่มขึ้น และสิ่งที่เลวร้ายที่สุดคือ การที่เด็กเหล่านั้นหมดความหวังที่จะอยู่ต่อบนโลกใบนี้”

– กุลจิรา อายุ 17 ปี

“ฉันถูกกดดันและถูกใช้ถ้อยคำต่างๆ นานา ที่ทำร้ายจิตใจฉันมากกว่าเดิม นั่นคือ “พ่อกับแม่ผิดหวังในตัวลูกมาก” พวกเขายังคงเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลงสักนิด พวกเขาไม่ถามไถ่สักคำว่าฉันต้องประสบพบเจอกับเรื่องเลวร้ายและความรู้สึกทรมานอะไรมาบ้าง พวกเขาสนใจเพียงแค่ผลลัพธ์ของมันเท่านั้น ซึ่งผลลัพธ์ที่ว่าก็คือ “ฉันเรียนไม่จบปริญญาโทและกำลังเป็นโรคทางจิตเวชชนิดหนึ่ง”

นั่นทำให้พ่อของฉันหัวเสียมากในตอนแรกจนเอาแต่พูดซ้ำๆ ว่ารู้สึกผิดหวังและไม่ภาคภูมิใจในตัวฉันอีกแล้ว แถมยังบอกอีกว่าฉันเป็นบ้า...ฉันรู้สึกเจ็บปวดจนพูดไม่ออกและถามกับตัวเองว่า นี่คือพ่อของฉันคนที่ฉันทำทุกอย่างเพื่อเขามาตลอดคนที่ฉันรักมากๆ จริงๆ ใช่ไหม?

– ปัตถนรัญชุน์ อายุ 24 ปี

ปัญหาสุขภาพจิตสามารถส่งผลกระทบต่อชีวิต

ปัญหาสุขภาพจิตที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนไม่เพียงส่งผลกระทบต่อในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น แต่อาจส่งผลกระทบต่อทั้งชีวิตของพวกเขา โดยในด้านสุขภาพทางกาย อาจมีอาการอ่อนเพลีย ประสบปัญหาในการพักผ่อน เบื่ออาหาร และน้ำหนักลดหรือเพิ่มอย่างรวดเร็ว ในด้านพฤติกรรม อาจมีอาการเหม่อลอย กระสับกระส่าย ก้าวร้าว และนำไปสู่การตัดสินใจฆ่าตัวตาย ปัญหาสุขภาพจิตยังอาจทำให้เด็กและเยาวชนซึ่งอยู่ในวัยเรียนรู้ มีประสิทธิภาพการเรียนรู้ลดลง และเสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษา มากขึ้นด้วย³⁹

ที่สำคัญ ปัญหาสุขภาพจิตส่งผลกระทบต่อตัวตนและการให้คุณค่าตนเองของเด็กและเยาวชน ทั้งยังอาจเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุความฝันและเป้าหมายในชีวิตของพวกเขา จากผลสำรวจของ คิด for คิดส์ เป้าหมายที่สำคัญที่สุดในชีวิตของเยาวชนอายุ 15-25 ปีส่วนใหญ่คือการประสบความสำเร็จในด้านการศึกษาและการงาน (ร้อยละ 85) อย่างไรก็ตาม เยาวชนร้อยละ 8.1 มองว่าปัญหาสุขภาพจิตจะเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวของพวกเขา รองจากภาระทางการเงิน (ร้อยละ 52.2) และการมีความสามารถไม่เพียงพอ (ร้อยละ 19.7)

ไม่ใช่เด็กทุกคนที่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพจิตได้

เด็กและเยาวชนไทยจำนวนมากที่กำลังเผชิญกับความเครียดและความเสี่ยงทางสุขภาพจิต เหล่านี้ควรได้รับการรักษาดูแลอย่างเร่งด่วน เพื่อป้องกันผลกระทบทั้งด้านสุขภาพ การเรียนรู้ และการดำเนินชีวิตในระยะยาว ซึ่งในปี 2022 ก็พบว่า มีเด็กและเยาวชนที่ขอเข้ารับบริการโดยไม่มีผู้ปกครองเพิ่มขึ้นจากเดิม 1.5 เท่า ในจำนวนนี้ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคซึมเศร้ามากถึงร้อยละ 70 รวมถึงมีความคิดอยากฆ่าตัวตายเพิ่มขึ้น 2.7 เท่า⁴⁰ อย่างไรก็ตาม กำลังบุคลากรและทรัพยากรด้านจิตเวชของประเทศไทยยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เด็กและเยาวชนที่เผชิญปัญหาเหล่านี้สามารถเข้าถึงบริการการรักษาได้อย่างครอบคลุม

ในปี 2021 กรมสุขภาพจิตรายงานว่า ประเทศไทยมีจิตแพทย์เฉพาะทางด้านเด็กและวัยรุ่นกระจายตัวอยู่ใน 55 จังหวัด มีศักยภาพดูแลเด็กและเยาวชนครอบคลุม 3,444 โรงเรียน⁴¹ คิดเป็นร้อยละ 10.9 ของจำนวนโรงเรียนทั้งหมดในประเทศเท่านั้น ทั้งนี้ กรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ที่มีโรงพยาบาลซึ่งมีจิตแพทย์เด็กและวัยรุ่นประจำอยู่มากที่สุดคือ 53 แห่ง อีก 54 จังหวัดมีเพียงจังหวัดละ 1 แห่งโดยเฉลี่ย ในขณะที่เด็กและเยาวชนในอีก 22 จังหวัดยังไม่สามารถเข้ารับบริการจากจิตแพทย์เด็กในจังหวัดของตนได้⁴² แม้กระทรวงสาธารณสุขมีแผนจะเพิ่มกำลังจิตแพทย์เด็กเป็น 63 จังหวัด ภายในปี 2025 แต่เป้าหมายนี้ก็อาจไม่เพียงพอและล่าช้าจนไม่ทันต่อความต้องการเข้ารับบริการสุขภาพจิตของเด็กและเยาวชนไทยที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก

ต้องทำบริการสุขภาพจิตให้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น เพิ่มบุคลากรให้เพียงพอ

สถานการณ์สุขภาพจิตของเด็กและเยาวชนไทยที่ย่ำแย่ลงท่ามกลางวิกฤตต่างๆ ในช่วงปีที่ผ่านมาเป็นประเด็นที่รัฐบาลควรให้ความสำคัญและเร่งแก้ไข ในขั้นแรก ควรส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนที่เผชิญปัญหาสุขภาพจิตสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพจิตที่จำเป็นได้รวดเร็วและง่ายที่สุด ทั้งการเพิ่มบริการสุขภาพจิตอย่างน้อยให้กระจายตัวครบทุกจังหวัด และควรตั้งเป้าให้เข้าถึงได้ไกลยิ่งขึ้น เช่น ระดับอำเภอ หรือระดับตำบล รวมถึงเร่งผลักดันให้ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าครอบคลุมการรักษาโรคทางจิตเวช ลดภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาให้น้อยที่สุด ตลอดจนเพิ่มทางเลือกการรักษาให้หลากหลายขึ้น เช่น บริการให้คำปรึกษาทางออนไลน์ ผ่านการร่วมมือกับหน่วยงานภาคประชาสังคมหรือเอกชน

นอกจากนั้น รัฐบาลควรเร่งแก้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรด้านสุขภาพจิตให้เพียงพอต่อความต้องการเข้ารับบริการของเด็กและเยาวชนที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งเพิ่มกำลังจิตแพทย์เด็กและวัยรุ่น พยาบาลจิตเวช รวมถึงวิชาชีพอื่นๆ ที่สามารถทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและบำบัดเบื้องต้นได้ เช่น นักจิตวิทยา ที่ปรึกษาด้านสุขภาพจิต และนักบำบัด เป็นต้น

ท้ายที่สุด การเข้ารับบริการสุขภาพจิตยังคงมีภาพลักษณ์ที่ไม่ดีและทำให้เกิดการตีตรา ทำให้ผู้มีอาการไม่กล้าไปปรึกษาหรือรักษา รัฐบาลควรรณรงค์สร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพจิตอย่างต่อเนื่อง ในแง่การเสริมสร้างเยาวชนให้รู้วิธีจัดการอารมณ์และความเครียด ตระหนักในคุณค่าของตนเอง และพร้อมขอความช่วยเหลือเมื่อไม่สามารถรับมือกับสภาวะทางจิตใจที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ที่สำคัญกว่านั้น รัฐบาลต้องส่งเสริมความเข้าใจเรื่องวิธีการสื่อสารและการรับมือกับผู้ป่วยที่เหมาะสม ให้แก่สถาบันที่ใกล้ชิดกับเด็กและเยาวชนโดยเฉพาะครอบครัว ชุมชน และครู เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมที่เป็นมิตรต่อสุขภาพจิตของเด็กและเยาวชน

ความฝันที่ไม่มีคำตอบ

ในหมู่บ้านเล็กๆ ริมน้ำโขง ผู้คนส่วนใหญ่ที่อยู่ที่นี่เป็นคนแก่และเด็ก คนวัยทำงานบางส่วนเข้ามาทำงานที่กรุงเทพฯ เหลือวัยรุ่นอยู่ประปราย

แอน (นามสมมติ) คือหนึ่งในวัยรุ่นที่ยังอยู่ที่หมู่บ้านนั้น เธอเกิดที่นี่ อยู่มาจนถึงวันนี้ที่อายุ 19 ปี แอนเรียนชั้นประถมในโรงเรียนเล็กๆ ของหมู่บ้าน แล้วเข้าไปเรียนชั้นมัธยมต้นในตัวอำเภอที่ห่างออกไปหลายสิบกิโลฯ พอจบชั้น ม.ต้น แอนก็ตัดสินใจไม่เรียนต่อโรงเรียนเดิม แต่เลือกเรียน กศน. จบชั้นมัธยมแทน ตอนนี้เธออยู่บ้านคอยดูแลพ่อแม่ ไม่ได้ทำอาชีพอะไรจริงจัง

แอนเป็นคนพูดน้อย และมักจะขลุกตัวอยู่กับเด็กๆ แถวบ้าน เพราะไม่ค่อยสนิทกับเพื่อนวัยเดียวกันในหมู่บ้าน มีเพื่อนสนิทที่เคยเรียนด้วยกันตอน ม.ต้น ที่อยู่คนละหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้ไปมาหาสู่กันบ่อยนัก

“หนูสนิทกับคนหนึ่ง เป็นรุ่นพี่ แต่เขาไปทำงานแล้วที่กรุงเทพฯ เลยไม่เหลือใคร” แอนบอก

ก่อนหน้านั้นในวัยเด็ก แอนมีความฝันว่าอยากเข้ากรุงเทพฯ แต่พอไปเจอจริงๆ ตอนไปอยู่กับพี่สาวที่ทำงานที่กรุงเทพฯ แอนอยากกลับบ้านทันที

“กรุงเทพฯ รถเยอะ แล้วไปอยู่กับพี่สาวว่าจะได้นอน รถก็เยอะ เสี่ยงก็ตั้ง เลยไม่ชอบ” แอนเล่า

“พี่เขาก็งงไม่ชอบแหละ แต่ว่าต้องหาเงิน ส่วนหนูอยู่บ้านดูแลพ่อแม่ ตอนแรกหนูบอกว่าจะไป แต่พี่บอกว่าไม่ต้องไปหรอก ให้อยู่ดูแลพ่อแม่ที่นั่นแหละ แม็กก็เที่ยวไปหาหมอ เป็นหลายโรค พ่อก็ขับรถมอเตอร์ไซค์ไม่เป็น หนูขับรถมอเตอร์ไซค์เป็นคนเดียวในบ้าน เลยต้องคอยขับรถพาแม่ไปหาหมอในเมือง”

รายได้หลักของที่บ้านมาจากเงินที่พี่สาวไปทำงานที่กรุงเทพฯ ส่งกลับมาให้ รวมถึงค่ารักษาพยาบาลด้วย ส่วนแอนที่เป็นน้องสาวต้องคอยดูแลพ่อแม่ที่บ้านเกิด แวดตาและวิธีพูดของแอนเรียบนิ่ง ไม่เปิดเผยความเจ็บปวด ไม่แม้กระทั่งฉายแววตาของความสุขความหวัง ราบเรียบนิ่งลึกเหมือนแม่น้ำโขงไหลเอื่อยในวันที่ไร้ฝน

เรื่องกังวลเดียวของแอนตอนนี้คือกลัวแม่ป่วย “ไม่ยอมให้แม่ยกของหนักๆ กลัวทรุดลงอีก” แอนบอก เพราะเคยผ่านช่วงเวลาแม่ป่วยหนักนอนโรงพยาบาลกว่าหนึ่งเดือน โชคดีที่ตอนนี้แม่อาการดีขึ้นมากแล้ว

ในวันที่เราคุยกัน พ่อของแอนไปไร่ ส่วนแม่ล้างหน่อไม้อยู่ที่บ้าน ถ้าหาได้เยอะก็มีเอาไปขายบ้าง แต่ส่วนมากก็เก็บไว้กินเอง ส่วนแอนนั่งเล่นกับหลานวัยเตาะแตะ ชีวิต दिनผันผ่านไปแบบนี้วันแล้ววันเล่า เมื่อถูกถามถึงความต้องการในชีวิต แอนเงิบไปนาน ก่อนจะยิ้มแล้วบอกว่า “ตอบไม่ได้”

เบื้องหลังรอยยิ้มและแวตานั้นเจนนัยว่าจะเดาได้ว่าจริงๆ เธอคิดอะไรอยู่ อาจสุขมาก ทุกข์น้อย หรืออาจไม่รู้สิอะไรเลย

แอนยังคงมีชีวิตวัยรุ่นในโลกอินเทอร์เน็ต เธอดูซีรีส์ ดูคลิปยูทูบ ท่องโซเชียล และเล่นเกมออนไลน์ ขณะที่ในชีวิตจริงก็ยังมีหน้าที่ช่วยดูแลพ่อแม่ และคอยช่วยงานเท่าที่ทำได้ แม้เพื่อนวัยเดียวกันจะมีน้อย แต่แอนก็จัดการกับภาวะแบบนั้นได้ดี

ดูเพิ่มเติม: ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย, “กวตริชา กวตชน กอดความฝัน เกลียดความจริง: ทำความรู้จักความเจ็บปวดของวัยรุ่นที่หลากหลาย,” *The101.world*, 29 ตุลาคม 2020, <https://www.the101.world/teenage-pain/>.

5

เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ภาครัฐสกัดกั้นด้วยความรุนแรงมากขึ้น

ในช่วงที่ผ่านมา เด็กและเยาวชนสนใจและวิพากษ์ปัญหาการละเมิดสิทธิเสรีภาพและความไม่เป็นธรรมในสังคมมากขึ้น ทั้งประเด็นใกล้ตัวอย่างการปิดกั้นทางความคิดและการละเมิดสิทธิในสถานศึกษา และประเด็นทางสังคมและการเมืองระดับมหภาค เช่น โครงสร้างและวัฒนธรรมทางสังคมแบบมีลำดับชั้น ความเหลื่อมล้ำ และระบอบการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ เด็กและเยาวชนมหาศาลจึงออกมามีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลง แต่รัฐบาลกลับพยายามสกัดกั้นโดยกดปราบพวกเขาด้วยความรุนแรงและเครื่องมือทางกฎหมายมากยิ่งขึ้น

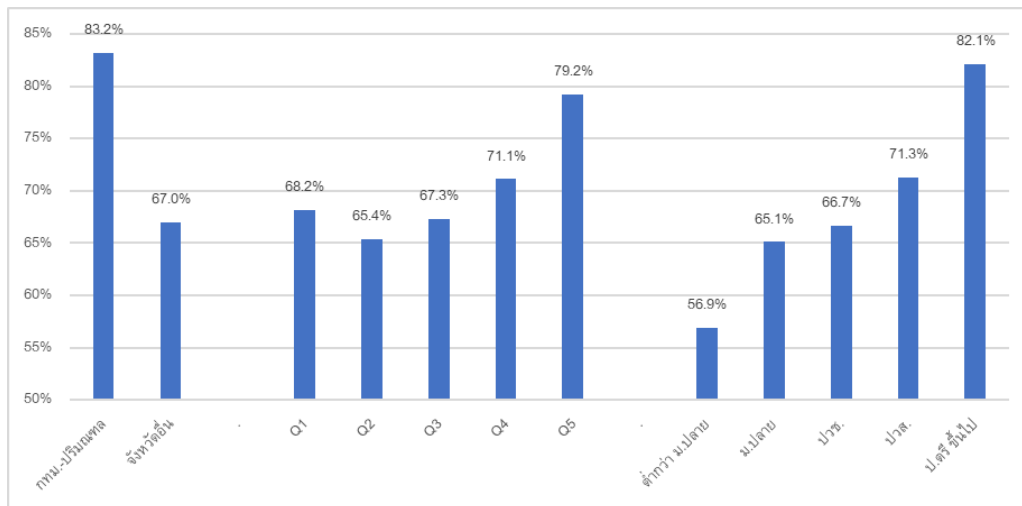
เด็กและเยาวชนตื่นตัวทางการเมือง

ในช่วงราว 2 ปีที่ผ่านมา เด็กและเยาวชนตื่นตัวทางการเมืองมากที่สุดเท่าที่เคยปรากฏในรอบหลายทศวรรษ จากผลสำรวจของ คิด for คิดส์ ในเดือนพฤษภาคม 2022 เยาวชนอายุ 15-25 ปีถึงร้อยละ 68.8 รายงานว่าสนใจติดตามการเมืองค่อนข้างมากถึงมากที่สุด ยิ่งไปกว่านั้น เกือบทั้งหมดยังเห็นว่าสิทธิเสรีภาพทางการเมือง อันได้แก่ เสรีภาพในการแสดงออก (ร้อยละ 82.9) เสรีภาพทางความคิด (ร้อยละ 82.7) เสรีภาพในการรวมตัวและการชุมนุม (ร้อยละ 79.2) และสิทธิที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง (ร้อยละ 75.8) สำคัญสำหรับตนเองค่อนข้างมากถึงมากที่สุด โดยเยาวชนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลตื่นตัวทางการเมืองมากกว่าในจังหวัดอื่น ความตื่นตัวนี้ยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามระดับรายได้ครัวเรือนและระดับการศึกษาที่สูงขึ้นด้วย

“ผมเชื่อมั่นในความเปลี่ยนแปลง [...] แต่ประชาชนจะต้องเรียกร้องและต่อสู้กับผู้มีอำนาจถึงได้ความเปลี่ยนแปลงครับ”

– กษิษฐ์ อายุ 18 ปี

แผนภูมิที่ 5.1 สัดส่วนของเยาวชนอายุ 15-25 ปีที่สนใจติดตามการเมืองค่อนข้างมากถึงมากที่สุด แยกตามที่อยู่ปัจจุบัน คิวไรท์รายได้ครัวเรือน และระดับการศึกษา

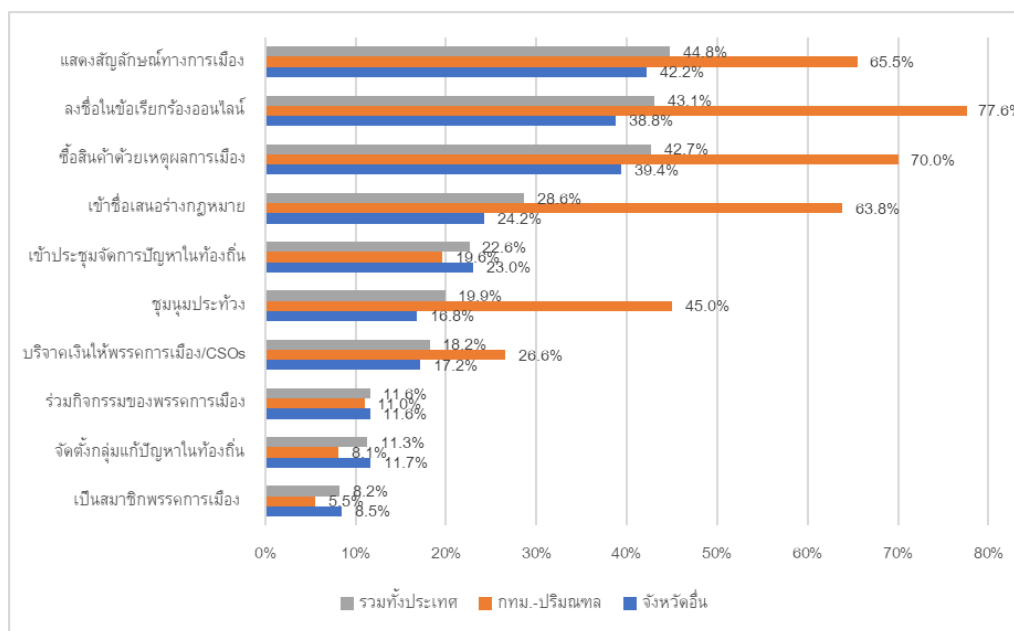
ที่มา: ผลสำรวจเยาวชนของ คิต for คิตส์ (2022)

เยาวชนเห็นมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบเป็นปัจเจก ไม่ผ่านองค์กรจัดตั้ง และตอบสนองสถานการณ์เฉพาะเรื่อง

กระแสความตื่นตัวทางการเมืองข้างต้นถูกแสดงออกผ่านการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเยาวชนอย่างกว้างขวาง กระทั่งหรือรันทัน และทรงพลังทั้งในโลกจริงและโลกออนไลน์ จากผลสำรวจของ คิต for คิตส์ เยาวชนอายุ 15-25 ปีถึงร้อยละ 71.7 รายงานว่าเคยมีส่วนร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยมักเคยมีส่วนร่วมในรูปแบบที่เป็นปัจเจก ไม่ผ่านองค์กรจัดตั้ง และตอบสนองสถานการณ์เฉพาะเรื่อง ในยามที่ต้องการ เช่น การแสดงสัญลักษณ์ทางการเมือง (ร้อยละ 44.8) การลงชื่อในข้อเรียกร้องออนไลน์ (ร้อยละ 43.1) การซื้อหรือดัดซื้อสินค้าด้วยเหตุผลทางการเมือง (ร้อยละ 42.7) และการเข้าชื่อเสนอร่างกฎหมาย (ร้อยละ 28.6) มากกว่ามีส่วนร่วมในรูปแบบรวมกลุ่มและผ่านองค์กรจัดตั้ง เช่น การชุมนุมประท้วง (ร้อยละ 19.9) การซื้อสินค้าหรือบริจาคเงินให้พรรคการเมืองหรือองค์กรประชาสังคม (ร้อยละ 18.2) การร่วมกิจกรรมของพรรคการเมือง (ร้อยละ 11.6) และการเป็นสมาชิกพรรคการเมือง (ร้อยละ 8.2)

ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบดังกล่าวปรากฏชัดในกลุ่มเยาวชนเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมากกว่า ขณะที่เยาวชนจังหวัดอื่นจะเคยร่วมกิจกรรมและเป็นสมาชิกพรรคการเมือง ตลอดจนร่วมกิจกรรมระดับท้องถิ่น เช่น การเข้าประชุมเพื่อจัดการปัญหาและการจัดตั้งกลุ่มเพื่อลงมือแก้ปัญหาในท้องถิ่น เป็นสัดส่วนที่สูงกว่าเยาวชนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

แผนภูมิที่ 5.2 สัดส่วนของเยาวชนที่เคยมีส่วนร่วมทางการเมืองในแต่ละรูปแบบ แยกตามที่อยู่ปัจจุบัน

ที่มา: ผลสำรวจเยาวชนของ คิต for คิตส์ (2022)

นอกจากนี้ เยาวชนจำนวนมากยังมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านสื่อสังคมออนไลน์ โดยร้อยละ 67.5 เคยแสดงความรู้สึก แสดงความเห็น หรือแชร์โพสต์เกี่ยวกับการเมือง และร้อยละ 35.5 เคยเขียนโพสต์เกี่ยวกับการเมืองด้วยตนเอง ในแพลตฟอร์มทวิตเตอร์ (Twitter) 4 ใน 10 แฮชแท็ก (hashtag) ที่ถูกทวิต (tweet) มากที่สุดในช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมาก็เป็นหัวข้อเกี่ยวกับการชุมนุมทางการเมืองในเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม 2021 โดยถูกทวิตรวมกันราว 28.2 ล้านครั้ง⁴³

เยาวชนที่เคลื่อนไหวผ่านสื่อสังคมออนไลน์เหล่านี้ยังมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบอื่นในโลกจริงด้วย โดยเยาวชนที่เคยเขียนโพสต์เกี่ยวกับการเมืองด้วยตนเองร้อยละ 95.8 เคยมีส่วนร่วมในรูปแบบอื่น เทียบกับกลุ่มที่ไม่เคยเขียนโพสต์ ซึ่งมีประสบการณ์ทางการเมืองแบบอื่นเพียงร้อยละ 58.4 โดยนัยนี้ พลังการมีส่วนร่วมของเยาวชนในโลกออนไลน์จึงมีศักยภาพที่จะนำไปสู่การปฏิบัติในโลกจริง

เยาวชนประท้วงเรียกร้องทั้งผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มและผลประโยชน์ร่วมของสังคม

หนึ่งในรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเด็กและเยาวชนที่สำคัญคือการชุมนุมประท้วง จากข้อมูลของม็อบดาต้าไทยแลนด์ (Mob Data Thailand) เกิดการชุมนุมประท้วงในประเทศอย่างน้อย 1,838 ครั้งในช่วงเดือนมกราคม 2021-พฤษภาคม 2022 ซึ่งจำนวนมากมีเด็กและเยาวชนเป็นผู้จัดหรือมีส่วนร่วม⁴⁴

การประชุมทุกประวัติงของเด็กและเยาวชนเรียกร้องประเด็นหลากหลายทั้งที่เป็นผลประโยชน์ เฉพาะกลุ่มของผู้ชุมนุมเองและผลประโยชน์ร่วมของสังคม ตัวอย่างกลุ่มการประชุม เช่น

- กลุ่มนักเรียนเลว: เรียกร้องประเด็นปัญหาในระบบการศึกษา และสิทธิเด็กและเยาวชน ผู้ชุมนุม กลุ่มหลักเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา⁴⁵
- กลุ่มทะเลแก้ว: เรียกร้องประเด็นปัญหาปากท้อง การใช้ความรุนแรงของเจ้าหน้าที่รัฐ และการขับไล่รัฐบาล ผู้ชุมนุมกลุ่มหลักเป็นเด็กและเยาวชนในครัวเรือนรายได้ต่ำที่หลุดจากระบบการศึกษา และการจ้างงาน⁴⁶
- กลุ่มทะเลฟ้า: เรียกร้องประเด็นหลากหลาย ครอบคลุมทั้งประชาธิปไตย การพัฒนา สิ่งแวดล้อม และการขับไล่รัฐบาล⁴⁷
- กลุ่มเยาวชนปลดแอก และกลุ่มแนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม: เรียกร้องให้ปฏิรูปรัฐธรรมนูญและสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นประชาธิปไตย และมุ่งขับไล่รัฐบาล ผู้ชุมนุมกลุ่มหลักเป็นนิสิตนักศึกษาและคนรุ่นใหม่⁴⁸
- กลุ่มทะเลวัง: เน้นสอบถามความเห็นสาธารณะเกี่ยวกับปัญหาประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันพระมหากษัตริย์⁴⁹

เด็กและเยาวชนขาดช่องทางการมีส่วนร่วมที่เป็นทางการและมีความหมาย

การประชุมทุกประวัติงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องสะท้อนว่าเด็กและเยาวชนขาดช่องทางการมีส่วนร่วม ในกระบวนการทางการเมืองและนโยบายสาธารณะที่เป็นทางการและมีความหมาย โดยเยาวชนไม่มี สิทธิดำรงตำแหน่งเป็นผู้กำหนดนโยบายเอง⁵⁰ อีกทั้งเยาวชนอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ยังไม่มีสิทธิ เลือกตั้ง เข้าชื่อต่อรัฐสภาและสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีส่วนร่วมทางตรงด้วยวิธีอื่น⁵¹ เมื่อ ประกอบกับการที่เยาวชนมีทรัพยากรทางการเมืองน้อย จึงสามารถมีอิทธิพลต่อกระบวนการนโยบายได้ จำกัดมาก

ขณะเดียวกัน รัฐบาลก็แทบไม่เปิดช่องทางการมีส่วนร่วมเฉพาะสำหรับเด็กและเยาวชน คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ซึ่งเป็นคณะกรรมการนโยบายของรัฐบาล เพียงชุดเดียวที่มีผู้แทนเยาวชนร่วมเป็นกรรมการ ถูกเรียกประชุมเพียง 2 ครั้งระหว่างเดือน มกราคม 2021-มิถุนายน 2022⁵²

นอกจากนี้ สภาเด็กและเยาวชน 8,781 แห่ง ซึ่งเป็นองค์กรผู้แทนเด็กและเยาวชนที่กฎหมาย รับรอง ยังขาดความเป็นตัวแทนที่แท้จริง ไม่มีอิสระอย่างเต็มที่ มีอำนาจหน้าที่จำกัด และไม่ได้รับ งบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ โดยสภาได้รับงบอุดหนุนเฉลี่ยเพียง 18,353 บาทต่อแห่งใน ปีงบประมาณ 2564 และลดลงเหลือ 14,302 บาทต่อแห่งในปีงบประมาณ 2565⁵³ ส่งผลให้สภาไม่ สามารถเป็นช่องทางการมีส่วนร่วมที่มีความหมายสำหรับเด็กและเยาวชนได้จริง

นักเรียนบนเวที #อีสานสืบทน กับสังคมที่เขาบอกว่าคน 'โง่ จน เจ็บ'

การประชุม #อีสานสืบทน วันที่ 22 ก.ค. 2020 ณ จังหวัดมหาสารคาม ที่จัดโดยแนวร่วมนิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (มมส.) เพื่อประชาธิปไตย นอกจากข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลจะถูกประกาศก้อง นักศึกษาและประชาชนหลายคนยังผลัดเปลี่ยนกันขึ้นเวทีเพื่อปราศรัยวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมืองไทย หนึ่งในนั้นคือ 'ข้าว' (นามสมมติ) เด็กผู้หญิงตัวผอมบางที่ใส่ชุดนักเรียนขึ้นไปบนเวที ถ้อยคำของเธอมัดใจผู้ร่วมชุมนุม พิสูจน์ได้จากเสียงปรบมือและเสียงเชียร์ที่ได้รับ

สำหรับเธอแล้ว การแสดงความคิดเห็นเป็นการลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งในสังคมใหญ่และในโรงเรียน การเรียนการสอนที่ปิดกั้นการตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ และแสดงความคิดเห็นก็เป็นภาพสะท้อนสังคมใหญ่สำหรับเธอ แม้จะสนใจวิชาสังคมศึกษามาก แต่ข้าวก็รู้สึก่ววิชานี้กลายเป็น 'เครื่องมือของรัฐ' การเรียนการสอนขาดการวิพากษ์และถกเถียงอย่างมีเหตุผล กลับเป็นวิชาที่เน้นชี้แนะ ท่องจำ ทำตาม ปิดกั้นความสงสัยของเด็กๆ และพยายามหล่อหลอมให้เด็กเชื่อตามสิ่งที่ 'ผู้ใหญ่' ต้องการ

ด้วยเหตุนี้ นอกจากการขึ้นเวทีปราศรัย เธอจึงตัดสินใจจัดตั้งชมรมในโรงเรียนเพื่อสร้างพื้นที่ถกเถียงประเด็นสังคม จัดกิจกรรมชุมนุมกลางลานโรงเรียน และเพื่อให้เพื่อนๆ รุ่นพี่รุ่นน้อง ศิษย์เก่า คุณครู ไปจนถึงผู้บริหาร ได้มาแลกเปลี่ยนประเด็นสังคมต่างๆ ร่วมกัน ข้าวมีความตั้งใจจะทำให้การส่งเสียงแสดงความคิดเห็นกลายเป็นวัฒนธรรมที่ทุกคนเคยชิน สนุก และเป็นพื้นฐานปฏิบัติของสังคม

"โรงเรียนก็เหมือนกระจกที่จะสะท้อนความเป็นอยู่ของรัฐ ครูเหมือนคนที่ใช้อำนาจ นักเรียนก็เหมือนประชาชนที่กำลังถูกกดทับโดยอำนาจ พอเด็กได้มีพื้นที่พูดคุยกัน จะทำให้เด็กตระหนักว่านี่มันไม่แฟร์ เช่น กฎของโรงเรียน บางอย่างครูไม่ต้องทำตาม แต่นักเรียนต้องทำตาม การแสดงความคิดเห็นจะทำให้เราเห็นว่า กฎไม่ได้ตกลงมาจากฟ้า กฎเป็นสิ่งที่เราสามารถพูดคุยถกเถียงและเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์ได้"

ในวันนี้ที่สังคมที่เป็นอยู่ผลึกใครๆ ออกจากความฝันในทุกเมื่อเชิ้อวัน แต่ข้าวก็ยังไม่เคยหยุดตั้งความหวังและความฝันต่อสังคมนี้ เธอยังยืนยันหนักแน่นตลอดจนจบการสัมภาษณ์ว่าความเห็นของเธอไม่ได้พิเศษ และความฝันของเธอก็ไม่ได้หุหุระ ฝันที่มีต่อประเทศไทยของเธอเรียงบงายอย่างถึงที่สุด

"เราแค่ต้องการประเทศที่เห็นประชาชนเป็นมนุษย์มากขึ้น มีพื้นที่สาธารณะเพื่อที่จะได้เสพได้ชื่นชมความงามความรู้โดยไม่ต้องเสียสตางค์ ประเทศที่เอื้อให้คนรักกันได้มากขึ้น และเป็นประเทศที่สามารถแสดงความคิดเห็น มีสิทธิเสรีภาพในการกำหนดทั้งตัวตนและร่างกายของตัวเองได้ แค่นี้ เรว่ามันไม่ใช่ความฝันที่ยิ่งใหญ่อะไรมากมาย เป็นความฝันที่เราพร้อมกันสร้างได้จริง"

ดูเพิ่มเติม: ศุภวารรณ คงสุวรรณ, "สังคมไทยในมือมือบรุ่นเล็ก: การต่อสู้ของเด็กมัธยมที่มีอนาคตเป็นเดิมพัน," *The101.world*, 3 กันยายน 2020, <https://www.the101.world/students-movement/>.

รัฐบาลกดปราบการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนอย่างละเมิดสิทธิมนุษยชน

แม้จะมีสาเหตุพื้นฐานดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่รัฐบาลกลับจัดการกับการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนโดยใช้อาวุธและเครื่องมือทางกฎหมายกดปราบอย่างละเมิดสิทธิมนุษยชน ในปี 2021 รัฐบาลใช้กำลังสลายการชุมนุมประท้วงมากถึง 60 ครั้ง เป็นเหตุให้มีเยาวชนเสียชีวิต 1 คน คือ วาฤทธิ์ สมน้อย อายุ 15 ปี และบาดเจ็บอีกอย่างน้อย 88 คน⁵⁴

รัฐบาลยังดำเนินคดีเกี่ยวกับการแสดงออกและการชุมนุมทางการเมืองกับเยาวชนอายุต่ำกว่า 18 ปีแล้วอย่างน้อย 279 คนระหว่างเดือนมกราคม 2021-พฤษภาคม 2022 โดย 210 คนถูกดำเนินคดีจากการชุมนุมของกลุ่มทะลุแก๊สบริเวณทางแยกดินแดง กรุงเทพมหานคร ในช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม 2021 และ 16 คนถูกดำเนินคดีด้วยข้อกล่าวหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112⁵⁵

การกดปราบไม่ช่วยแก้ปัญหา แต่เพิ่มความขัดแย้ง

การกดปราบและไม่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีความหมาย ส่งผลให้ปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชนไม่ถูกตอบสนอง อันเป็นเหตุให้พวกเขาไม่สามารถพัฒนาตนเองและสังคมตามความฝันได้อย่างเต็มที่ จำนวนไม่น้อยยังต้องบาดเจ็บ ถูกจำคุก หรือลี้ภัยกับประเทศ โดยจากผลสำรวจของ คิด for คิดส์ เยาวชนอายุ 15-25 ปีถึงร้อยละ 65.0 เห็นว่าการย้ายไปอยู่ต่างประเทศเป็นเป้าหมายชีวิตที่สำคัญค่อนข้างมากถึงมากที่สุด ในแง่นี้ อาจส่งผลให้ประเทศสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ

ยิ่งไปกว่านั้น การตอบโต้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของเยาวชนเช่นนี้ยังจะซ้ำเติมความไม่ลงรอยระหว่างรุ่น แรงความขัดแย้ง และทำลายความกลมเกลียวในสังคม ขณะเดียวกันก็กระตุ้นการแบ่งขั้วทางการเมืองให้รุนแรงยิ่งขึ้น ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพและความชอบธรรมของระบอบการเมืองในระยะยาว

“เพื่อบรรลุถึงจุดประสงค์นั้น มันก็ต้องแลกมาด้วยชีวิตของเพื่อนเรานับร้อยที่ต้องบาดเจ็บล้มตายเป็นผักปลา พวกเราต้องถูกกล่าวหาว่าซั้งชาติ เพียงเพราะเราอยากเห็นประเทศนี้ดีขึ้น เพื่อนร่วมอุดมการณ์หลายคนที่รอดชีวิตมาได้ก็เริ่มถอดใจและเริ่มหาช่องทางในการเริ่มต้นชีวิตใหม่ยังต่างแดน เนื่องจากคิดว่าขึ้นอยู่กับที่ต่อไปก็ต้องทนใช้ชีวิตจมอยู่กับปัญหาเรื้อรังที่ไม่อาจแก้ไขอะไรได้ [...] สู้ไปตายเอาดาบหน้า เสี่ยงชะตาชีวิตกับประเทศอื่นยังจะดีเสียกว่า และฉันคิดว่าอีกไม่นานตัวฉันก็คงจะตามพวกเขาไปเหมือนกัน”

– กฤษกร อายุ 21 ปี

รัฐบาลต้องหยุดกดปราบและขยายช่องทางการมีส่วนร่วมที่มีความหมาย

การกดปราบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเด็กและเยาวชนอย่างรุนแรงดังที่ปรากฏตลอดปี 2021-2022 ไม่ใช่ทางออกจากวิกฤตทั้งสาม และอาจนำไปสู่วิกฤตสังคมและการเมืองที่ใหญ่ขึ้นในอนาคต รัฐบาลควรหยุดใช้อาวุธและเครื่องมือทางกฎหมายคุกคามเด็กและเยาวชนที่เคลื่อนไหวทางการเมืองในทันที พร้อมทั้งขยายช่องทางการมีส่วนร่วมที่มีความหมายสำหรับเด็กและเยาวชนในทุกระดับ

ในการเมืองระดับชาติและท้องถิ่น รัฐควรลดอายุผู้มีสิทธิดำรงตำแหน่งทางการเมือง ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง และผู้มีสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองทางตรงวิธีอื่น⁵⁶ พร้อมทั้งขยายช่องทางการมีส่วนร่วมใหม่ให้สอดคล้องกับความสนใจและพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนแต่ละกลุ่ม เช่น การเข้าสู่สื่อต่อรัฐสภา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐบาลแบบออนไลน์ การจัดกิจกรรมปรึกษาหารือแบบสร้างสรรค์ การจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วม และการให้เสนอโครงการเพื่อขอรับงบประมาณไปดำเนินการเอง

ในระดับเด็กและเยาวชนโดยเฉพาะ ควรกำหนดให้สภาเด็กและเยาวชนมาจากการเลือกตั้ง ได้รับงบประมาณอย่างเพียงพอ และสามารถทำงานได้อย่างเป็นอิสระ ให้มีผู้แทนของสภาและผู้แทนเยาวชนอื่นในคณะกรรมการนโยบายที่เกี่ยวข้อง และให้รัฐบาลต้องส่งร่างนโยบายสำคัญให้สภาพิจารณาให้ความเห็น นอกจากนี้ ยังควรให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมตัดสินใจนโยบายในชุมชนและสถานศึกษา โดยให้คณะกรรมการนักเรียนในสถานศึกษามาจากการเลือกตั้ง ให้มีผู้แทนนักเรียนในคณะกรรมการหรือสภาสถานศึกษา และจัดสรรงบประมาณให้กลุ่มกิจกรรมนักเรียนอย่างเพียงพอ

ลดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งจาก 18 เหลือ 15 ปี?: ขยายสิทธิให้เสียงเยาวชนมีความหมาย

การลดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งจาก 18 ปี เหลือ 15 ปี เป็นหนึ่งในวิธีขยายช่องทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเยาวชนอย่างมีความหมาย ซึ่งพื้นฐานและตรงไปตรงมาที่สุด

ที่ผ่านมา เสียงของเยาวชนโดยเฉพาะกลุ่มอายุต่ำกว่า 18 ปีมักมีอิทธิพลต่อผู้กำหนดนโยบายจำกัดมาก เนื่องจากไม่มีสิทธิเลือกตั้ง อย่าลืมว่าคะแนนเสียงแทบจะเป็นทรัพยากรทางการเมืองเพียงอย่างเดียวที่เยาวชนสามารถมีเท่าเทียมกับผู้ใหญ่ได้ (ทรัพยากรอื่น เช่น เงิน อำนาจหน้าที่การทำงาน และเครือข่ายอุปถัมภ์)

เมื่อปราศจากสิทธินี้ เยาวชนจึงไร้ทรัพยากรที่ฝ่ายการเมืองผู้กำหนดนโยบายปรารถนา ปัญหาและความต้องการของเยาวชนจึงมักไม่ถูกรัฐบาลหยิบยกขึ้นมาพูดคุยและพัฒนานโยบายตอบสนองอย่างจริงจัง

การลดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งเหลือ 15 ปีจึงจะส่งผลให้ฝ่ายการเมืองรับฟังเยาวชนอายุ 15-17 ปีเพิ่มขึ้น โดยถือเป็นมาตรการที่ได้สัดส่วนกับหน้าที่และความรับผิดชอบตามช่วงวัย เพราะเยาวชนวัยนี้ถูกศาลสั่งลงโทษอาญาได้แล้ว รับจ้างงานได้แล้ว และต้องรับผิดชอบผลของการตัดสินใจประเด็นนโยบายระยะยาวสูงมาก ขณะเดียวกัน การลดอายุยังจะเสริมสร้างการพัฒนาประชาธิปไตย เนื่องจากยิ่งเยาวชนได้เลือกตั้งเร็ว ก็จะได้ปลูกฝังทักษะและจิตสำนึกพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเข้มแข็งขึ้น

การลดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งถือเป็น “เทรนด์” แห่งศตวรรษที่ 21 เพื่อสร้างอนาคต – ทั้งอนาคตของเยาวชน อนาคตของประชาธิปไตย และอนาคตของสังคม ประเทศส่วนใหญ่ที่ดำเนินการแล้วเป็นประเทศในแถบลาตินอเมริกาและยุโรป โดยลดอายุลงไป 16 ปี เช่นในออสเตรีย บราซิล และอาร์เจนตินา เป็นต้น

ดูเพิ่มเติม: วรธร เลิศรัตน์, “ลดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งจาก 18 เหลือ 15 ปี?: ขยายสิทธิให้เสียงเยาวชนมีความหมาย?”, *The101.world*, 13 มิถุนายน 2022, <https://www.the101.world/lowering-voting-age-to-15>.

6

โครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัยสมบูรณ์ ครอบครัวมีขนาดเล็กและเปราะบางยิ่งขึ้น

ประเทศไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยสมบูรณ์ (aged society) เร็วที่สุดในหมู่ประเทศกำลังพัฒนาทั่วโลก ในขณะที่เดียวกัน ครอบครัวไทยก็มีขนาดเล็กลงและมีรูปแบบหลากหลาย การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของครอบครัวไทยส่งผลให้ครอบครัวไทยมีความสามารถในการสนับสนุนสุขภาพและพัฒนาการของเด็กและเยาวชนไทยได้น้อยลง และส่งผลให้เด็กไทยมีความเปราะบางมากขึ้น

‘เกิดน้อย อายุยืน’ ความท้าทายของโครงสร้างประชากรไทย

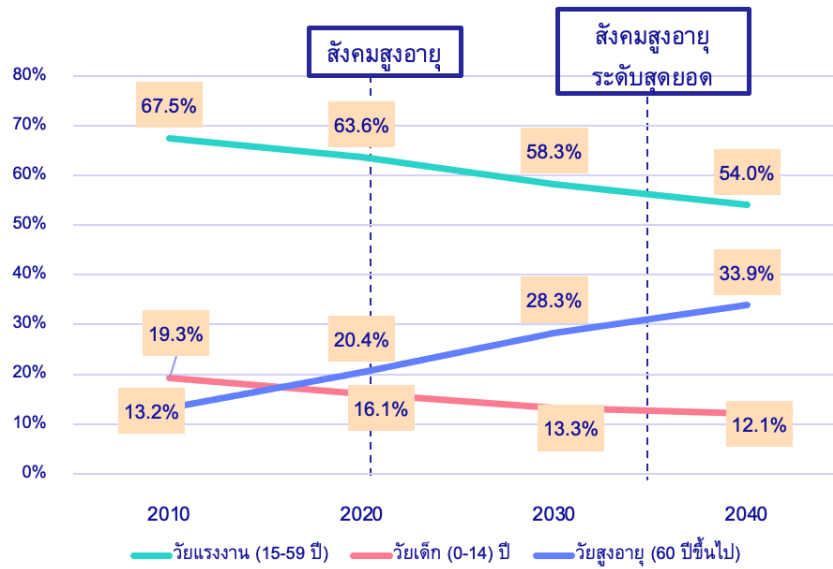
ปี 2021 เป็นปีแห่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรครั้งสำคัญของไทย โดยไทยได้เริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัยสมบูรณ์ คือมีสัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นมากกว่าร้อยละ 20 (15.2 ล้านคน) ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ⁵⁷ ถือเป็นประเทศกำลังพัฒนาแห่งแรกในโลกที่เข้าสู่ภาวะดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้น สหประชาชาติยังคาดการณ์ว่าสัดส่วนประชากรสูงอายุมิแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นต่อเนื่องเป็นร้อยละ 30 (20 ล้านคน) จนกลายเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอด (super aged society) ภายในปี 2033 หรือราว 10 ปีข้างหน้าเท่านั้น⁵⁸

ขณะเดียวกัน สัดส่วนของเด็กและอัตราการเกิดใหม่ก็ลดลงอย่างรวดเร็ว ในปี 2021 ไทยมีประชากรเด็กอายุไม่เกิน 14 ปีประมาณ 11.3 ล้านคน หรือคิดเป็นเพียงร้อยละ 15.8 ของจำนวนประชากรทั้งหมด และมีเด็กเกิดใหม่เพียง 544,570 คน ถือเป็นจำนวนต่ำสุดในรอบ 50 ปี โดยลดลงจากปี 2011 ที่เคยมีเด็กเกิดใหม่ 818,901 คน ไปมากกว่าหนึ่งในสาม

ควรกล่าวด้วยว่า ปี 2021 ยังเป็นครั้งแรกที่จำนวนเด็กเกิดใหม่น้อยกว่าจำนวนผู้เสียชีวิต⁵⁹ ทั้งนี้ มีปัจจัยหลายประการที่ส่งผลให้คนรุ่นปัจจุบันตัดสินใจมีลูกน้อยลง ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมในการสร้างครอบครัวที่ไม่ผูกติดกับการมีลูกอีกต่อไป ต้นทุนการดูแลและสนับสนุนลูกให้เติบโตอย่างมีคุณภาพที่สูงขึ้น ตลอดจนการต้องทุ่มเวลาเพื่อสร้างความมั่นคงด้านการทำงานและฐานะของคนรุ่นปัจจุบัน จนทำให้การมีลูกกลายเป็นเป้าหมายในชีวิตที่สำคัญน้อยลง⁶⁰

แผนภูมิที่ 6.1

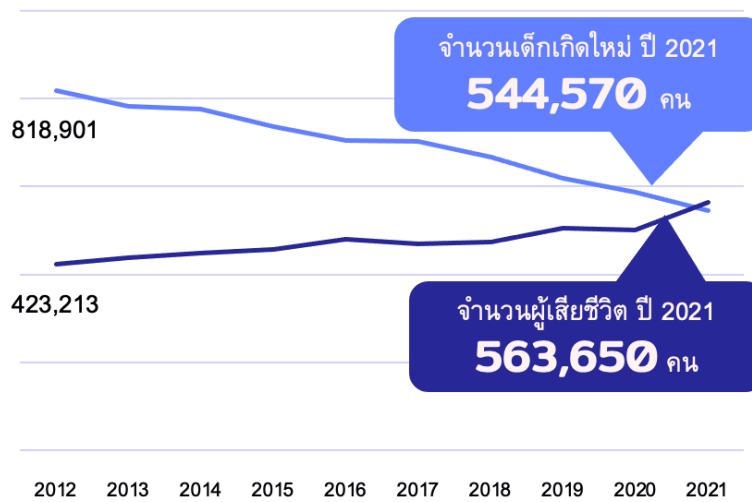
สัดส่วนประชากรตามช่วงอายุต่อประชากรไทยทั้งหมด ปี 2010 และ 2020 และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในปี 2030 และ 2040

ที่มา: UN World Population Prospects (2022)

แผนภูมิที่ 6.2

จำนวนประชากรเด็กเกิดใหม่และจำนวนผู้เสียชีวิต ปี 2012-2021 (คน)

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2021)

ขนาดครอบครัวไทยเล็กลงต่อเนื่อง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีสัดส่วนประชากรสูงวัยมากขึ้นและอัตราการเกิดลดลง ทำให้โครงสร้างครอบครัวไทยและรูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยครัวเรือนมีขนาดเล็กลงอย่างต่อเนื่อง จากราว 5-6 คนในช่วง 3 ทศวรรษก่อน เหลือเพียง 2.4 คนในปี 2020⁶¹ และยังมีแนวโน้มเล็กลงต่อไปในอนาคต ซึ่งส่วนใหญ่จะมีสมาชิกไม่เกิน 3 คน ในขณะที่ครัวเรือนอยู่คนเดียวเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในประชากรวัยแรงงานและผู้สูงอายุ

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล คาดการณ์ว่า ประชากรวัยแรงงานที่อาศัยอยู่คนเดียวจะเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8.1 ของประชากรวัยแรงงานทั้งหมดในปี 2020 เป็นร้อยละ 13.6 หรือราว 4.9 ล้านคน ภายในปี 2030 เช่นเดียวกับสัดส่วนผู้สูงอายุอยู่คนเดียวที่อาจเพิ่มจากร้อยละ 12 ในปี 2020 เป็นร้อยละ 15 ในระยะเวลาไม่ถึงสิบปี รวมถึงครัวเรือนข้ามรุ่นที่มีประชากรวัยพึ่งพิงอย่างเด็กและผู้สูงอายุอยู่อาศัยร่วมกัน ก็มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 4.9 ในปี 2020 ในขณะที่สัดส่วนครัวเรือนพ่อแม่ลูกมีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ 31 ในปี 2020 เหลือเพียงร้อยละ 21 ในปี 2030 จากการตัดสินใจมีลูกน้อยลงของวัยแรงงานในปัจจุบัน⁶² (ดูแผนภูมิที่ 6.3)

แผนภูมิที่ 6.3

สัดส่วนครัวเรือนวัยแรงงาน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัย
ปี 2000 และ 2020 และแนวโน้มสัดส่วนปี 2030

ประเภทครัวเรือน	ปี 2000	ปี 2020	ปี 2030
ครัวเรือนคนเดียว	3.1%	8.1%	13.6%
ครัวเรือนพ่อแม่ลูก	50%	31%	21%
ครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยว	9.1%	10.2%	10.3%
ครัวเรือนข้ามรุ่น	2.4%	4.9%	8%

ที่มา: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2020)

ความสูญเสียช่วงโควิด ซ้ำเติมปัญหาเด็กกำพร้า

เดิมที่สังคมไทยมีเด็กกำพร้า เด็กถูกทอดทิ้ง และต้องอยู่คนเดียวตามลำพังมากถึง 5,594 คน⁶³ และมีเด็กที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การดูแลของพ่อแม่อีก 4,978 คน⁶⁴ วิกฤตโรคระบาดซึ่งพรากชีวิตผู้คนจำนวนมากไปนั้น ยังส่งผลให้จำนวนเด็กกำพร้าเพิ่มขึ้นอย่างฉับพลัน กรมกิจการเด็กและเยาวชนพบว่าตั้งแต่เดือนกรกฎาคมปี 2021 ถึงเดือนมีนาคมปี 2022 มีเด็ก 448 คนที่ต้องกลายเป็นเด็กกำพร้า เนื่องจากผู้ปกครองเสียชีวิตจากการติดเชื้อโควิด โดยร้อยละ 71.5 เป็นเด็กอายุ 6-18 ปี และอีกร้อยละ 28.1 เป็นเด็กเล็กอายุต่ำกว่า 6 ปี⁶⁵ ในจำนวนนี้ เด็ก 157 คน หรือกว่า 1 ใน 3 ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งประสบปัญหาความยากจนมากกว่าพื้นที่อื่นอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ตัวเลขเด็กกำพร้าจากสถานการณ์โควิดในช่วงที่ผ่านมาอาจสูงกว่าที่หน่วยงานรัฐบาลบันทึกไว้ เนื่องจากตัวเลขผู้เสียชีวิตจากโควิดน่าจะสูงกว่าที่ทางการบันทึกไว้ นอกจากนี้ ยังมีเด็กที่ต้องกำพร้าจากกรณีอื่นที่เป็นผลกระทบทางอ้อมจากวิกฤตโรคระบาดและไม่ได้ถูกบันทึกไว้ เช่น กรณีที่สูญเสียพ่อแม่ผู้ปกครองจากการฆ่าตัวตายเพราะวิกฤตเศรษฐกิจ เป็นต้น

เด็กคือผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนไป

ท่ามกลางโศกนาฏกรรมครอบครัวไทยที่เปลี่ยนไป เด็กและเยาวชนคือผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง ทั้งในปัจจุบัน และในอนาคตที่พวกเขาจะต้องเผชิญต่อไปเมื่อเข้าสู่วัยแรงงาน

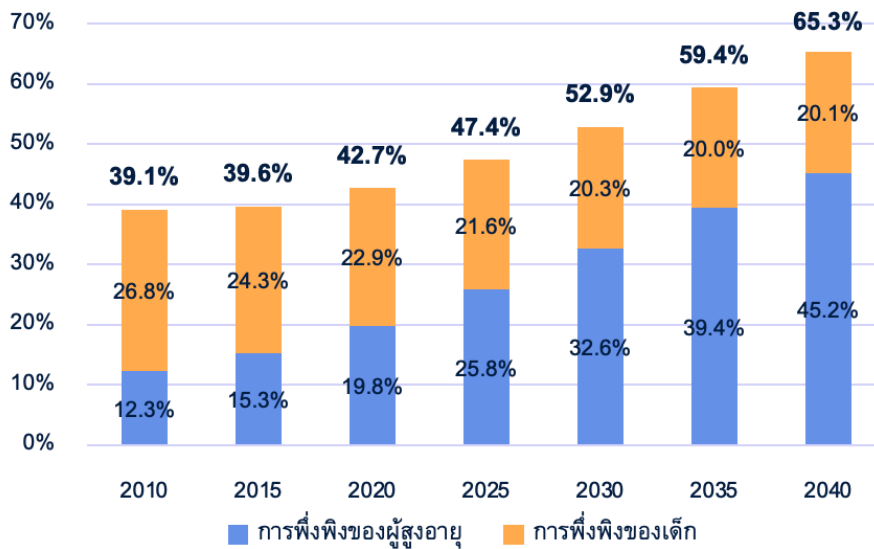
เด็กกำพร้าจากสถานการณ์โควิดหรือเด็กที่ถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังมีความเสี่ยงอย่างมากที่จะไม่ได้รับการดูแลทั้งด้านร่างกายและพัฒนาการอย่างเหมาะสม มีความเสี่ยงที่จะไม่ได้รับสารอาหารที่จำเป็นและหลุดออกจากระบบการศึกษา มากไปกว่านั้น การเผชิญกับการสูญเสียบุคคลสำคัญในครอบครัวย่อมส่งผลต่อสภาพจิตใจของเด็ก อาจเครียด วิตกกังวล จนนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าได้⁶⁶

ในมิติความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างครอบครัว เด็กในครัวเรือนข้ามรุ่นมีความเปราะบางมากกว่าเด็กในครัวเรือนรูปแบบอื่น เนื่องจากสมาชิกในครัวเรือนประกอบด้วยเด็กและผู้สูงอายุซึ่งอยู่ในวัยพึ่งพิงทั้งคู่ และรายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนมาจากเงินโอนจากภายนอกครัวเรือน⁶⁷ ทำให้เด็กในครัวเรือนประเภทนี้เสี่ยงเผชิญปัญหาด้านพัฒนาการและการเรียนรู้มากกว่าด้วยข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและการเลี้ยงดู อีกทั้งมีแนวโน้มขัดแย้งทางความคิดกับคนในครอบครัวมากกว่าอีกด้วย⁶⁸

ท้ายที่สุด เด็กในวันนี้คือผู้ต้องรับมือกับความท้าทายจากภาวะสังคมสูงวัยและอัตราการเกิดต่ำในระยะยาวและจำเป็นที่จะต้องเก่งขึ้นมากยิ่งขึ้นกว่าคนรุ่นปัจจุบันเพราะต้องเป็นผู้รับภาระในการขับเคลื่อนประเทศท่ามกลางโครงสร้างเศรษฐกิจที่เปราะบางอย่างยิ่ง รวมถึงมีภาระต้องดูแลเด็กและผู้สูงอายุมากกว่าเดิม ในปี 2021 อัตราการพึ่งพิงของสังคมไทยอยู่ที่ 43.5 คน ต่อวัยแรงงาน 100 คน และคาดการณ์ว่าภายในปี 2033 ที่ประเทศไทยจะเข้าสู่ภาวะสังคมสูงวัยระดับสุดยอด อัตราการพึ่งพิงจะเพิ่มขึ้นเป็น 56.7 คน ต่อวัยแรงงาน 100 คน⁶⁹

แผนภูมิที่ 6.4

อัตราการพึ่งพิงของผู้สูงอายุ (65 ปีขึ้นไป) และเด็ก (0-14 ปี)
ปี 2010 - 2020 และแนวโน้มในปี 2030 2035 และ 2040

ที่มา: UN World Population Prospects (2022)

คุ้มครอง เยียวยา ดูแลเด็กเปราะบางที่รับผลกระทบก่อนเป็นอันดับแรก

เด็กกลุ่มเปราะบางควรได้รับการช่วยเหลือเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะเด็กกำพร้าจากสถานการณ์โควิด-19 ทั้งการเยียวยาสภาพร่างกายและจิตใจของเด็ก เพื่อไม่ให้เกิดการสูญเสียสร้างแผลเป็นไปตลอดชีวิตของพวกเขา รัฐบาลสามารถจัดการค้นหาครอบครัวทดแทน จากเครือข่ายของเด็กหรือครอบครัวอุปถัมภ์ที่แสดงความจำนงเลี้ยงดูเด็ก เพื่อให้เด็กกำพร้าเหล่านี้ได้รับการดูแลอย่างปลอดภัยและไม่ต้องใช้ชีวิตโดยลำพัง รวมถึงปรับปรุงระบบสวัสดิการในสถานสงเคราะห์ เพื่อให้เด็กสามารถเข้าถึงสวัสดิการจำเป็นอย่างอาหาร การรักษาพยาบาล และการศึกษาที่เหมาะสมและเพียงพอ

สำหรับเด็กในครัวเรือนข้ามรุ่น รัฐบาลควรอุดหนุนค่าใช้จ่ายที่จำเป็นแก่เด็กในครัวเรือนเหล่านี้เป็นการเฉพาะ เช่น ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา การเรียนรู้ และการรักษาพยาบาล เพื่อบรรเทาข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ ลงทุนปรับปรุงคุณภาพศูนย์เด็กเล็กในทุกพื้นที่ให้สามารถดูแลและเสริมสร้างพัฒนาการของเด็กในครัวเรือนเหล่านี้ได้อย่างมีคุณภาพ ตลอดจนมีมาตรการระยะยาวที่มุ่งลดความเหลื่อมล้ำระหว่างพื้นที่ในประเทศไทย เช่น การกระจายแหล่งงาน และการสนับสนุนการจ้างงานนอกภาคการเกษตรในพื้นที่ชนบท ซึ่งจะลดปัญหาครัวเรือนข้ามรุ่นได้โดยตรง

ตรงกลางของครอบครัวแห่งกลาง

ลูกคนที่ 2 ของเบส เพิ่งอายุได้ 4 เดือน ยังไม่ทันจะเรียกแม่ได้เต็มคำ เด็กชายก็ถูกส่งกลับไปอยู่บ้านกับยายที่หนองบัวลำภู “เลี้ยงตรงนี้ไม่ไหวหรอก ให้ยายเลี้ยงดีกว่า เราต้องทำงาน ไม่มีเวลาดูแล” เธอขยายความให้เห็นภาพด้วยภาษาอีสานว่า “เฮ็ดงานแล่นหน้าแล่นหลัง มันบ่ได้”

หลังจากจบ ม.6 เบสมีลูกคนแรกกับแฟนหนุ่ม กำเงิน 3,000 บาท เข้ามาทำงานที่โรงงานทำถุงเท้าในกรุงเทพฯ อยู่กันไม่นานก็แยกทางกัน ณ ตอนนั้น เบสต้องทำงานหาเลี้ยงทั้งแม่ ลูกชาย 2 คน วัย 9 ขวบ กับวัย 1 ขวบ รวมถึงน้องชายที่ยังอยู่ในวัยเรียน เงินเดือนแทบจะหมดไปกับค่านมลูก “ลูกกินนมแม่แค่ 15 วัน ไม่มีน้ำนมให้ลูกกิน น้ำนมไม่ค่อยมี” เธอว่า

“ตอนนี้ค่านมลูก ตกเดือนละ 6,000 บาท แม่เราก็ก่อแล้ว ไปซื้อเองไม่ไหว สิ้นเดือนมาเราก็ต้องส่งนมกับผ้าอ้อมเด็กไปให้ทุกเดือน แล้วยังโอนเงินไปต่างหาก น้องชายเราก็ช่วยดูแล โชคดีเขาเป็นคนไม่ดื้อ ไม่ได้ไปเที่ยวที่ไหน กลับบ้านมาช่วยแม่ซักผ้าล้างถ้วย ดูหลาน”

“เวลาทำงานกลับมาเหนื่อยๆ ก็อยากจะกอดลูก แต่ก็อยู่ไกล วิดีโอคอลหาทุกวัน วันละ 4-5 รอบ คิดฮอดกอดเอา” ในช่วงเดือนที่ผ่านมามีลูกของเธอป่วยจนต้องเข้าโรงพยาบาล แต่ด้วยสถานการณ์โควิด ทำให้เธอไม่สามารถขยับตัวไปหาลูกได้อย่างใจคิด “อยากไปหา แต่ก็ติดมาตรการควบคุมโรค ทำอะไรไม่ได้” เธอว่า

เบสบอกว่า ถ้าจะคาดหวังนโยบายสักอย่างจากรัฐ เธอก็อยากให้เงินกู้เพื่อเลี้ยงลูก โดยเฉพาะคนมีลูกเล็ก เช่น ช่วยค่านม ค่าผ้าอ้อม

“ที่ผ่านมามีเราที่ยิ่งทำตัวทุกข์ ก็ยิ่งทุกข์ เลยไม่ได้ทำตัวซีเรียสอะไร ถ้าวันไหนเหนื่อยก็พักผ่อน เงินเดือนออก ก็มีชวนแฟนไปเที่ยว ผ่อนคลายตัวเองบ้าง แม่ก็บอกว่า ‘สู้สบายนะ เอลูกมาถึมไว้’ (สบายนะ พวกแก เอลูกมาถึมไว้) แต่เขาไม่รู้หรือว่า เราก็อายุ นานๆ ไปเที่ยวที เพื่อคลายเครียดเราเอง ไม่ได้เที่ยวสำมะเลเทเมาขนาดนั้น” ถึงแม่ของเบสจะพูดแบบนั้น แต่ก็เชื่อว่าจะไม่อยากเลี้ยงหลาน เบสเล่าให้ฟังว่า แม่เคยเปรยว่าอยากมีหลานสาวอีกคนหนึ่ง เขามีความสุขกับการเลี้ยงหลาน

ครอบครัวของเบสเชื่อมกันด้วยโทรศัพท์ วิดีโอคอล และผ้าอ้อมที่ส่งไปรษณีย์ไปให้ทุกเดือน ในวันที่ลูกโตขึ้นทุกวัน และแม่โรยราลงทุกวัน เบสเองก็พยายามอย่างถึงที่สุดเพื่อจะประคับประคองชีวิตเหล่านี้ไว้

ดูเพิ่มเติม: ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย, “ถ้าไม่ได้อยู่พร้อมหน้าแบบพ่อแม่ลูกสะ เราวยังเรียกว่าครอบครัวอยู่ไหม,” *The101.world*, 21 พฤษภาคม 2020, <https://www.the101.world/family-scoop/>.

ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นรุนแรงขึ้น บั่นทอนความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และเทคโนโลยีที่รวดเร็วส่งผลให้คนต่างรุ่นมีคุณค่า ทักษะ และความคิดขัดแย้งกันมากขึ้น ไม่เว้นแม้กระทั่งคนต่างรุ่นในครอบครัวเดียวกัน ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวจำนวนมาก และเป็นเหตุให้ครอบครัวไม่ใช่พื้นที่สบายใจที่สามารถสนับสนุนพัฒนาการและสุขภาวะของเด็กและเยาวชนได้เท่าที่ควร

เด็กและเยาวชนจำนวนมากมีแนวคิดขัดแย้งกับผู้ใหญ่

เด็กและเยาวชนจำนวนมากมีความคิดขัดแย้งกับผู้ใหญ่ในครอบครัวของตนเอง จากผลสำรวจของ คิต for คิตส์ ในเดือนพฤษภาคม 2022 เยาวชนอายุ 15-25 ปีร้อยละ 30.8 รายงานว่ามีความคิดขัดแย้งกับครอบครัวค่อนข้างมากถึงมากที่สุดในเรื่องการศึกษาและการทำงาน ร้อยละ 29.6 ในเรื่องชีวิตประจำวัน ร้อยละ 25.5 ในเรื่องสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ร้อยละ 24.1 ในเรื่องความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ร้อยละ 17.5 ในเรื่องความสัมพันธ์กับเพื่อนและคนรัก และร้อยละ 16.2 ในเรื่องศาสนาและจริยธรรม

ในเรื่องการศึกษาและการทำงานซึ่งขัดแย้งมากที่สุด เยาวชนมักต้องการเรียนและทำงานในสาขาที่ตรงตามความชอบ หรือใช้เวลาค้นหาความฝันของตนเองอย่างอิสระ แต่ผู้ปกครองกลับบีบบังคับให้เรียนและทำงานในสาขาที่เชื่อว่าค่าตอบแทนสูง ตำแหน่งงานมั่นคง และสังคมให้คุณค่า ยิ่งไปกว่านั้น เยาวชนยังมักให้ความสำคัญกับงานอดิเรก การพักผ่อน และการรักษาสุขภาพจิต ไม่ทุ่มเทชีวิตทั้งหมดกับการศึกษาและการทำงาน อีกทั้งใช้วิธีการที่ประหยัดเวลา สะดวก และไม่ยึดติดกับแบบแผนที่ผู้ปกครองคาดหวัง⁷⁰

ความขัดแย้งทางความคิดในเรื่องนี้ รวมถึงเรื่องสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง และเรื่องศาสนาและจริยธรรม มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นตามช่วงอายุของเยาวชนที่เพิ่มขึ้น โดยในเรื่องสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง สัดส่วนของเยาวชนที่รายงานว่ามีความคิดขัดแย้งกับครอบครัวเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 20.3 ในกลุ่มอายุ 15-18 ปี เป็นร้อยละ 44.9 ในกลุ่มอายุ 23-25 ปี หรือกว่าหนึ่งเท่าตัว ขณะที่ในเรื่องชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ตลอดจนความสัมพันธ์กับเพื่อนและคนรัก มีแนวโน้มขัดแย้งรุนแรงที่สุดในช่วงอายุ 19-22 ปี ก่อนจะลดลงในช่วงอายุ 23-25 ปี

“ผมอยากจะเป็นจิตรกร ทำงานสายนี้ แต่ครอบครัวผมไม่สนับสนุนและไม่อยากให้ผมเป็น เพราะในความคิดของพวกเขาคิดว่าอาชีพนี้ไม่มีเกียรติ รายได้น้อย น่าอับอาย ไม่มีอันจะกิน ทำไปก็เสียเวลาเปล่า

พวกเขาอยากให้ผมเป็นหมอ ข้าราชการ อาชีพที่มีรายได้สูง ซึ่งความคิดของพวกเขา ก่อนข้างจะหัวโบราณ”

– รัชชดาภรณ์ อายุ 13 ปี

เยาวชนในครัวเรือนข้ามรุ่นมีแนวโน้มคิดขัดแย้งกับผู้ใหญ่ในครอบครัวมากกว่าในครัวเรือนพ่อแม่ลูก ทั้งในเรื่องชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ความสัมพันธ์กับเพื่อนและคนรัก และการศึกษาและการทำงาน

แผนภูมิที่ 7.1

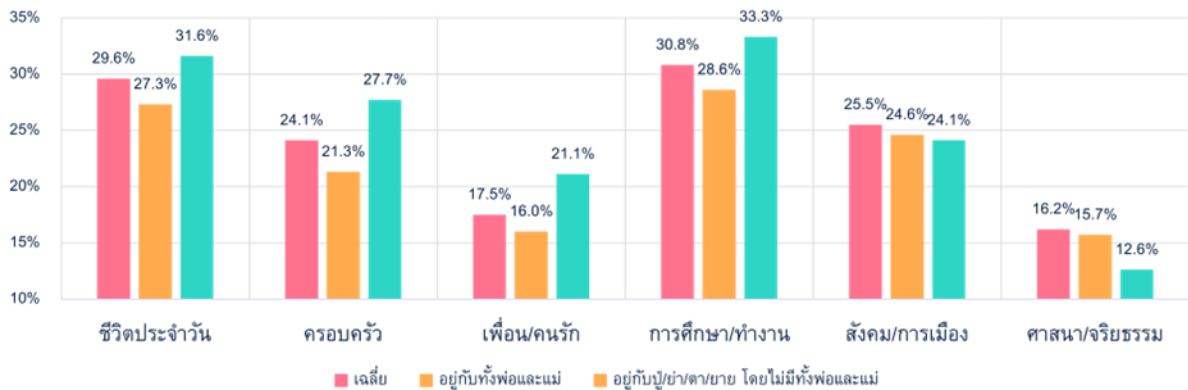
สัดส่วนของเยาวชนที่รายงานว่าจะขัดแย้งกับผู้ใหญ่ในครอบครัวค่อนข้างมาก ถึงมากที่สุด แยกตามประเด็นและกลุ่มอายุ

ที่มา: ผลสำรวจเยาวชนของ คิด for คิดส์ (2022)

แผนภูมิที่ 7.2

สัดส่วนของเยาวชนที่รายงานว่าคิดขัดแย้งกับผู้ใหญ่ในครอบครัวค่อนข้างมากถึงมากที่สุด แยกตามประเด็นและโครงสร้างครอบครัว

ที่มา: ผลสำรวจเยาวชนของ คิด for คิดส์ (2022)

ความขัดแย้งทางความคิดเป็นฐานของความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นในครอบครัว

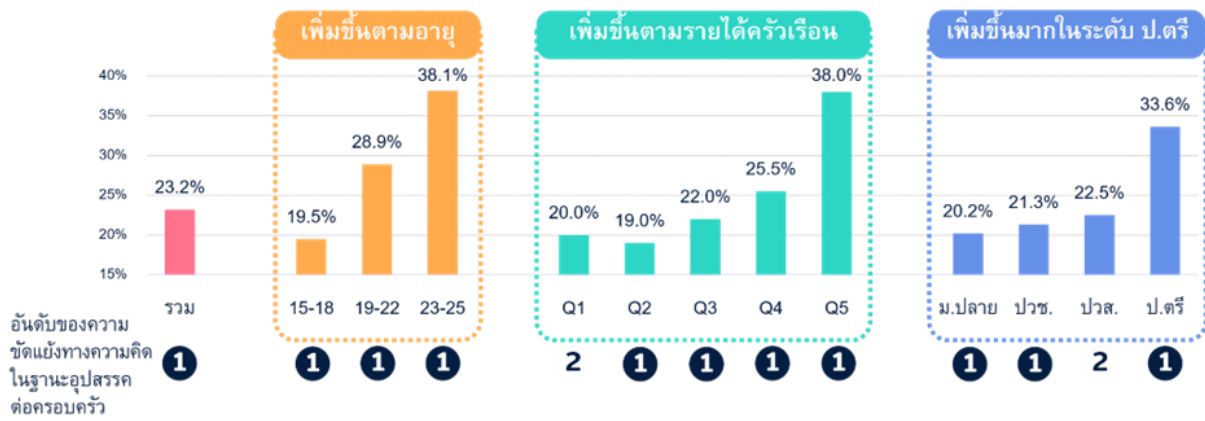
เยาวชนอายุ 15-25 ปีร้อยละ 23.2 รายงานว่าความขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว มากกว่าความยากจน (ร้อยละ 15.2) การไม่มีเวลาให้กัน (ร้อยละ 11.8) ความสนใจที่แตกต่างกัน (ร้อยละ 11.3) การไม่ได้อยู่ร่วมกัน (ร้อยละ 7.4) และความรุนแรงในครอบครัว (ร้อยละ 2.1) ตามผลสำรวจของ คิด for คิดส์

สัดส่วนของเยาวชนที่รายงานว่าความขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามอายุที่มากขึ้น จากร้อยละ 19.5 ในกลุ่มอายุ 15-18 ปี เป็นร้อยละ 38.1 ในกลุ่มอายุ 23-25 ปี เพิ่มขึ้นตามระดับรายได้ครัวเรือนที่สูงขึ้น จากร้อยละ 20.0 ในครัวเรือนควินไทล์ที่ 1 เป็นร้อยละ 38.0 ในควินไทล์ที่ 5 อีกทั้งยังเพิ่มขึ้นตามระดับการศึกษาที่สูงขึ้น จากร้อยละ 20.2 ในกลุ่มที่กำลังหรือสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นร้อยละ 33.6 ในกลุ่มปริญญาตรีขึ้นไป

ในเกือบทุกกลุ่มอายุ กลุ่มควินไทล์รายได้ครัวเรือน และกลุ่มระดับการศึกษา ความขัดแย้งทางความคิดเป็นประเด็นที่มีเยาวชนรายงานว่า เป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว มากเป็นอันดับหนึ่ง มีเพียงในกลุ่มควินไทล์ที่ 1 และกลุ่มประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) เท่านั้นที่ประเด็นดังกล่าวมีเยาวชนรายงานมากเป็นอันดับสอง รองจากความยากจน

แผนภูมิที่ 7.3

สัดส่วนของเยาวชนที่รายงานว่าความขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว แยกตามช่วงอายุ ระดับรายได้ครัวเรือน ที่แบ่งเป็นควินไทล์ และระดับการศึกษา

ที่มา: ผลสำรวจเยาวชนของ คิด for คิดส์ (2022)

“เดี๋ยวนี้หัดเถียงแล้วเนอะ ภูเขาบ่นน้ำร้อนมาก่อนมึง เชื้อกูนี่!!! กูแม่มึงนะแล้วกูก็ไม่ได้คลอดมึงมาให้มึงมาขี้นเถียงกูจอดจๆ ด้วย ทำตามที่กูบอกมันถึงจะเจริญเถียงกูแบบนี้แหละมันถึงไม่เจริญกับเขาสักที”

‘แม่หวังดีกับวาพหรือแม่อยากให้ตัวเองสบายกันแน่’ เด็กน้อยถามออกไปทั้งน้ำตา ‘กูคลอดมึงมากูก็ต้องหวังให้มึงดูแลกูมัย [...] ลูกเนรคุณ กูไม่น่าพลาดมีมึงเลย จะไปตายไหนก็ไป!!!’ [...]

สิ่งที่ทุกคนเรียกกันว่าครอบครัว แต่สำหรับวาพ พวกเขาไม่ใช่ครอบครัว เพราะครอบครัวเค้าไม่ทำร้ายกันแบบนี้หรือไข่ม้อยสะ [...] ความรู้สึกของเขามันและจนไม่รู้จะและยังงแล้ว จะเล่าให้ใครฟังก็ไม่ได้

เราไม่มีสิทธิมีเสียงเพราะเราแม่เป็นลูกโง่ละ เป็นเด็กที่เกิดขึ้นมาเพียงเพราะต้องการให้เราเป็นไม้ประดับบ้านหรือไม้ก้ำปลุกเราเพื่อหวังพึ่งร่มเงาจากเราในอนาคต พร้อมกบยัดเยียดความคาดหวังเข้ามาทั้งๆ ที่เราไม่เต็มใจ เขาไม่เคยที่จะฟังเราฟังความรู้สึกความต้องการของเราหรอก”

– อติตยา อายุ 17 ปี

ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นทำให้ครอบครัวไม่ใช่พื้นที่สบายใจของเด็กและเยาวชน

ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นในครอบครัวส่งผลให้เด็กและเยาวชนรู้สึกว่าการครอบครัวยังไม่ใช่พื้นที่สบายใจสำหรับตน จากผลสำรวจของ คิต for คิตส์ กลุ่มเยาวชนที่รายงานว่าการขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว จำนวนมากถึงร้อยละ 21.2 รู้สึกสนิทกับครอบครัวของตนน้อย และร้อยละ 73.1 ไม่ปรึกษาครอบครัวเป็นคนแรกเมื่อประสบปัญหาในชีวิต สัดส่วนดังกล่าวสูงกว่ากลุ่มเยาวชนที่รายงานว่าไม่มีอุปสรรคใดในครอบครัวถึงร้อยละ 19.1 และร้อยละ 38.8 ตามลำดับ ในแง่นี้ ครอบครัวที่มีความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นจึงมีแนวโน้มสนับสนุนเด็กและเยาวชนได้จำกัดกว่า

ยิ่งไปกว่านั้น เยาวชนที่มีความขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรคสำคัญในครอบครัวยังต้องเผชิญความรุนแรงในครัวเรือนมากกว่า โดยร้อยละ 10.1 รู้สึกว่าบ้านไม่ใช่พื้นที่ปลอดภัย และร้อยละ 33.0 เคยถูกทำร้ายหรือลงโทษให้ร่างกายเจ็บปวด ซึ่งเป็นสัดส่วนมากกว่าเยาวชนที่ไม่มีอุปสรรคกว่าสองเท่าตัว และสี่เท่าตัวตามลำดับ เยาวชนเหล่านี้ยังเสี่ยงมีปัญห สุขภาพจิตสูงกว่า โดยร้อยละ 77.0 รู้สึกเครียดบ่อย ซึ่งเป็นสัดส่วนมากกว่าเยาวชนที่ไม่มีอุปสรรคถึงร้อยละ 36.9 ในกรณีเลวร้ายที่สุด ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นยังอาจส่งผลให้เด็กและเยาวชนออกจากครอบครัวเพิ่มมากขึ้น

แผนภูมิที่ 7.4

เปรียบเทียบเยาวชนที่รายงานว่าการขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว กับเยาวชนที่รายงานว่าไม่มีอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ประเด็นเปรียบเทียบ	เยาวชนที่รายงานว่าการขัดแย้งทางความคิดเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว	เยาวชนที่รายงานว่าไม่มีอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว
รู้สึกสนิทกับครอบครัวน้อย (%)	21.2	2.1
เชื่อถือไว้ใจครอบครัวน้อย (%)	19.2	4.6
ไม่ปรึกษาครอบครัวเมื่อมีปัญหา (%)	73.1	34.3
รู้สึกว่าบ้านไม่ใช่พื้นที่ปลอดภัย (%)	10.1	2.9
เคยถูกทำร้าย/ลงโทษทางร่างกาย (%)	33.0	6.8
รู้สึกเครียดบ่อย (%)	77.0	41.1

ที่มา: ผลสำรวจเยาวชนของ คิต for คิตส์ (2022)

สร้างทักษะในการอยู่ร่วมกัน ลดความเหลื่อมล้ำ พร้อมรับสถานการณ์เลวร้าย

ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นที่ทวีความรุนแรงขึ้นภายใต้สามวิกฤตกำลังบั่นทอนความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ส่งผลกระทบต่อความสามารถของครอบครัวในการสนับสนุนเด็กและเยาวชน รวมถึงสวัสดิภาพและสุขภาวะทางจิตของพวกเขาอย่างมีนัยสำคัญ

ฉะนั้น การเร่งเสริมสร้างความเข้าใจและทักษะการอยู่ร่วมกันระหว่างคนต่างรุ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยให้เด็กและผู้ใหญ่มีโอกาสใช้เวลาด้วยกันมากขึ้น เช่น ส่งเสริมให้เยาวชนต้องเข้าร่วมกิจกรรมบริการสังคมและให้แรงงานมีสิทธิลาเกี่ยวกับบุตร ควบคู่กับปลูกฝังความอดทนและวิธีการสื่อสารข้ามรุ่นที่เหมาะสมแก่เด็กและเยาวชนผ่านระบบการศึกษา ให้ความรู้และฝึกอบรมทักษะการดูแลลูกหลานผ่านกลไกบริการสุขภาพแม่และเด็กและชมรมผู้สูงอายุ ตลอดจนเปิดให้เยาวชนรวมกลุ่มเสนอโครงการเสริมสร้างความเข้าใจและทักษะดังกล่าว เพื่อขอรับงบประมาณไปดำเนินการกับเด็กและผู้ใหญ่ในชุมชนของตนได้

ขณะเดียวกัน รัฐบาลสามารถใช้บริการพื้นฐานเป็นเครื่องมือลดความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจภายในครอบครัว เพื่อลดโอกาสที่ผู้ใหญ่จะใช้อำนาจบังคับกดดันลูกหลานและเพิ่มความเท่าเทียมในการพูดคุยจัดการความขัดแย้งในครอบครัว ซึ่งจะช่วยป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งบานปลายจนแตกหักกัน เช่น จัดบริการสุขภาพและการศึกษาโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายและให้เยาวชนอายุ 15 ปีขึ้นไปเข้าใช้บริการได้เอง โอนเงินอุดหนุนและทรัพยากรอื่นให้เยาวชนโดยตรง ตลอดจนส่งเสริมให้เยาวชนทำงานเสริม เพื่อลดการพึ่งพิงทรัพยากรทางบ้าน

นอกจากจัดการสาเหตุแห่งความขัดแย้งแล้ว รัฐบาลยังควรพัฒนากลไกป้องกันและเยียวยาผลกระทบจากความรุนแรงในครัวเรือน โดยยกระดับระบบคุ้มครองเด็กให้เข้าถึงได้ง่าย มีทรัพยากรเพียงพอ และคุ้มครองเด็กได้อย่างทันที่และยั่งยืน พร้อมทั้งให้ความรู้แก่เด็ก เยาวชน ครู และผู้นำชุมชนเกี่ยวกับระบบคุ้มครองเด็กและวิธีการให้ความช่วยเหลือเฉพาะหน้าแก่เด็กที่เผชิญความรุนแรง

‘ยาก-ลำบาก-แต่ไม่หึกเสียใจที่ออกมา’ ฟังเสียงเยาวชนที่ไร้บ้านเพราะการเมือง

‘บี’ คือนามสมมติของเด็กสาววัย 22 ปี ที่ต้องพาตัวเองออกจากบ้านเพราะความคิดเห็นทางการเมืองที่ไม่ตรงกับพ่อ เธอเป็นอีกหนึ่งคนรุ่นใหม่ที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองตลอด 2 ปีที่ผ่านมา บีนิยามตัวเองว่าเป็น ‘หน่วยหลังบ้าน’ คอยทำหน้าที่กระจายข้อมูลข่าวสารให้กับเพื่อนๆ พี่ๆ ที่ไปมีอบ ซึ่งการมารับหน้าที่นี้ไม่ได้เกิดจากความตั้งใจ แต่เป็นเพราะว่าพ่อของบีไม่อนุญาตให้เธอออกไปร่วมเคลื่อนไหว ไม่แม้กระทั่งยอมให้บีมีความคิดเห็นทางการเมืองที่ต่างไปจากเขา

บีสะท้อนความในใจให้ฟังว่า “ด้วยความที่พ่อเป็นคนที่ไม่ชอบกับการเมือง เป็นรอยัลลิสต์ตัวจริง ที่ผ่านมาก็พยายามจะคุยเรื่องนี้กับเรา แต่เรามากจะตีมันไม่ตอบ เพราะรู้ว่าเรากับพ่อมีความคิดเห็นทางการเมืองที่ไม่เหมือนกัน และเขาเป็นคนที่ค่อนข้างใช้อารมณ์ในการพูดคุย เลยทำให้รู้สึกว่าคุณกันไปด้วยก็ทะเลาะกันอยู่ดี ต่างคนต่างอยู่ดีกว่า เราเลยเลือกเก็บซ่อนความคิดของตัวเองไว้ สิ่งนี้ทำให้เรารู้สึกอึดอัดมาโดยตลอด”

ไม่ต่างจากภูเขาไฟที่รอวันปะทุ ความอึดอัดที่สั่งสมอยู่ในใจของบีก็เฝ้ารอวันเวลาที่จะได้รับการระบายออก และแล้ววันนั้นก็มาถึง ขณะที่บีกับพ่อกำลังนั่งดูข่าวมีอบบริหารจัดการประท้วงบริเวณหน้าสำนักงานใหญ่ธนาคารไทยพาณิชย์ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2563 ทันทีที่การนำเสนอข่าวจบ บรรยากาศหน้าโทรทัศน์ค่อยๆ ตึงเครียดขึ้น ก่อนที่พ่อของบีจะวิจารณ์การเคลื่อนไหวของคนรุ่นใหม่อย่างหนักหน่วง บีเล่าว่าเธอพยายามแล้วที่จะอดทนรับฟัง แต่ความรู้สึก ณ เวลานั้นเอ่อล้นเกินที่ใจของเธอจะรับไหว จนบีพูดออกไปว่า “เราไม่พูดเรื่องการเมืองกันในบ้านได้ไหมป๊า”

ประโยคของบีไม่ทันสิ้นสุดดี พ่อของเธอก็ไม่โห่ร้ายใส่เธออย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน บีอธิบายความรู้สึก ณ วันนั้นด้วยน้ำเสียงสั่นเครือว่า นั่นเป็นครั้งแรกที่พ่อแสดงกิริยาแบบนี้กับเธอ บียอมรับว่าเธอตกใจและหวาดกลัวมาก เอาแต่บอกตัวเองว่า “บ้านไม่ปลอดภัยอีกต่อไป” หลังจากที่ทะเลาะกันเสร็จ บีวิ่งขึ้นมาบนห้องนอน หยิบกระเป๋าออกมาใบหนึ่ง ยัดเสื้อผ้าใส่กระเป๋า ก่อนจะคว้าตุ๊กตามาหนึ่งตัว และเดินออกไปอยู่บริเวณร้านสะดวกซื้อหน้าปากซอย เพราะเป็นพื้นที่ที่สว่างที่สุดแล้วในเวลาใกล้ขึ้นวันใหม่ บีกล่าวถึงคืนนั้นว่าแม้จะซ็อกและเสียใจแต่เธอก็พยายามตั้งสติไว้ให้ได้ เพราะนับจากวินาทีนี้ชีวิตของเธอจะไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป

“เราเคยเห็นขบวนการที่เด็กที่ต้องออกจากบ้านเพราะไปมีอบ แต่ไม่เคยคิดเลยว่าวันหนึ่งเรื่องนี้จะเกิดขึ้นกับตัวเรา เขาไม่ยอมให้เราไปมีอบ เราก็ไม่ไป เราก็ประนีประนอมที่สุดแล้วนะ แต่มันก็ยังเกิดขึ้น”

“หลังออกจากบ้านมา ก็ได้พี่คนหนึ่งช่วยหาที่พักชั่วคราวให้พร้อมเงินติดตัวจำนวนหนึ่ง แต่สักพักก็เริ่มกังวลว่าจะเอาอย่างไรต่อดี เพราะตอนที่ออกจากบ้านมาไม่มีเงินติดตัวเลย ในกระเป๋าตังค์มีแค่เศษเหรียญนิดหน่อยกับเงินในบัญชีอีกแค่ 60 บาท ซึ่งเงินจำนวนแค่นี้ถอนออกมาไม่ได้ ตอนนั้นก็พยายามขอความช่วยเหลือไปที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง แต่ก็ไม่ได้มีการตอบรับ เขาบอกว่าเศษของเราไม่ตรงกับเงื่อนไขการช่วยเหลือ เราเครียดมาก เพราะไม่มีเงินแม้แต่จะกินข้าวแล้ว ก็เลยเป็นเหตุผลที่ทำให้ตัดสินใจเขียนป้ายขอรับบริจาคในมีอบที่ลาดพร้าว”

การรับบริจาคในวันนั้นทำให้บีได้เงินมาก่อนหนึ่งสำหรับการตั้งต้นชีวิตใหม่ พอดีกับที่คนรักของบีทราบถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น จึงชักชวนให้มาอาศัยอยู่ด้วยกัน แม้บีจะสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายเรื่องที่พัก แต่สำหรับค่าใช้จ่ายอื่นๆ เธอต้องเป็นคนแบกรับภาระทางการเงินเหล่านั้นด้วยตัวเอง หนึ่งในนั้นคือค่าเทอมสำหรับการเรียนมหาวิทยาลัย บีตัดสินใจพักการเรียนไว้ชั่วคราวเพื่อตัดรายจ่ายก้อนใหญ่และเอาเวลาที่ใช้ในการเรียน มาใช้ในการทำงานแทน

บีอยู่อาศัยอยู่นอกบ้านเป็นเวลากว่า 3 เดือน จนในที่สุดช่วงต้นปี 2564 พอดีกับพี่ชายของบีมาเป็นกาวใจเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับที่บ้านอีกครั้ง บีเล่าด้วยน้ำเสียงติดตลกว่าตอนแรกเธอถึงเลที่จะกลับไปอยู่บ้าน แต่พี่ชายพูดกับเธอหนึ่งประโยคว่า “ให้คิดเสียว่าบ้านเป็นแค่ที่นอน เดี่ยวพอเข้าบีก็ออกไปข้างนอกได้” เพราะคำพูดนั้นบวกกับการเห็นแก่พี่ชาย ทำให้บีตัดสินใจกลับมาอยู่บ้านที่เธอเคยจากมา

“ทุกวันนี้ความสัมพันธ์กับพ่อกีดีขึ้น เราคุยกันกับเกือบทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องการเมือง ถ้าเป็นเรื่องนี้เขาไม่ค่อยกับเราเลย เวลานั่งดูข่าวอยู่หน้าทีวีด้วยกันแล้วมีข่าวการเมืองขึ้นมา พ่อกีจะลุกขึ้นห้องไปเลย หรือไม่ก็นั่งดูเฉยๆ แต่ไม่พูดอะไร”

บีเผยความในใจให้ฟังว่า สำหรับคนเป็นลูกไม่ได้ต้องการอะไรไปมากกว่าการขอแค่ให้พ่อแม่รับฟังโดยไม่ตัดสินและเข้าใจในความแตกต่างของกันและกัน “แม้เราจะเชื่อกันคนละอย่าง แต่จริงๆ แล้วเราอยู่ด้วยกันได้นะ เพราะประชาธิปไตยคือการเคารพความเห็นที่แตกต่างกันอยู่แล้ว เราแค่อยากให้คุณเคารพความคิดเห็นของเราบ้างแค่นั้นเอง”

ปัจจุบันนี้ แม้บีจะกลับมาอยู่บ้าน แต่เธอยังคงต้องทำงานหาเงินเช่นเดิม เนื่องจากที่บ้านของบีได้รับผลกระทบโดยตรงจากพิษโควิด-19 การทำงานอย่างหามรุ่งหามค่ำทำให้เธอต้องพักจากการเคลื่อนไหวไปชั่วคราว แต่อย่างไรก็ตามบียืนยันกับเราด้วยน้ำเสียงหนักแน่นว่าอุดมการณ์ทางการเมืองของเธอยังเหมือนเดิม

ก่อนจากกันเราถามบีว่า ทั้งๆ ที่เจอเรื่องราวมาหนักหนาขนาดนี้ อะไรคือเหตุผลที่ทำให้เธอยังคงยึดมั่นในอุดมการณ์นี้ต่อไป

“การที่เราต้องออกจากบ้านและกลายมาเป็นแรงงานคนหนึ่งในระบบ ยิ่งทำให้เข้าใจมากขึ้นด้วยซ้ำว่าทำไมถึงยังต้องยึดมั่นอุดมการณ์นี้อยู่ สิ่งที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นชัดแล้วว่า ทุกการกระทำของรัฐส่งผลต่อชีวิตของเรา ยิ่งปีนี้แสดงให้เห็นชัดมากกว่ารัฐไม่สามารถจัดการอะไรให้ดีขึ้นได้เลย ไม่พอยังกระทำเราซ้ำอีก แทนที่ว่บีนี้จะได้ลืมตาอ้าปาก กลายเป็นว่าเสียเวลาไปเปล่าๆ เลยทั้งปี เราเข้าใจเลยว่าทำไม ณ วันนั้น คุณลุงคุณป้าเขาถึงออกมาประท้วงกัน ก็เพราะว่าเขาคือผู้ได้รับผลกระทบจากการกระทำของรัฐไง มันไม่ใช่แค่เรื่องเพื่อฝันของนักศึกษาอย่างที่ฝั่งตรงข้ามชอบโจมตี แต่มันคือการออกมาเรียกร้องเพื่อชีวิตของพวกเขาจริงๆ

“ความลำบากที่เราต้องเจอไม่ได้ทำให้อุดมการณ์หายไปเลย กลับกันมันยิ่งตอกย้ำว่าเราเดินมาถูกทางแล้ว”

ดูเพิ่มเติม: ภาวินี คงฤทธิ์, “ยาก-ลำบาก-แต่ไม่เลิกเสียใจที่ออกมา” ฟังเสียง 3 เยาวชนที่ไร้บ้านเพราะการเมือง, *The101.world*, 21 ตุลาคม 2022, <https://www.the101.world/how-protest-affect-the-life-of-youth/>.

บทส่งท้าย

ตั้งหลักใหม่ เติมความฝันเด็กและครอบครัวไทย

วิกฤตโรคระบาดโควิด-19 วิกฤตความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา และวิกฤตสังคมและการเมือง เป็นสามวิกฤตใหญ่ที่สร้างบาดแผลต่อเด็ก เยาวชน และครอบครัวในประเทศไทยอย่างรุนแรง โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เปราะบางเป็นทุนเดิมจะยิ่งได้รับผลกระทบหลายด้าน วิกฤตเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้าง ‘แผลสด’ ที่รุนแรงเฉพาะหน้า แต่สามารถสร้าง ‘แผลเป็น’ ไปตลอดชีวิตของพวกเขาหากไม่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม ภาครัฐไทยดูจะยังไม่ตระหนักถึงความเร่งด่วนและรุนแรงของวิกฤตอย่างเพียงพอ อีกทั้งยังขาดขีดความสามารถและความยืดหยุ่นในการรับมือกับปัญหา ตั้งแต่การเตรียมพร้อม การลดผลกระทบ การตอบสนอง ตลอดจนการฟื้นฟู ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคืองบประมาณรายจ่ายประจำปีของรัฐบาล 2 ปีที่ผ่านมา มีโครงการใช้จ่ายเงินที่แทบไม่แตกต่างกับช่วงก่อนโควิด รวากับประเทศไทยอยู่ในโลกไร้โควิด ยิ่งไปกว่านั้น ในปีงบประมาณ 2565 รัฐบาลยังตัดงบประมาณด้านสวัสดิการของประชาชนลงให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของพระราชบัญญัติวินัยการเงินการคลังของรัฐ แม้ว่ารัฐบาลกู้เงิน 1.5 ล้านล้านบาทเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์โควิด แต่เงินกู้จำนวนมากถูกใช้ไปกับโครงการทั่วไปที่ถูกหีบห่อไว้ด้วยคำว่าโควิด⁷¹ การไม่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างงบประมาณสะท้อนว่าการบริหารงานโดยทั่วไปของภาครัฐไม่ได้ปรับตัวเพื่อแก้วิกฤต และไม่ได้มองสวัสดิภาพของประชาชนเป็นเรื่องหลัก

ในขณะเดียวกัน มาตรการปิดโรงเรียนเพื่อจัดการกับวิกฤตโควิด เป็นการมองปัญหาอย่างคับแคบเฉพาะตัวเลขผู้ติดเชื้อโควิด แต่ไม่ได้มองสวัสดิภาพด้านอื่นซึ่งน่าเป็นห่วงไม่แพ้กัน ผลข้างเคียงด้านสุขภาพที่เห็นได้ชัดคือเด็กเปราะบางต้องเสี่ยงโรคหุพโภชนาการมากขึ้น เพราะพวกเขาพึ่งพาอาหารกลางวันและนมจากโรงเรียน แต่เมื่อปิดโรงเรียน กลับไม่มีการแจกจ่ายอาหารและนมไปให้ตามบ้านเรือน

การศึกษาก็เกิดปัญหาในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ การบังคับให้เรียนออนไลน์ ทั้งที่เด็กไทยขาดฐานที่จำเป็น โดยเฉพาะโดยนักเรียนราวร้อยละ 70-80 ที่ไม่มีคอมพิวเตอร์ที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต ที่ผ่านมา โรงเรียนไม่มีอุปกรณ์การศึกษาพอให้นักเรียนผู้ขาดแคลนได้ยืมใช้ที่บ้าน และรัฐบาลก็ไม่มียุทธศาสตร์เพื่อปิดช่องว่างดังกล่าว หรือแม้แต่การพัฒนาคู่มือการเรียนแบบออฟไลน์ที่บ้าน ที่ลดผลกระทบสำหรับกลุ่มที่ไม่มีความพร้อม

เมื่อโรงเรียนเปิด รัฐบาลก็ไม่มีแผนนโยบายรูปธรรมเพื่อแก้ปัญหาการสูญเสียการเรียนรู้ นโยบายเปิดโรงเรียนเป็นไปเพื่อให้โรงเรียน ‘เปิดได้’ เพียงอย่างเดียว ตามแผนนโยบายที่ต้องการให้โค

วิตกลายเป็นโรคประจำถิ่น การเรียนการสอนในห้องเรียนส่วนใหญ่ยังไม่ได้คำนึงถึงทักษะและการเรียนรู้ที่ถดถอยของเด็ก ในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่หลุดออกไปจากระบบการศึกษา รัฐบาลยังไม่มีฐานข้อมูลเพียงพอเพื่อติดตามได้ด้วยซ้ำว่า ใครบ้างที่ต้องหยุดเรียนไป ภายใต้ข้อจำกัดเช่นนี้ การออกแบบนโยบายเพื่อให้ความช่วยเหลืออย่างตรงจุดและมีประสิทธิภาพย่อมไม่สามารถทำได้

ในมิติการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเด็กเยาวชน รัฐบาลไม่เพียงเพิกเฉยต่อปัญหา แต่ตั้งใจไม่รับฟังเสียงเรียกร้องของพวกเขา การประท้วงของเยาวชนที่เริ่มต้นด้วยเรื่องใกล้ตัว อย่างความไม่เป็นธรรมในโรงเรียน เมื่อไม่ได้รับการตอบสนองจึงยกระดับสู่การชุมนุมทางการเมืองอย่างเต็มรูปแบบ รัฐบาลเลือกปราบปรามผู้ชุมนุมด้วยความรุนแรงและกดปราบด้วยกฎหมาย ราวกับว่าความผันในการสร้างสังคมให้น่าอยู่ของพวกเขาไร้ค่า ถึงมาตรการเหล่านั้นจะช่วยให้การชุมนุมผ่อนคลายลง แต่ได้สร้างความไม่พอใจฝังลึก พร้อมปะทุตลอดเวลา

แนวนโยบายกดปราบเด็กและเยาวชนที่เห็นต่างจากรัฐยังถูกตั้งคำถามอย่างมากจากภาควิชาการและภาคประชาสังคม โดยเฉพาะผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของกระบวนการยุติธรรม หลักนิติธรรม สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมือง และเสถียรภาพของระบบการเมือง

3 เสาหลัก เติมความผันเด็กและครอบครัวไทย

รัฐบาลต้อง ‘ตั้งหลักใหม่’ ปรับแนวคิดและวิธีการดำเนินนโยบายครั้งใหญ่ ให้ตอบโจทย์ใหญ่ของประเทศทั้งปัญหาในปัจจุบันและความท้าทายในอนาคตไปพร้อมกัน กล่าวคือ การรักษาแผลสดและแผลเป็นจากวิกฤตที่ผ่านมา และการเตรียมพร้อมสำหรับความท้าทายใหญ่ในอนาคต โดยตั้งเป้าให้เด็กและครอบครัวสามารถพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพ บนพื้นฐานของการสร้างสังคมเสมอหน้า ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสได้อย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะให้เด็กและเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของประเทศ ได้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองในโลกใหม่อย่างเต็มศักยภาพและตามเจตจำนงของตนเอง

เพื่อบรรลุเป้าหมายข้างต้น รัฐบาลจะต้องปรับเป้าหมายการทำงาน โดยให้ความสำคัญกับการดำเนินนโยบายบน 3 เสาหลัก⁷² ได้แก่

1. การจัดหาทรัพยากรให้เพียงพอและทั่วถึงสำหรับการดูแลพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัว
2. การเพิ่มทางเลือกและคุณภาพของบริการสาธารณะ ให้เป็นทางเลือกคุณภาพที่เข้าถึงได้จริง
3. การส่งเสริมสิทธิเด็กและการมีส่วนร่วมของเด็กตลอดกระบวนการนโยบาย

ที่มา: ปรับปรุงจาก Janta, Barbara et al, *Recent trends in Child and Family Policy in EU: European Platform for Investing in Children - Annual Thematic Report, 2019.*

1) การจัดหาทรัพยากรให้เพียงพอและทั่วถึงสำหรับการดูแลพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัว

การยกระดับและขยายตาข่ายทางสังคม (social safety net) ให้สูงและครอบคลุมคนทุกกลุ่มเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้อีกต่อไป ครอบครัวไทยส่วนมากไม่พร้อมรับมือกับเหตุการณ์เลวร้ายขนาดใหญ่ เนื่องจากโครงสร้างครัวเรือนและสังคมเปลี่ยนแปลงไปจนกระทั่งระบบความช่วยเหลือเกื้อกูลกันรวมถึงความไม่มั่นคงของอาชีพ ตลอดจนข้อจำกัดทางด้านทรัพย์สินและรายได้ที่ลดทอนความสามารถในการดูแลตนเองในครัวเรือน

การเพิ่มสวัสดิการเพื่อดูแลเด็กและผู้สูงอายุอย่างถ้วนหน้าและเพียงพอต่อคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นเรื่องสำคัญที่รัฐต้องเร่งดำเนินการ เมื่อพวกเขาที่มีทรัพยากรในการดำรงชีวิตอย่างมั่นคงยิ่งขึ้น จะช่วยเพิ่มความสามารถในการดูแลตนเอง และยังปลดปล่อยศักยภาพให้พวกเขาสามารถสร้างสรรค์ชีวิตส่วนตัวชีวิตครอบครัว ชีวิตการงาน และชีวิตทางสังคมได้อย่างเต็มที่มากยิ่งขึ้น

การศึกษาของ สมชัย จิตสุชน⁷³ พบว่าเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด 600 บาท/เดือนในปัจจุบัน มีปัญหาทั้งการตกหล่นและจำนวนเงินไม่เพียงพอ แม้ว่าจะมีการผ่อนคลายนโยบายการตัดครองจากรายได้เฉลี่ยของสมาชิกครัวเรือนไม่เกิน 36,000 บาท/คน/ปี ให้เพิ่มขึ้นเป็น 100,000 บาท/คน/ปีในปี 2019 ซึ่งทำให้มีการจ่ายเงินให้แก่เด็กเล็กกว่าครึ่งประเทศแล้วก็ตาม แต่ยังคงพบว่าเด็กในครัวเรือนยากจนยังคงตกหล่นไม่ได้รับความช่วยเหลือสูงถึงร้อยละ 30 นอกจากนี้ เงินจำนวน 600 บาท/เดือนนั้นยังไม่สอดคล้องกับภาระค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กเล็กที่มีค่าเฉลี่ย 3,373 บาท/เดือน โดยอย่างน้อยรัฐควรจะมีการสนับสนุนให้อยู่ที่ 1,200-1,500 บาท/เดือน ซึ่งจะครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กในครัวเรือนยากจนได้ราวครึ่งหนึ่ง

รัฐบาลอาจพิจารณานโยบายเพิ่มความมั่นคงทางการเงินให้แก่เด็กและเยาวชนที่มีอายุมากกว่า 6 ปีได้เช่นกัน ซึ่งอาจเป็นรูปแบบของเงินโอน หรือการส่งเสริมให้หารายได้เสริมหรือฝึกงาน เพราะการเข้าสู่ระบบการศึกษานั้นมีต้นทุน ทั้งจากค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาและจากค่าเสียโอกาสในการหารายได้มาช่วยเหลือจุนเจือครอบครัว ซึ่งเยาวชนไทยในเศรษฐกิจฐานล่างมีอัตราการเข้าศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอุดมศึกษาน้อยกว่ากลุ่มอื่นอย่างมีนัยสำคัญอย่างมาก

นอกจากนี้ นโยบายเด็ก เยาวชน และครอบครัว ไม่อาจมองแยกขาดจากนโยบายแรงงานได้ เนื่องจากแรงงานคือผู้ดูแลครอบครัวหลัก เมื่อวิกฤตโควิดและวิกฤตเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อกลุ่มแรงงานโดยตรง ทำให้ความสามารถในการดูแลตนเองและครอบครัวลดลง โดยเฉพาะครัวเรือนรายได้น้อย รัฐจึงจำเป็นต้องปฏิรูปสวัสดิการแรงงานครั้งใหญ่ โดยเฉพาะสวัสดิการการว่างงานและการทำงานต่ำกว่าระดับ (underemployment) ที่เป็นช่องว่างใหญ่ในสังคมไทย ให้มีขนาดการช่วยเหลือที่มากขึ้น คำนึงถึงภาระการเลี้ยงดูครอบครัว และขยายความครอบคลุมไปสู่แรงงานนอกระบบ

การเพิ่มทรัพยากรควรมองกว้างไปกว่าตัวเงินด้วย เช่น การเพิ่มเวลาให้ครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้ากันมากขึ้นผ่านนโยบายขยายสิทธิลาคลอดของพ่อแม่ กลไกการช่วยเหลือด้านอาหารและโภชนาการเชิงรุกในช่วงวิกฤต ตลอดจนชุดความรู้สำหรับพ่อแม่เพื่อรับมือกับโลกใหม่ได้อย่างเข้าใจ

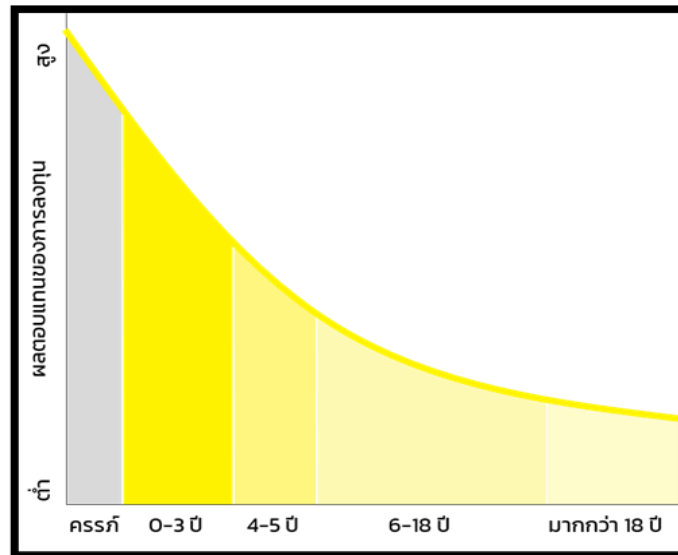
การเพิ่มทรัพยากรให้ครอบครัวสามารถดูแลตนเองได้อย่างเพียงพอทั้งในยามปกติและยามวิกฤต จะทำให้พวกเขาปฏิบัติตามมาตรการภาครัฐในช่วงเวลาวิกฤตได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะความสามารถในการปฏิบัติตามมาตรการขอความร่วมมือให้หยุดกิจกรรมสาธารณะ แล้วยังจัดการความท้าทายใหญ่ของสังคมในอนาคตได้ ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างประชากร ความเหลื่อมล้ำ และความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

2) การเพิ่มทางเลือกและคุณภาพของบริการสาธารณะ ให้เป็นทางเลือกคุณภาพที่เข้าถึงได้จริง

รัฐบาลต้องจัดให้มีบริการสาธารณะใกล้ชุมชนที่มีคุณภาพและเข้าถึงได้จริง ลดอุปสรรคด้านค่าใช้จ่ายหรือเวลาให้น้อยที่สุด โดยเฉพาะการยกระดับบริการสาธารณสุขและการศึกษาสำหรับกลุ่มเด็กเล็ก เพราะการลงทุนกับคนนั้นยิ่งเร็วยิ่งให้ผลตอบแทนสูง หากเด็กมีพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ และการเรียนรู้ที่ดีสมวัย ย่อมมีโอกาสในการต่อยอดความรู้ การทำงาน และความรับผิดชอบทางสังคมเมื่อเติบโตขึ้น ผลตอบแทนของการลงทุนนี้ยังเห็นชัดในกลุ่มเด็กเปราะบาง โดยอาจสูงถึงร้อยละ 7-13 ต่อปี นับเป็นการลงทุนด้านทรัพยากรมนุษย์ที่คุ้มค่าที่สุด⁷⁴ อีกทั้งยังช่วยลดความเหลื่อมล้ำข้ามรุ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างสังคมที่เสมอหน้าได้มากกว่า⁷⁵

แผนภูมิที่ E.2

ผลตอบแทนของการลงทุนในเด็กช่วงวัยต่างๆ

ที่มา: James J. Heckman, "Schools, Skills and Synapses,"

Economic Inquiry, 46(3): 289-324, 2008.

UNICEF ประเมินว่างบประมาณใช้จ่ายด้านเด็กเล็กควรมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 1 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) เพื่อสร้างผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพได้จริง แต่ที่ผ่านมา ประเทศไทยใช้งบประมาณด้านดังกล่าวเพียงร้อยละ 0.25 ของจีดีพี⁷⁶ จึงยังมีช่องว่างสำหรับการพัฒนาให้ศูนย์เด็กเล็กและโรงเรียนอนุบาลเป็นทางเลือกที่เข้าถึงได้จริง ทั้งการกระจายให้เข้าใกล้แหล่งชุมชนนอกตัวเมือง และการยกระดับคุณภาพการให้บริการ

รัฐบาลจำเป็นต้องยกระดับบริการสุขภาพจิตเช่นกัน เป้าหมายการเพิ่มจำนวนจิตแพทย์ให้ครอบคลุม 63 จังหวัดเพิ่มขึ้นจาก 55 จังหวัดในปัจจุบัน เป็นเป้าหมายที่เล็กเกินไป รัฐบาลควรตั้งเป้าให้มีจิตแพทย์เด็กหรือนักจิตวิทยาเด็กให้ครอบคลุมอย่างน้อยทุกจังหวัด และควรครอบคลุมระดับอำเภอในอนาคต นอกจากนี้ รัฐบาลยังควรกำหนดเป้าหมายเป็นสัดส่วนต่อจำนวนเด็กในระดับที่เพียงพอ สหราชอาณาจักรเสนอให้มีจิตแพทย์เด็กเต็มเวลา 3.6-4.8 คนต่อเด็กอายุ 0-18 ปีจำนวน 100,000 คน และในสหรัฐเสนอให้มีจิตแพทย์ 12 คนต่อเด็ก 100,000 คน⁷⁷ หากยึดตามสัดส่วนนี้ ประเทศไทยควรมีจิตแพทย์เด็กเต็มเวลาราว 500 - 1,637 คนทั่วประเทศ

บทเรียนสำคัญอีกอย่างหนึ่งจากวิกฤตครั้งนี้คือ การบริหารงานแบบรวมศูนย์ไม่สอดคล้องกับสภาพบริบทในแต่ละท้องถิ่น และมีส่วนเร่งให้ปัญหารุนแรงขึ้น หรืออาจสร้างผลข้างเคียงที่ไม่จำเป็น อาทิ มาตรการกักตัวที่บ้านหรือในชุมชนอาจทำได้จริงในบางพื้นที่ แต่ในหลายกรณีก็ขาดความพร้อมทางสถานที่ จนก่อให้เกิดการแพร่เชื้อระหว่างคนใกล้ตัวยิ่งขึ้น มาตรการปิดโรงเรียนทุกช่วงชั้นทั่วประเทศอาจช่วยลดการแพร่ระบาดในพื้นที่ที่มีการระบาดสูงได้ แต่ได้พาดำเนินการเร็วของเสียและเยาวชนส่วนใหญ่ ซึ่งไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่แพร่ระบาดรุนแรง และผลทำให้พวกเขาเข้าสู่โลกดิจิทัลโดยขาดฐานรองรับอย่างไม่จำเป็น

เงื่อนไขสำคัญที่จะเพิ่มทางเลือกและยกระดับคุณภาพบริการสาธารณะได้ คือ การคืนอำนาจจัดการบริการสาธารณะสู่ท้องถิ่นให้มากที่สุด โดยให้รัฐบาลท้องถิ่นมีอำนาจตัดสินใจและทรัพยากรสำหรับจัดบริการสาธารณะมากขึ้น และยังสามารถดึงภาคีเครือข่ายทางสังคมเข้ามาให้บริการภายใต้การสนับสนุนทางทรัพยากรของภาครัฐ รัฐบาลส่วนกลางควรเปลี่ยนบทบาทมาทำหน้าที่ดูแลภาพรวมในเชิงระบบ เสริมขีดความสามารถให้กับผู้มีบทบาทอื่นๆ เข้ามาช่วยกันแก้ปัญหา และประสานงานหากมีความจำเป็นต้องดำเนินการข้ามพื้นที่

เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานทั้งระบบ รัฐบาลควรพัฒนาฐานข้อมูลด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัวในเชิงลึกที่สามารถระบุตัวผู้ต้องการความช่วยเหลือได้ตรงจุด โดยเฉพาะการเชื่อมโยงข้อมูลที่กระจัดกระจายอยู่ในแต่ละกรมกอง เช่น การระบุตัวและเข้าช่วยเหลือเด็กกำพร้าจากสถานการณ์โควิด-19 รวมถึงการช่วยเหลือกลุ่มเสี่ยงต่อภาวะทุพโภชนาการผ่านการเชื่อมโยงข้อมูลด้านพัฒนาการทางร่างกายเด็กของโรงเรียนกับข้อมูลทะเบียนราษฎรและข้อมูลสุขภาพอื่นๆ นอกจากนี้ รัฐบาลควรพัฒนาตัวชี้วัดสภาพแวดล้อมของเด็ก เยาวชน และครอบครัว ที่แยกย่อยในระดับภูมิภาคและครอบคลุมทุกมิติ ทั้งความเป็นอยู่ การเข้าถึงโอกาสและสิทธิเสรีภาพ เพื่อให้แก้ปัญหาคอขวดในระบบนิเวศได้ตรงจุด

3) การส่งเสริมสิทธิเด็กและการมีส่วนร่วมของเด็กตลอดกระบวนการนโยบาย

เด็กและเยาวชนต้องเป็นผู้รับมือแผลเป็นจากวิกฤตสามด้าน และเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากความท้าทายหลากหลายด้านในขนาดตัวอย่างรุนแรงและยาวนานกว่าผู้ใหญ่ในปัจจุบัน ดังนั้น รัฐบาลต้องเปิดกว้างให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้พวกเขามีส่วนร่วมกำหนดและขับเคลื่อนสังคมแบบที่พวกเขาต้องการใช้ชีวิตในอนาคต

สำหรับการเมืองทางตรง รัฐบาลควรลดอายุขั้นต่ำของการมีส่วนร่วมทางการเมืองทางตรง และอำนวยความสะดวกให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในกลไกทางการเมืองได้ง่ายยิ่งขึ้น เช่น การเข้าชื่อเรียกร้องแบบออนไลน์ การจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วม และการเสนอโครงการทางสังคมเพื่อขอรับงบประมาณไปดำเนินการเองโดยตรง รัฐบาลจะต้องมีกลไกให้เด็กและเยาวชนมั่นใจได้ว่าพวกเขาได้ถูกรับฟังและรัฐบาลได้ดำเนินการอย่างเต็มความสามารถแล้ว

กลไกสภาเด็กและเยาวชนเป็นองค์กรที่มีศักยภาพอย่างมากในการสะท้อนเสียงและขับเคลื่อนสังคมที่เยาวชนต้องการเห็น แต่กลไกดังกล่าวยังมีปัญหาในหลายระดับ เพราะขาดอำนาจและทรัพยากรในการดำเนินงาน ขาดความเชื่อมโยงกับฝ่ายบริหารทั้งระดับชาติและท้องถิ่น ตลอดจนที่มาของสมาชิกสภาที่ยังไม่อาจเรียกว่าเป็นตัวแทนของเยาวชนไทยได้จริง

สมาชิกสภาเด็กและเยาวชนควรมีที่มาจากการเลือกตั้ง และสภาเด็กและเยาวชนควรได้รับการจัดสรรงบประมาณให้มีความแน่นอน เพียงพอ และทำงานได้อย่างเป็นอิสระ นอกจากนี้ ควรกำหนดให้มีผู้แทนของสภาเด็กและเยาวชน หรือผู้แทนเยาวชนอื่นในคณะกรรมการระดับชาติด้านเด็กและเยาวชน รวมถึงรัฐบาลควรพิจารณาสร้างนโยบายสำคัญให้สภาเด็กและเยาวชนพิจารณาเพื่อให้ความเห็น

สุดท้ายนี้ เด็กและเยาวชนควรมีช่องทางในการพัฒนาสังคมรอบตัวอย่างเป็นรูปธรรม โดยให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมตัดสินใจนโยบายในชุมชนและสถานศึกษา เช่น คณะกรรมการนักเรียนในสถานศึกษามาจากการเลือกตั้ง มีผู้แทนนักเรียนในคณะกรรมการสถานศึกษา ภาครัฐยังสามารถสร้างกระบวนการงบประมาณที่ให้เด็กมีส่วนร่วมได้โดยตรง เช่น ผลักดันส่งเสริมให้มีงบประมาณสำหรับกิจกรรมทางสังคมที่มีเด็กและเยาวชนเป็นเจ้าของโครงการ ให้พวกเขาตัดสินใจใช้งบประมาณด้วยตนเอง ลดข้อจำกัดในเชิงความคิดที่จะถูกตัดสินโดยเจ้าหน้าที่ภาครัฐลง เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมรอบตัวไปในแบบที่พวกเขาต้องการ

ส่งท้าย: กระบวนการนโยบายที่ตอบโจทย์สังคมไทยในโลกยุคใหม่

ท่ามกลางความท้าทายของการพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัวที่สังคมไทยกำลังเผชิญ ลำพังข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพียงอย่างเดียว อาจไม่เพียงพอต่อการ ‘ตั้งหลักใหม่’ เพื่อเติมความฝันของเด็กและครอบครัวได้ หากแต่ต้องปรับกระบวนการนโยบายใหม่ด้วย ทั้งนี้ ‘คิด for คิดส์’ เสนอว่ากระบวนการทำนโยบายเด็กและครอบครัวใหม่ต้องตั้งบนฐานที่เข้มแข็ง 3 ฐาน คือ ฐานวิชาการ ฐานการพัฒนา และฐานประชาธิปไตย

ฐานวิชาการ - โลก VUCA เรียกร้องให้การดำเนินนโยบายต้องใช้หลักคิดและหลักฐานมากยิ่งขึ้น กระบวนการนโยบายจึงต้องเริ่มจากการ ‘ตั้งคำถามที่ถูกต้อง’ ในเรื่องที่สำคัญต่อชีวิตของผู้คนและสังคม มุ่งตอบโจทย์ท้าทายแห่งอนาคตด้วยระเบียบวิธีและเครื่องมือใหม่ๆ ในการทำวิจัย รับผิดชอบต่อความซับซ้อนด้วยความรู้เชื่อมโยงข้ามศาสตร์ วิเคราะห์และวิพากษ์อย่างตรงไปตรงมา เพื่อให้ได้มาซึ่ง ‘ทางเลือกเชิงนโยบาย’ ที่ตอบไปถึงแก่นของปัญหาและเป็นไปได้

ฐานการพัฒนา - กระบวนการนโยบายต้องมองโจทย์การพัฒนาในระยะยาว มุ่งแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างและหลายข้อจำกัดของสถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม เพื่อให้ผลของนโยบายยั่งยืน มั่นคง และเป็นธรรมในทุกมิติ

ฐานประชาธิปไตย - กระบวนการนโยบายต้องยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง เชื้อในการมีส่วนร่วมและกระบวนการสาธารณะ เคารพสิทธิส่วนบุคคลและความแตกต่างหลากหลาย เพื่อให้ประชาชนได้ดำเนินชีวิตอย่างเต็มศักยภาพในทางที่ตนเองเลือก

‘คิด for คิดส์’ เชื่อว่า รายงานฉบับนี้จะมีส่วนในการชวนสังคมคิดและออกแบบกระบวนการนโยบายเด็ก เยาวชน และครอบครัวใหม่ เพื่อตอบโจทย์วิกฤตในปัจจุบันและรับมือความท้าทายแห่งอนาคต

เชิงอรรถ

บทนำ: เด็กและครอบครัวไทยในสามวิกฤต

¹ “DDC COVID-19 Interactive Dashboard,” *กรมควบคุมโรค*, 4 สิงหาคม 2022, <https://ddc.moph.go.th/covid19-dashboard/> (เข้าถึงเมื่อ 4 สิงหาคม 2022).

² UNICEF Thailand, “รายงานรวบรวมผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของการระบาดโรคโควิด-19 ต่อเด็กและเยาวชนในประเทศไทย,” *UNICEF*, พฤษภาคม 2022, <https://www.unicef.org/thailand/media/8806/file/COVID-19%20Impact%20on%20Children%20TH.pdf> (เข้าถึงเมื่อ 12 สิงหาคม 2022).

³ คัด for คัดส์ คำนวณจากผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (2021)

⁴ เจณิตตา จันทวงษา, *สังคมแบบไหนที่คนไทยอยากมีลูก?* [Policy Insights No.3] (ศูนย์ความรู้นโยบายสาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลง, 2022), น.7.

⁵ “Thailand,” *World Inequality Database*, <https://wid.world/country/thailand/> (เข้าถึงเมื่อ 4 สิงหาคม 2022).

⁶ ศุภชัย สมผล, “การสำรวจผลกระทบของโควิด-19 ต่อกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในประเทศไทย,” *โครงการ Social Monitoring สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม, 2022).

⁷ World Bank Group, “Thailand Economic Monitor: The Road to Recovery”, July, 2021.

⁸ Naazneen Karmali, “Thailand’s 50 Richest,” *Forbes*, July 6, 2022, <https://www.forbes.com/lists/thailand-billionaires/?sh=2cf04abf223e> (accessed August 12, 2022).

⁹ World Economic Forum, *The Global Risks Report 2022*, 17th ed. (World Economic Forum, 2022), p. 14.

¹⁰ World Economic Forum, *The Future of Jobs Report* (2020).

1. เด็กและเยาวชนเผชิญภาวะการเรียนรู้ถดถอย พัฒนาการหยุดชะงัก

¹¹ กระทรวงศึกษาธิการ, *ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้สถานศึกษาในสังกัดและในกำกับของกระทรวงศึกษาธิการปิดเรียนด้วยเหตุพิเศษ*, 17 มีนาคม 2020, <https://moe360.blog/2020/03/17/ตร-สั่งสถานศึกษาทั่วประเทศ/>.

¹² กระทรวงศึกษาธิการ, *ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้สถานศึกษาในสังกัดและในกำกับของกระทรวงศึกษาธิการปิดเรียนด้วยเหตุพิเศษ*, 2 มกราคม 2021, <https://moe360.blog/2021/01/02/closed-special-reason/>.

¹³ UNESCO, “Thailand,” *Global monitoring of school closures caused by covid-19*, <https://covid19.uis.unesco.org/global-monitoring-school-closures-covid19/country-dashboard/> (accessed July 10, 2022).

¹⁴ Emma Dorn et al., “COVID-19 and education: The lingering effects of unfinished learning,” *McKinsey & Company*, July 27, 2021, <https://www.mckinsey.com/industries/education/our-insights/covid-19-and-education-the-lingering-effects-of-unfinished-learning>.

¹⁵ UNICEF, *The State of the Global Education Crisis*, 2021, <https://www.unicef.org/media/111621/file/TheStateoftheGlobalEducationCrisis.pdf.pdf> (accessed July 12, 2022).

¹⁶ สถาบันวิจัยเพื่อการประเมินและออกแบบนโยบาย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาระบบฐานข้อมูลแบบออนไลน์และการขยายผลการสำรวจสถานะความพร้อมในการเข้าสู่ระบบการศึกษาของเด็กปฐมวัย สำหรับประเทศไทย (Thailand School Readiness Survey: Phase 4), 2022.

¹⁷ สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานผลการศึกษามาระยะถดถอยทางการเรียนรู้ของผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานการณ์โควิด-19: สภาพการณ์ บทเรียน และแนวทางพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้, 2022, <http://backoffice.onec.go.th/uploads/Book/1932-file.pdf> (เข้าถึงเมื่อ 12 กรกฎาคม 2022).

¹⁸ UNICEF, *The State of the Global Education Crisis*.

¹⁹ “สถิติการศึกษาของประเทศไทย,” สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2021.

²⁰ “สถิตินักเรียนยากจนพิเศษ ปีการศึกษา 2018-2021,” กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา, 2021.

²¹ UNESCO, “2017/2018 Global Education Monitoring Report”, 2017.

2. เด็กและครอบครัวเข้าถึงบริการของรัฐได้ยากขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด

²² กรมอนามัยและยูนิเซฟ, รายงานการสำรวจการประเมินผลกระทบเบื้องต้นของสถานการณ์โควิด-19 ต่อการให้บริการในคลินิกฝากครรภ์และคลินิกเด็กสุขภาพดี, สิงหาคม 2021.

²³ “ร้อยละหญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการฝากครรภ์ครั้งแรกก่อนหรือเท่ากับ 12 สัปดาห์,” คลังข้อมูลสุขภาพ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงสาธารณสุข, 2022.

²⁴ “ร้อยละหญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการดูแลก่อนคลอด 5 ครั้ง ตามเกณฑ์ ไตรมาสที่ 4 ปี 2020-ไตรมาสที่ 1 ปี 2022,” คลังข้อมูลสุขภาพ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงสาธารณสุข, 2022.

²⁵ “ความครอบคลุมการได้รับวัคซีนแต่ละชนิดครบตามเกณฑ์ในเด็กอายุครบ 1 ปี (fully immunized),” คลังข้อมูลสุขภาพ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงสาธารณสุข, 2022.

²⁶ “ความครอบคลุมการได้รับวัคซีนแต่ละชนิดครบตามเกณฑ์ในเด็กอายุครบ 7 ปี (fully immunized),” คลังข้อมูลสุขภาพ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงสาธารณสุข, 2022.

²⁷ World Bank, *Impact of COVID-19 on Thailand's households – Insights from a rapid phone survey*, 2021, <https://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/impact-covid-19-thailands-households-insights-rapid-phone-survey>.

²⁸ “กรมอนามัยเปิดผลสำรวจพบวัยเรียน “อ้วน-เตี้ย” เพิ่ม 12.4%,” ไทยพีบีเอส, 24 มิถุนายน 2021, <https://news.thaipbs.or.th/content/305500> (เข้าถึงเมื่อ 10 กรกฎาคม 2022).

²⁹ กรมอนามัย, รายงานผลการประเมิน แผนปฏิบัติการด้านโภชนาการระดับชาติ 5 ปี พ.ศ. 2562-2566 ระยะครึ่งแผน, สิงหาคม 2564.

3. เด็กและเยาวชนถูกผลักเข้าสู่โลกออนไลน์โดยขาดฐานที่จำเป็น

³⁰ Chatchai Nokdee, “หนูนิดไทยใช้สื่อดิจิทัล พัฒนาตัวเองยุคโควิด,” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 13 พฤษภาคม 2021, <https://www.thaihealth.or.th/Content/54595หนูนิดไทยใช้สื่อดิจิทัล%20พัฒนาตัวเองยุคโควิด.html> (เข้าถึงเมื่อ 25 กรกฎาคม 2022).

³¹ มหาวิทยาลัยมหิดล และ กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์, “ผลการสำรวจสถานการณ์การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลของประชาชนไทย: โครงการวิจัยการสำรวจสถานการณ์การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลของประชาชนไทย และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย ปี พ.ศ.2563-2564,” 23 กุมภาพันธ์ 2021, https://www.songsue.co/wp-content/uploads/2021/02/แถลงข่าว-ผลสำรวจ-23.02.21_Final.pdf (เข้าถึงเมื่อ 25 กรกฎาคม 2022).

³² เฟิ่งอ้าง.

³³ “จำนวนประชาชนอายุ 6 ปีขึ้นไป จำแนกตามการใช้อินเทอร์เน็ต/โทรศัพท์มือถือ กลุ่มอายุ และเขตการปกครอง ไตรมาส 4 พ.ศ. 2564,” สำนักงานสถิติแห่งชาติ, http://statbbi.nso.go.th/staticreport/Page/sector/TH/report/sector_16_201040_TH.xlsx (เข้าถึงเมื่อ 7 กรกฎาคม 2022).

³⁴ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, “ผลสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน,” 2021.

³⁵ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, *รายงานอัตราค่าบริการโทรคมนาคมประจำไตรมาส 3/2564 (กรกฎาคม-กันยายน 2564)* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, 2022), น.42.

³⁶ Mark Giles, “5G in Thailand: AIS Leads the Market,” *Ookla*, January 30, 2022, <https://www.ookla.com/articles/5g-in-thailand> (accessed July 25, 2022).

³⁷ National Broadcasting and Telecommunications Commission, “Mobile ARPU excluded IC,” *Thai Telecom Industry Database*, July 4, 2022, https://ttid.nbtc.go.th/mobile_arpu (accessed July 25, 2022).

4. เด็กและเยาวชนเครียดและมีปัญหาสุขภาพจิตมากขึ้น

³⁸ “Mental Health Check-in,” *กรมสุขภาพจิต*, <https://checkin.dmh.go.th/dashboards>, 2022.

³⁹ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), “ปัญหา ‘สุขภาพจิต’ วัยรุ่นไทย เมื่อความสัมพันธ์เป็นสาเหตุ,” *จับตาคิดทางสุขภาพคนไทย ปี 2564*, 2020, <https://resourcecenter.thaihealth.or.th/files/212/thaihealth%20watch%202021.pdf> (เข้าถึงเมื่อ 8 สิงหาคม 2022).

⁴⁰ “วัยรุ่นเข้าถึงบริการสุขภาพจิตมากขึ้น,” *ไทยรัฐ*, 3 มิถุนายน 2565, <https://www.thairath.co.th/news/local/2409467>.

⁴¹ เฟิ่งอ้าง.

⁴² โชษิตา ภาวสุทธิพิศิฐ, “ข้อมูลโรงพยาบาลและคลินิกที่มีจิตแพทย์เด็กและวัยรุ่นในจังหวัดต่างๆ,” *กรมสุขภาพจิต*, กรกฎาคม 2564.

5. เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ภาครัฐสกัดกั้นด้วยความรุนแรงมากขึ้น

⁴³ “Top Hashtags in Thailand,” *GetDayTrends*, <https://getdaytrends.com/thailand/top/tweeted/year/> (เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2022).

⁴⁴ “หน้าหลัก,” *Mob Data Thailand*, <https://www.mobdatathailand.org/> (เข้าถึงเมื่อ 21 กรกฎาคม 2022); “ประมวลสถานการณ์การชุมนุมและการคุกคาม ประจำเดือนมกราคม 2565,” *Mob Data Thailand*, https://blog.mobdatathailand.org/posts/2022_01.html (เข้าถึงเมื่อ 21 กรกฎาคม 2022); “ประมวลสถานการณ์การชุมนุมและการคุกคาม ประจำเดือนกุมภาพันธ์ 2565,” *Mob Data Thailand*, https://blog.mobdatathailand.org/posts/2022_02.html (เข้าถึงเมื่อ 21 กรกฎาคม 2022); “ประมวลสถานการณ์การชุมนุมและการคุกคาม ประจำเดือนมีนาคม 2565,” *Mob Data Thailand*, https://blog.mobdatathailand.org/posts/2022_03.html (เข้าถึงเมื่อ 21 กรกฎาคม 2022); “ประมวลสถานการณ์การชุมนุมและการคุกคาม ประจำเดือนเมษายน 2565,” *Mob Data Thailand*, https://blog.mobdatathailand.org/posts/2022_04.html (เข้าถึงเมื่อ 21 กรกฎาคม 2022); “ประมวลสถานการณ์การชุมนุมและการคุกคาม ประจำเดือนพฤษภาคม 2565,” *Mob Data Thailand*, https://blog.mobdatathailand.org/posts/2022_05.html (เข้าถึงเมื่อ 21 กรกฎาคม 2022).

⁴⁵ ณัฐพล ทองประดู่, “‘กฎระเบียบ เกล็ดระบบ’ คุยกับ 4 แกนนำนักเรียนเลวผู้เรียกร้องสิทธิเหนือร่างกายนักเรียน,” *a day*, <https://adymagazine.com/bad-student> (เข้าถึงเมื่อ 7 กรกฎาคม 2022); “‘องค์กรนักเรียนเลว’: นักเรียนบุกกระทรวงศึกษา เป่านกหวีดไล่ รมว. ณัฐพล อดิิต กปปส.,” *BBC News ไทย*, 19 สิงหาคม 2020, <https://www.bbc.com/thai/thailand-53837728> (เข้าถึงเมื่อ 7 กรกฎาคม 2022).

⁴⁶ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล และ ธนาพงศ์ เก่งไพบูลย์, รายงานเบื้องต้นโครงการวิจัย การก่อตัว พัฒนาการ และพลวัตการชุมนุมบริเวณแยกดินแดงช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม 2564 (2021), น.6-8.

⁴⁷ Karoonp. Chetpayark, “ทำไมต้อง ‘เดินทะเลฟ้า’ ?”คุยกับคนร่วมขบวน ถึงการเรียกร้องที่ขับเคลื่อนด้วยการเดิน,” *The MATTER*, 2 มีนาคม 2021, <https://thematter.co/social/walk-talu-fah/136897> (เข้าถึงเมื่อ 7 กรกฎาคม 2022).

⁴⁸ “แนวร่วมธรรมศาสตร์ฯ ประกาศ 5 ข้อเรียกร้อง,” *Thai PBS*, 10 สิงหาคม 2021, <https://news.thaipbs.or.th/content/306830> (เข้าถึงเมื่อ 7 กรกฎาคม 2022); “เยาวชนปลดแอก: ใครเป็นใครในแกนนำ-ผู้ชุมนุมที่ถูกดำเนินคดี,” *BBC News ไทย*, 20 สิงหาคม 2020, <https://www.bbc.com/thai/thailand-53846800> (เข้าถึงเมื่อ 7 กรกฎาคม 2022).

⁴⁹ “เปิดจักรวาลทะเลวังและผองเพื่อน,” *iLaw Freedom*, 27 เมษายน 2022, <https://freedom.ilaw.or.th/node/1051> (เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2022).

⁵⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 (6 เมษายน 2017), ม.97, 108, และ 160.

⁵¹ เฟิ่งอ๋าง, ม.95, 133, 236, และ 256; พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ พ.ศ.2564 (12 กันยายน 2021), ม.20.

⁵² “จูนินทร์” สังกัด คกก.พัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติให้ทุกหน่วยรับฟังข้อเสนอสมัชชาเยาวชน ต้องรายงานความคืบหน้าการช่วยแก้ปัญหาทุก 3 เดือน,” *รัฐบาลไทย*, 31 กรกฎาคม 2021, <https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/44295> (เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2022); “ประชุมคณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ครั้งที่ 1/2565,” *กรมกิจการเด็กและเยาวชน*, https://www.dcy.go.th/dcy/webnew/network/?p=gallery_view&id=3301 (เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2022).

⁵³ สำนักงานประมาณ, *เอกสารงบประมาณ ฉบับที่ 3 งบประมาณรายจ่าย ฉบับปรับปรุง ตามพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 เล่มที่ 2* (สำนักงานประมาณ, 2020), น.384; สำนักงานประมาณ, *เอกสารงบประมาณ ฉบับที่ 3 งบประมาณรายจ่าย ฉบับปรับปรุง ตามพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 เล่มที่ 2* (สำนักงานประมาณ, 2021), น.389.

⁵⁴ “รวมข้อมูลผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตจากการชุมนุม ในปี 2564,” *Mob Data Thailand*, https://blog.mobdatathailand.org/posts/2021_injuries.html (เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2022).

⁵⁵ “สถิติเยาวชนถูกดำเนินคดีจากการแสดงออกและการชุมนุม ปี 2563-65,” *ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน*, 1 มิถุนายน 2022, <https://tlhr2014.com/archives/24941> (เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2022).

⁵⁶ ดูเพิ่ม: วรธร เลิศรัตน์, *ลดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งจาก 18 เหลือ 15 ปี?: ขยายสิทธิให้เสียงเยาวชนมีความหมาย [Policy Insights No.7]* (ศูนย์ความรู้นโยบายสาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลง, 2022).

6. โครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัยสมบูรณ์ ครอบครัวมีขนาดเล็กและเปราะบางยิ่งขึ้น

⁵⁷ United Nations, *World Population Prospects 2022*, 2022.

⁵⁸ เฟิ่งอ๋าง.

⁵⁹ “จำนวนการเกิดใหม่และจำนวนการเสียชีวิต ปี 2012-2021,” *สำนักงานสถิติแห่งชาติ*, 2021.

⁶⁰ มนสิการ กาญจนะจิตรา และคณะ, *การส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลระหว่างการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ*, 2016, <https://www.knowledgefarm.in.th/birth-promotion/> (เข้าถึงเมื่อ 1 สิงหาคม 2022).

⁶¹ “ขนาดครัวเรือนไทย ปี 1990-2020,” *สำนักบริหารการทะเบียน กระทรวงมหาดไทย*, 2020.

⁶² สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, “ครอบครัวไทยในอนาคต: พ.ศ.2583”, พฤษภาคม 2022.

⁶³ “สถิติเด็กกำพร้า เด็กถูกทอดทิ้ง และต้องอยู่คนเดียวตามลำพัง,” *กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์*, 2016.

⁶⁴ สำนักงานสถิติแห่งชาติและองค์การยูนิเซฟ, “การสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ.2562 (รายงานผลฉบับสมบูรณ์)”, สิงหาคม 2563.

⁶⁵ “ศูนย์ช่วยเหลือเด็กโควิด-19,” *กรมกิจการเด็กและเยาวชน*, 27 กรกฎาคม 2021-17 มีนาคม 2022.

⁶⁶ “เปิดปม: เด็กกำพร้าเจ็บป่วยหนักจากโควิด-19,” *ไทยพีบีเอส*, 5 ตุลาคม 2021, <https://news.thaipbs.or.th/content/308378> (เข้าถึงเมื่อ 6 สิงหาคม 2022).

⁶⁷ ภัททา เกิดเรือง, “ความอยู่ดีมีสุขและปัจจัยทางเศรษฐกิจของครัวเรือนข้ามรุ่นในไทย”, 2016.

⁶⁸ ศูนย์ความรู้นโยบายเด็กและครอบครัว, “ผลสำรวจความเห็นและทัศนคติของเด็กและเยาวชน”, พฤษภาคม 2022.

⁶⁹ United Nations, “*World Population Prospects 2022*”, 2022.

7. ความไม่ลงรอยระหว่างรุ่นรุนแรงขึ้น บั่นทอนความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

⁷⁰ สรุปความจากการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องเล่าชีวิตและความฝันของเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 25 ปีที่ส่งเข้าประกวดในโครงการเรื่องเล่าของ “เด็กสมัยนี้” ซึ่งจัดโดย คัด for คัดส์ (2022)

บทส่งท้าย: ตั้งหลักใหม่ เติมความฝันเด็กและครอบครัวไทย

⁷¹ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “โครงการภายใต้ พ.ร.ก. ภูเก็ต 1 ล้านล้านบาท และ พ.ร.ก. ภูเก็ต 5 แสนล้านบาท”, ThaiME, <http://thaim.e.nesdc.go.th/>

⁷² Janta Barbara et al., *Recent trends in Child and Family Policy in EU: European Platform for Investing in Children - Annual Thematic Report*, 2019.

⁷³ “รัฐหนุนบเด็กแรกเกิด-6 ปี 600 บาท/คน/เดือน ปี’66 ไปไม่ถึงสิทธิถ้วนหน้า 4.2 ล้านคน,” *ThaiPublica*, 8 มิถุนายน 2022, <https://thaipublica.org/2022/06/child-care-subsidy8-06-2565/>.

⁷⁴ James J. Heckman, “Schools, Skills and Synapses,” *Economic Inquiry*, 46(3): 289-324, 2008.

⁷⁵ World Economic Forum, *The Global Social Mobility Report 2020 Equality, Opportunity and a New Economic Imperative*, 2020.

⁷⁶ UNESCO, *Strengthening Costing and Financing of SDG 4.2 in the Asia-Pacific Region*, 2020.

⁷⁷ Hiran Thabrew et al., “Is It Time for Child Psychiatry to Grow Up?,” *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 51(10): 971-973, 2017.

